AIDAI

7

TURINYS

Psl.

Dr. K. Pakštas — Antrosios tėvynės reikalingumas 289
Kazys Bradūnas — Maras (eilėraščiai) 291
Stasys Yla — Religinio gyvenimo tipai 292
J. Augustaitytė—Vaičiūnienė — Aro lizdas (eilėr.) 297
Jonas Grinius — Sužadėtinė (drama) 298
Faustas Kirša — Iš knygos „Šventieji akmenys" (eilėr.) . . 303
Doc. inž. K. Krišč iukaitis — Architektūros stilių raida ir lietuviško stiliaus klausimas 307
Vl. Šlaitas — Balastas (eilėr.) 315
Aleksis Rannit — Vytautas Kasiulis 316
A. Maceina — Socialinė demokratija 319

KŪRYBOS PASAULY

Bern. Brazdžionis — Žodžiai ir žmonės iš tėvynės . . . 325
J. Girnius — Tėvynės Sargas 328
A. Džiugėnas — Pretenzingi žvilgsniai 328
St. Meringis — Knygos įrišimo menas Kaune 330
Švedų literatūra karo metais 331
Rasti apaštalų kapų paminklai 332
Kraujas, kuris užmuša 333
Studijų savaitėje Prancūzijoj atstovauta ir Lietuva 334
MŪSŲ BUITY 335

ILIUSTRACIJOS

Misionierių bažnyčia Vilniuje (Foto J. Bulhako) 307
Poseidono šventovė Paestume 308
Alhambra Granadoje 309
Maria Laach bažnyčia 310
Chatres katedra 311
Aušros Vartų atikas Vilniuje (Foto J. Bulhako) 313
Vyskupų Rūmų kiemo fasadas Vilniuje (Foto J. Bulhako) . . . 314
Vyt. Kasiulis — Autoportretas 316
Vyt. Kasiulis — Motina ir vaikas 317
Vyt. Kasiulis — Portretistas 318

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1947 METAI SPALIO MĖNUO NR. 7

ANTROSIOS TĖVYNĖS REIKALINGUMAS

DR. K. PAKŠTAS

1. Argi ne keistas klausimas?

Negausingai tautai, gyvenančiai siauroje teritorijoj ir vos pakilusiai iš karsto, negalima išvengti idėjų smulkumo ir siaurumo. Tad aš nesistebiu, kad prieš mano kolonizacinius planus kai kurie Lietuvos valdžios sluoksniai ne tik priešinosi, bet ir kovojo. Tokiai kovai buvo pašvęstas net žvalgybos organo „Akies" specialus numeris, pilnas šmeižto ir kartumo... Daugumai atrodė gal keista turėti lietuvių kultūros saugų židinį ne vien prie Nemuno, bet dar ir kuriame tolimame krašte.

Nuo 1927 m. vasaros dažnai žodžiu, o kai kada ir raštu, tekdavo priminti, kad mūsų kultūros ir net tautos padėtis prie Baltijos yra labai nesaugi. Atleiskite už nemandagumą, kad pacituosiu čia pats savo senuosius žodžius. Pirmiausia iš tos kalbos, kurią pasakiau tarsi simboliškoje vietoje (Virbalio muitinės salėje) visam tūkstančiui žmonių 1928 m. vasario 16 d.:

„Bendrai kalbant apie pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio kūrybą ir gamybą, reikia konstatuoti faktą, kad lietuviai parodė normalių gabumų ir sugebėjimų ir gauti jų darbų rezultatai neleidžia būti pesimistu. Normalinėje padėty būdami, galėtume savo atliktu darbu net pasigėrėti. Tačiau Lietuvos padėtis nėra normali, nes mes gyvename ypatingai pavojingame Europos kampely. Nėra Europoje antros tautos, kuri būtų tiek išstatyta ištautėjimo ir svetimos kultūros užgožėjimo pavojams, kaip Lietuva, gulinti svarbiųjų Europos arterijų kryžkely. Dėl jokio uosto tiek nesivaržoma, kiek dėl Klaipėdos. Nei vienai tautai tiek nepavydima josios sostinės, kiek Lietuvai Vilniaus. Nei viena tauta nėra tokioj disproporcijoj su savo priešais ar konkurentais, kaip yra Lietuva, trijų didelių tautų apsupta. Nei viena Europos tauta neturi tiek nutautintų miestų, kaip mūsų šalis. Kai Šveicariją ir Afganistaną charakterizuojame aukštais kalnais, Italiją — meno kūriniais, Suomiją — ežerais, tai Lietuvą reiktų pavadinti kraštu, kuriame labai pavojinga gyventi mažai tautai!

...ar mūsų tauta turi tiek pat laiko laisvai kurti kultūros turtus ir ugdyti savo galybę kiek jo turi kitos tautos? Ar mūsų nepriklausomybė ilgiems amžiams garantuota, ar jį tik kelių dešimtų metų meteoras, blykstelėjęs keista pašvaiste istorinių amžių eigoje? Nesitikėdamas tikro atsakymo į iškeltą klausimą, atsargumo vedamas noriu jaunuosius, galinguosius, idealinguosius paskatinti mylimos tautos likimą taip spręsti, lyg mūsų politinės laisvės laikas būtų apribotas. Šitaip sprendžiant klausimą, atėjus nelaimių audrai, būsim jau gal pasiruošę imti savo likimą į savąsias rankas ir stosim į kovą nedrebėdami ir tikėdami ją tikrai laimėti!"

(Kalba tilpo 1928 m. pavasarį „Židiny" ir buvo išleista paskira brošiūra 16 pusl.: „Iš praėjusio dešimtmečio į ateinantį", Kaunas, 1928.).

2. Kolonizacijos klausimas 1929 m.

„...Pirmas ir svarbiausias išeivijos tikslas yra užtikrinimas tautai daugiau erdvės jos dabartinei ir būsimai plėtotei, suradimas pagrindo jos būsimai didybei. Tai labai realus klausimas, kuriam antropogeografijoj ir istorijos geografijoj tenka užimti labai svarbi vieta.

Antras, irgi realus, išeivijos tikslas yra užugdymas sau tikro draugo ir bendrabarbio visuose kultūros, ūkio ir politikos reikaluose, rėmėjo nelaimėse.

Europa, ypač mūsų gyvenamas jos kampas, ir ateity neapsieis be politinių ir ekonominių katastrofų. Šitokiais pavojingais momentais patogiau yra turėti lietuvybės rezervus tolimose žemėse, negu visai tautai gyventi vienoje vietoje.

Lietuvai nepaprastai svarbu yra turėti kur nors toli turtingą ir kultūringą naujokyną, kurs visai nesunku sukurti, turint tokį gausų gyventojų prieauglį ir taip skaitlingą išeiviją, kol kas niekeno netvarkomą ir be jokio plano barstomą po Pietų Amerikos gigantiškus plotus.

Su tokia išeivija, planingai ją tvarkant ir spiečiant į labai tiksliai parinktas vietas, galima padaryti nuostabiai didelių dalykų. ...Brazilijos plantatoriams dovanai atiduodama tūkstančiai sveikiausių ir energingų žmonių, net nepaklausiant, į kokias sąlygas tie tūkstančiai lietuvių pateks.

Dabar didelių tuštumų ir gerų neapgyventų kraštų jau daug mažiau, negu prieš 30—50 metų. Tačiau mažesnių derlingų plotų su pakenčiamu, kad ir ne pačiu geriausiu, klimatu vis dar yra ir kuklesnės kolonijos dar galimos visose naujose žemėse: Pietų Afrikoje, P. Amerikoje, Kanadoje ir kai kuriose salose. Kad ir su penkiais tūk-

stančiais kasmet išvažiuojančių, bet vienon vieton koncentruojamų ir žemės ūkiuose apgyvendinamų emigrantų galima padaryti didelius dalykus...

Tai nebebūtų paprasta emigracija arba išmetimas per duris atliekamų žmonių, bet jau būtų kolonizacija arba tikslus persodinimas dalies tautos į platesnius ir derlingesnius kraštus, kuriuose ji ateity išleistų naujas gyvybės pilnas lietuviškas atžalas. Tačiau tai yra labai drąsus ir toli siekiąs patriotiškas planas, kuriam vykdyti reikia didelės iniciatyvos valstybės vyrų..."

(Ištrauka iš knygos „Baltijos Respublikų Politinė Geografija", skyriaus „Moderniškosios emigracijos problema", 37—57 pusl. Kaunas, 1929).

3. 1935 m. ruošiant Pasaulio Lietuvių Kongresą

„Mūsų tėvynė ilgai buvo Nemuno baseine; čia ji ir ateity bus. Bet istorijos būvy mes buvome priversti leisti atžalas kitur. Tą mes visiškai pateisiname, nes tauta, kuri nekolonizuojasi, negali tikėtis, kad ji bus didelė tauta. Taigi tautos kolonizacija yra jos stiprėjimo ženklas.

Tačiau iš antros pusės, jei lietuviai išeiviai užsieny negali sukurti „lietuviukų", tai tas yra tautos silpnėjimo požymis.

Mes — ne didžiulė kiniečių tauta, kuri daug savo žmonių veltui atiduoda; mūsų tauta nedidelė ir mes neturim nė vieno lietuvio išsižadėti ar užmiršti!" (86 pusl.).

„Lietuvos pajėgumui atatiktų tik nedidelė kolonija, sakykim apie 1000 šeimynų, per keletą metų įgyvendintų vienoje parinktoje apylinkėje. Šitoks branduolys pavyktų sukurti tik su tinkama organizacija ir stipria pinigine parama...

Jeigu pirmam branduoliui pavyktų gerai įsikurti ir sustiprėti, tai tolimesnė kolonizacja galėtų eiti ir be valstybinės paramos. Naujieji ateiviai rastų prieglaudą pas senesniuosius ir nuo jų mokytųsi naujų patyrimų.

Galop, niekuomet nepamirškime, jog ekonominės sąlygos turi sutapti ir su tautiškais reikalais: t. y. lietuviai turi kolonizuotis tokiuose kraštuose, kur jie mažiausia susidurtų su europiečiais ir per tai apsaugotų savo tautišką individualumą ir savo kalbą, ko jie nepajėgia abiejose Amerikose."

(Pasaulio Lietuvai. Redagavo P. Ruseckas. Kaunas, 1935 m.)

4. Kokia padėtis 1947 m.?

Po kelių citatų iš senokos praeities, grįžkime prie dabartinių kolonizacijos sąlygų ir galimybių. Kai lietuvių mokslas ir visa kultūra atsidūrė (galbūt ilgam laikui) dideliausiame pavojuje, tai sukūrimas savojo kultūrinio laisvo židinio įgauna nepaprastai gilios prasmės. Žmonių prigimtis beveik nesikeičia, tad galbūt kas 20 ar 30 metų Lietuvos žemėje vis kariaus didieji mūsų kaimynai. Bet kuriuo atveju lietuvių tautai bus reikalingas saugesnis židinys savai kultūrai tolimose, nuošaliose žemėse. Kokio didumo tad židinys turėtų būti? Linkčiau sakyti — minimum apie 5,000 žmonių (t. y. apie 1,200 šeimų); jei daugiau — tai dar geriau. Jei neleistume savo aukštam kultūros lygiui smukti, tai 5,000 kolonijoj turėtume apie 10 mažų pradžios mokyklų, vieną gerą gimnaziją ir amatų mokyklą.

Demokratinėje ir laisvoje žemėje, įsteigus tokį židinį, tektų tuoj steigti savą spaustuvę: jos tikslas būtų gelbėti lietuvišką žodį, žūstančią knygą. Reiktų steigti ten visos išeivijos biblioteką ir muziejų ir ten rinkti pasaulį išbarstytus lietuvių kultūros likučius ir trupinėlius. Jei gamtinės ir politinės sąlygos leistų, tai mažutė kolonija sparčiai augtų. Erdvesnėse žemėse esti daugiau gimimų. Atvyktų ir naujų ateivių. Anot prelato M. Krušo, gal mažutė dalelė Amerikos lietuvių tokion kolonijon persikeltų gyventi, būtent tie, kurie užsimanytų lietuviškai savo vaikus išauklėti.

Tinkama kolonizacijai vietą gauti dabar, žinoma, jau sunkiau kaip 1927—1939 m. Karas visur sukėlė stiprią nacionalizmo ir nepasitikėjimo bangą. Bet gal pati didžiausia kliūtis tai lietuvių tautos visiškas suelgetėjimas: skatikėlio nebeturime.

Amerikos lietuviuose pinigų šiek tiek dar yra. Bet čia galvojimas mažai paliečia gilius tautinio likimo klausimus, tad labai retai kas galės suprasti tokią painią prolbemą, kaip lietuvių kalbos ir kultūros išlaikymas tolimai ateičiai. Tokios problemos juk nesuprato net Lietuvos ministeriai, tai ko gi tikėtis iš eilinio darbininko? Tad masės turbūt neišjudinsime: persunkus tai būtų darbas. Bet nežinia dar kaip galvoja negausūs šviesesni protai. Ar nesirastų jų tarpe kokio tuzino pinigingų ir pasišventusių didelei epochos misijai žmonių? Jei jų būtų, tai jie galėtų ištirtoje vietoje ir mažoje valstybėje užpirkti geroką plotą kolonizacijai tinkamos žemės. Tuomet atsirastų progų kiek didesniam skaičiui tremtinių išvykti iš mirčiai pasmerktos Europos ir naujai kurti savo sodybas ir normalų, kad ir vargingą, pionieriaus gyvenimą.

Kol kas dar nėra Amerikoje jokios organizacijos, kuri turėtų tikslą per planingą kolonizaciją išgelbėti lietuvių kultūros mažas, bet vis dėlto labai gaivastingas skeveldras. Galbūt ateity nauji ateiviai Amerikoje ir bandys tokią organizaciją sukurti, bet dabar laikas bėga pavojingai, ir vis labiau lietuviai išsibarsto po beribes pasaulio platybes. Gana suprantama, kad iš Europos griuvėsių kiekvienas lietuvis bando nuvykti kur nors pas gimines ar kur pakliuvo, kur sočiau gyvenama. Pastaraisiais metais turbūt kas mėnuo apie du tuzinu tremtinių atvykdavo pas gimines Š. Amerikon ir gal apie tuziną ar daugiau į Pietų Amerikos kraštus: Argentiną, Braziliją, Čilę, Urugvajų, Venecuelą ir Kolumbiją. Šitokiu spartumu apie 500 lietuvių per metus galės apleisti Europą. Jeigu svarbiausios organizacijos suprastų nelaimės didumą ir jieškotų kelio į retai gyvenamas šalis, tuomet daug didesnis skaičius galėtų apleisti bado karalystę.

5. Kai kurios galimybės.

Iš dabartinio politikų ūpo galima spręsti, kad U.S.A. ir Kanada labjausiai priešinsis ateivių platesnei immigracijai. Mažai žinoma apie Centrinės Amerikos immigracinę politiką. Yra prieštaraujančių nuomonių. Tačiau ten galbūt ir atsirastų progų įvažiuoti, panašiai kaip vokiečiams kiek seniau pavyko gausiai Guatemaloje apsigyventi ir kavos produkciją gerokai pakelti. Tuose kraštuose dar daug nesunaudotų gerų dirvų ir daug brangiųjų medžių miškuose. Be to, Centrinė Amerika iš Čikagos tik 1800 mylių oru, taigi daug arčiau, kaip iš New Yorko į Los Angeles.

Jeigu įsikurtų ten maža lietuvių kolonija, tai ją gal rastų galimybės pinigais paremti Amerikos senieji lietuviai. Bet to, Šiaurės Amerikoje lietuviai gal sugebėtų suorganizuoti tokią bendrovę, kurį naujos kolonijos eksportuojamus produktus lengvai išpirktų: kavą, tropiškus vaisius, įvairius suvenirus, kurių gamyba lietuviams tremtiniams verta susidomėti. Pavyzdžiui, Br. Honduras turi daugybę puikių brangiųjų medžių, iš kurių galima būt gaminti įvairiausius suvenirus ir baldus. Specialistams jau tektų įsigilinti į šį meną ir atatikti Amerikos rinkos reikalavimus.

Čia pateikiamos tik labai apibendrintos idėjos, nes kol kas šių žodžių autoriui dar nepavyko įtikinti jokios svarbios organizacijos kad reikia kas nors daryti lietuvių kultūrai gelbėti per kolonizaciją. Todėl nors teoretiškai pasišnekame su bendraminčiais mūsų žurnalų puslapiuose.

KAZYS BRADŪNAS

MARAS

(fragmentai iš poemos)

PIRMASIS

Iš ganyklų grįžo alkanos avelės...
Kerdžiaus rago niekur nesigirdi —
Tuščias kaimo padulkėjęs kelias,
Plauko sutemos viršum alksnynų...
Kerdžiaus rago niekur nesigirdi...

Kyla mėnuo kruvinas pro mišką,
Kažin kur žvaigždė nutyška,
Tvarte sugula prie motinų ėriukai.
Slenkasi užustalėn šeimyna,
Sunkią, tvankią vėl pabaigus dieną,
Valgo duoną, juodą bėralinę...
Kerdžiaus rago niekur nesigirdi...

— Kur gi dingo senis dėdė Blinda?...
Ima vyrai degančius dėglus
Ir lankų platybėje pasklinda.
Aido aidas, gęstantis, tylus,
Šaukiamas nuo pagirio sugrįžta...
Kur gi dingo senis dėdė Blinda?

Ir —
Du žibintai skynime sustoja.
Prie jų trečias, penktas ir visi
Renkasi, ir jau gaisru liepsnoja
Slėgianti nakties tamsa baisi.

Kaip drugiai melsvieji liepsnos plazda,
Laša ašarom žėruojančiom derva.
Guli kniūpsčias Blinda, lazdą
Sauja apkabinęs negyva.

Ir kai rankos virpančios jį liečia,
Ir jo kaktą gręžia į žvaigždes,
Sujuda ir suūžia, lyg spiečius,
Traukdamos atatupsta minia —

Mirusiojo veidas tartum žemė —
Juodas ir alpinančiai baugus.
Ir suklinka kažin kur žmogus —
Maras!..

Girių gelmės oš damos pabunda,
Gęsta vėjo gūsiuose žibintai,
Tolima perkūnija sudunda,
Ir žinia žaibais į kaimus krinta —
Maras!.. Maras!.. Maras!..

PASKUTINĖS PAMALDOS

Ąžuolo medinėje bažnyčioj,
Kur tėvų tėvai slenksčius numindė,
Miega nepabudinti vargonai,
Ir maža, blanki lempelė spindi
Prietemą dažydama raudonai.

Kažin kur krūtinė atsidūsta,
Kažin kur nupuola ašara sunki,
Pažeme kodylo dūmai rūksta,
Ir Apveizdos budinti akis
Virš altoriaus žiūri veriamai, —
Ir tik šlama spengiančia tyla
Žodžiai kunigo, ligi dangaus kylą:

— Sau aš nieko, nieko nemaldauju, —
Mano metų žemėje gana.
Jiems tegu tik ši diena
Dar nebūna, Dieve, paskutinė.
Argi jie ne Tavo vynmedžio šaka? —
Viešpatie, už ką?

Bet neišgirstu aidu sugrįžta
Šventojo ganytojo malda.
Kaip delčia vėlaus mėnulio blykšta
Širdyse ramybės valanda.

Ir tenai, kur prie nudilintų grindų
Lenkias keletas išvargusių veidų,
Klaupias moterys ir ištiesia rankas,
Kaip sausas, nudžiūvusias šakas:

— Ar kitiems ne viską paaukojom,
Pačios užsimiršdamos save?
Ir paskendę rūpesčių tvane,
Nešame dienų pilkųjų naštą.
Kalnu užgulė pečius Tava ranka —
Viešpatie, už ką?

Šaltas vėjas, pūstelėjęs gūdžiai,
Prigesina drebantį žibintą.
Sunkūs, akmeniniai vyrų žodžiai
Kaip audros dudenimas nukrinta:

— Prakaite mes valgom kietą duoną,
Darbo rankomis pastatėm Tau kryžius,
Amžinus pakelėse. Ir neišdžius
Nuo jų plaukianti maldų srovė dangopi.
Graso Tavo smogianti ranka —
Viešpatie, už ką?

Ir kai maldos priekaištu pavirsta,
Rodos, žemė tur praryt paskutinius, —
Kaip skenduolis varpas pasigirsta,
Grimsdamas bedugnėn amžinybės,
Kunigo paskutinysai žodis:

— Jau mane, matau, savęsp šaukiesi,
Tavo senas tarnas ateinu...
Ir lyg upė pultų nuo kalnų,
Skamba rauda pasiliekančiųjų:
— Argi mes ne Tavo vynmedžio šaka? —
Viešpatie, už ką?

EPILOGAS

Kaip nuo ramios rytinės jūros,
Nuo mano sielos sklaidos debesys —
Toli tolybėje antai
Laukai, sodybos įsikūrę,
Milžinkapio viršūnė stiebiasi,
Ir kryžiai šimtmečių lėtai

Saulėtekio gaise išauga
Iš mano protėvių krūtinės,
Iš jų kūrybinės kančios.
O laiko amžinybė saugo
Peizažą ryto sidabrinį,
Be galo platų, be pradžios.

Tai mano žemė, nuskaidrėjus
Liepsnoj įtūžusio likimo,
Į dangų kyla kaip auka.
Sodus ir pasėlius nuo vėjo,
Nuo audros tolimo ūžimo
Uždengus Viešpaties ranka,

RELIGINIO GYVENIMO TIPAI

STASYS YLA

Religija suprantama kaip žmogaus ryšys su Dievu. Šį ryšį apsprendžia Dievas ir žmogus. Dievas save apreiškia, leidžia pažinti savo valią. Žmogus Dievą pažįsta, pripažįsta ir išpažįsta — pažįsta protu, pripažįsta valia, išpažįsta jausmais.

Dievas yra amžina, nekintama Būtis. Jo apreiškimas, Jo duoti žmogui doroviniai dėsniai yra viršlaikiniai ir pastovūs. Dėl to religija, kiek jos turinys išreiškia dieviškąjį gyvenimą, Dievo apreiškimą, Jo valią, — yra amžina, p a s t o v i. Žmogus gi yra ribota būtis. Jo ryšys su Dievu priklauso riboto žmogiško proto, ribotos valios ir jausmų. Šitas ribotumas įvairuoja pagal atskiro žmogaus individualinį pajėgumą Dievą pažinti, pripažinti ir išpažinti. Dėl to žmogaus religija gali būti įvairi ir k i n t a m a.

Kalbėdami apie religiją iš žmogaus pusės, turime skirti objektyvų ir subjektyvų jos pasireiškimą. Religijos turinys, kiek jis atsiremia į Dievo apreiškimą, gali būt pažįstamas objektyviu tikrumu ir pilnumu, pripažįstamas iš objektyvinio dorovės principų mokymo ir išpažįstamas objektyviomis liturgijos bei maldų formomis. Ta prasme galima kalbėti apie o b j e k t y v i ą religiją, kokią skelbia ir atstovauja Bažnyčia. Tačiau kiek šitas religijos turinys ir formos pažįstamos, pripažįstamos ir išpažįstamos priklausomai nuo subjektyvių žmogaus imlumo galių ir pajėgumo, tiek religija yra s u b j e k t y v i. Šita subjektyvi religija, pasireiškianti konkrečiame žmonių gyvenime — jų galvosenoj, veiksenoj ir jautime — įgyja kitokią prasmę ir dėl to vadinama r e l i g i n g u m o vardu.

Dievo ir žmogaus ryšių skalėje gali tatai būti įvairių subjektyvių pasireiškimo formų. Žmogus savo religingume gali labiau priartėti objektyvinės religijos reikalavimų ir gali būti gerokai nutolęs. Ieškodami toje skalėje pagrindinių žmogaus religingumo punktų, mes ir pastebime tipingus ir net tipais virstančius pasireiškimus. Šitų religingumo tipų k i l m ė s, p o b ū d ž i o i r v e r t ė s klausimai ir sudarys mūsų svarstymo medžiagą.

I. RELIGINIŲ TIPŲ KILMĖ

Žmogus nėra kaip skulptūra, turinti atbaigtą dvasinę savo išraišką. Skulptūra gali būt labai žavi ir puošni, tačiau naujų bruožų nebeįgis ir nauju tobulumu nebepasipuoš. Tik gyva žmogaus dvasia, pačia savo prigimtimi, siekia pilnumos ir visumos. Siekia ji šito, kopdama tam tikrais laiptais, pereidama įprastinius brendimo tarpsnius. Šitai dvasios brendimo raidai yra palenktas ir religinis žmogaus gyvenimas. Žmogaus religingumas pereina tam tikras išsivystimo fazes, viena nuo kitos išsiskiriančias būdingais bruožais.

Spręsdami tatai religinių tipų kilmės klausimą, mes ir paliesime: religingumo kitimą žmogui išsivystant, tris religinio išsivystymo tarpsnius ir tų tarpsnių virtimą tipais.

1. Religingumo kitimas žmogui išsivystant

Bręstant žmogaus protui, įgyjant naujų patirčių, aiškinant priežastingumą, suvedant į vienybę visą žinojimą — bręsta kartu ir religijos pažinimas, išryškėja naturalinis ir antgamtinis priežastingumas, paaiški ribos tarp žmogiško ir dieviško žinojimo. Ko protas nepajėgia atsakyti, į tai veda n u o j a u t a, veda zigzagais, kartais susikryžiuojant dviejų traukų jausmams, bet lyg šviesos pragiedrulis per miglas paliesdamas dar neatmerktas blakstienas, ir žmogus jaučia jį kaitinant ir glamonėjant. Nuojauta, kad ir nerasdama pilnesnio išsiaiškinimo, nustato sau religinio gyvenimo turinį, nustato savaip — vaizduotės pagalba prisidurdama ir prisigalvodama savu būdu ir taip atsakydama į amžinuosius klausimus. Tada žmogaus religijoj matome apsčiai vaizdinio elemento, daug primityviškų sprendimų, labai paprastų ir konkrečių apsipavidalinimų. Visoj šitoj pajautos religijoj yra daug paslaptingumo, kuris pastebimas kuriamose religinėse legendose, giesmėse, vaizdiniame mene ir papročiuose. Visiškas atsidavimas Dievui būna dažnai suištas su baime, net prietaringumu, tačiau jam nestinga didelio nuoširdumo, pareigingumo, ištikimybės. Šitokios religingumo apraiškos pastebimos primityviškesnėse tautose arba liaudyje, kuri stovi arčiau gamtos ir neturi reikiamo švietimo; jos pastebimos ir vaikuose, kurie gyvena daugiau nuojauta nei protu. Iš dalies šito nuojautinio elemento daugiau yra ir moters religingume, nes moteris turi turtingesnį nuojautos, instinkto, sveikos sąžinės pasaulį.

Pereinant tautoms iš primityvinės gyvenimo formos į kultūrinę, ir žmonėms besišviečiant, besiaiškinant p r o t u visatos ir gyvatos priežastis bei paslaptis, — vaizdinis ir konkretinis religijos pobūdis pereina į racionalinį ir atitrauktinį. Vaizdai keičiasi sąvokom, tiksliom formulėm. Protas siekia aiškumo ir tikslumo, jieško to, kas esmiška ir nori atmesti ar į šalį atidėti, kas pripuolama. Kaip filosofinės teorijos, lenktyniuodamos viena su kita, jieško paties esmingiausio ir paties tiksliausio metafizinių problemų sprendimo, taip ir racionaliniame religingume einama šituo precizijos, formulavimo, išsiaiškinimo keliu. Suprantama, šitai daro žmonės pagal protinį savo pajėgumą. Ne visi pajėgia daryti galutines išvadas, ne visi apima visas pažintis, dėl to ir susidaro labai įvairių sprendimų religijos suvokime ir jos pritaikyme.

Religija šitame dvasinio brendimo tarpsnyje yra sausoka, labiau atitraukta, teoriška, pagrįsta logišku svarstymu. Čia niekas nekuria religinių legendų ir religinės poezijos, o jei kuria, tai jos yra kito pobūdžio nei primityvinio religingumo tarpsnyje. Tuo tarpu kuriama apsčiai religijos kilmės ir esmės aiškinimo teorijų, pervertinamos pačios religingumo formos, jieškoma logiškai pagrįstų ir asmeniškai priimtinesnių bendravimo su Dievu lyčių.

V a l i o s išsivystymas ir jos persvara subjektyviniame religingume reiškiasi herojinėm pastangom. Valiai vadovauja protas arba instinktas — pagal tai susidaro ir tų herojinių pastangų pobūdis. Religinė nuojauta veda į fantastines priemones, užsidegimas pereina į atgailas, net viešas, nebijančias jokių pažeminimų; asketizmas eina iki fiziško savęs naikinimo. Visose šiose pastangose daug jausmingumo ir gaivališkumo, jokiai logikai nepalenkiamo, ir kaip tik dėl to pilno kontrastų — panašių, kaip Dostojevskis vaizduoja rusų tautoje arba kaip matome indų gentyse. Valia, vedama bendro instinktinio impulsyvumo, asketizmą padaro kartais labai nesveiką, priešingą ir žmogiškai prigimčiai ir dieviškai valiai, kaip tai matyti rusų skopcų, dadaistų ir panašių sąjudžių praktikoje. Antru atveju, kai valiai vadovauja protas, asketizmas yra palenktas tvarkai nuoseklumui ir planingumui. Gali jis būti kietas, nepermaldaujamai atkaklus, bet jame nelauktini staigūs posūkiai, per-

sistengimai, svyravimai. Jis keičia žmogaus gyvenimą, pamažu ir pastoviai išlygina prigimties ar auklybos kreives.

2. Trys religinio išsivystymo tarpsniai

Bendroji genetinė psichologija mena tris pagrindinius dvasinio žmogaus išsivystymo tarpsnius — vaikystės, jaunystės ir subrendusio amžiaus. Šitų trijų išsivystymo tarpsnių įkandin eina ir trys pagrindiniai žmogaus religingumo išsivystymo momentai. Vaikui būdingiausias dvasios bruožas yra naivumas, jaunuoliui — kritiškumas ir suaugusiam žmogui — pusiausvyra. Naivumu yra paženklinta ir vaiko religija, kaip jaunuolio — kritikiškumu ir suaugusio žmogaus — išsilyginimu, išsibalansavimu.

Tam tikro panašumo į minėtų trijų amžiaus tarpsnių dvasinę būseną turi kaimiečio, mokslus einančiojo ir kultūriškai subrendusiojo dvasinė būsena. Kaip visą kaimiečio dvasią žymi tam tikras primityvumas, taip ir jo religija paženklinta daugiau primityviniu suvokimu, paprastom ir naiviom pasireiškimo formom. Jaunuolio kritiškiems nusiteikimams atitinka mokslus einančiųjų kritiškumas, kuris pastebimas ir jų religijoje. Tuo tarpu subrendusio žmogaus nuosaikus galvojimas daugiau mažiau atitinka ir kultūrinės aukštumos pasiekusiųjų dvasiniam, o kartu religiniam subrendimui.

Pripažindami genetinį principą žmonijos vystymesi, turėsim sutikti, kad ir ji išgyvena savo vaikystę, jaunystę, ir subrendimą. Šitai pasitvirtina net krikščionybės istorijoje. Pirmųjų krikščionybės amžių religingumas turėjo neabejotinai sveiko primityvumo charakterį, kaip viduramžis — sveiko kritiškumo. Humanizmu pradedant ir baigiant 19 a. antrąja puse šis kritiškumas įgavo daugiau negatyvinį pobūdį. Pagaliau pastarasis šimtmetis religiniame gyvenime ieško pilnutinumo ir organiškumo

Šitie trys religingumo tarpsniai yra pereinami, laipsniški, vienas kitą praaugantys. Kiekvienas jų yra reikalingas kito, kaip vaikystė reikalinga jaunystei ir jaunystė — subrendusiam amžiui. Kiekvienas tarpsnis yra išaugamas, bet kartu jis ir įauga į kitą tarpsnį taip, kad pereinant iš vieno tarpsnio į kitą šis tas atkrinta, sakytume išaugama, bet šis tas — svarbaus ir vertingo — pasilieka.

3. Religinių tarpsnių virtimas tipais

Trys minėti religingumo tarpsniai yra tipiški. Kiekvienas jų turi bendrų bruožų, būdingų tik jam vienam. Ar imsim vaiko religingumą — kokios tautos ar kultūros vaikas bebus —, ar imsim liaudies religingumą — visur bus tų pačių bendrumo momentų. Taip pat ir racionalinį brendimą išgyvenančių žmonių — jaunuolių ar besimokančiųjų amžiuje — pastebimi tie patys kritinio religingumo pradai. Subrendusiųjų amžiuje įsigali tam tikra pusiausvyra, su kuria ateina būdinga ramybė ir pilnutinumas — visur, o kartu ir religinėje srityje.

Šitų trijų tarpsnių tipiškumas skirtinas tačiau nuo nusistovėjusių ar nusistovinčių tipų, kurie užsisklendžia savyje, pasidaro daugiau mažiau atbaigti, ir pereina į pastovią religinio gyvenimo formą. Nežiūrint, kad minėti trys religinio išsivystymo tarpsniai yra iš esmės pereinami, praaugantys ir įaugantys į toliau sekančius tarpsnius, vis dėlto kartais jie sustoja vietoje, virsta uždarais ir neperžengiamais. Taip susidaro ryškus n a i v a u s religingumo tipas liaudies masės, negaunančios pilnutinio religinio mokymo ir religinės kultūros. Kartais toks pat ryškus išlieka k r i t i n i o religingumo tipas pas inteligentus, gavusius švietimą, bet nedarančius didesnės dvasinės pažangos. O ne kartą tipu virsta ir neišbaigtas bei neišbaigiamas p i l n u t i n i s religingumas, vidinei jėgai išsenkant ar jos pakankamai neturint.

II. RELIGINIŲ TIPŲ POBŪDIS

Religingumo išsivystyme yra tatai trys ryškiausi tipai: naivusis, kritinis ir pilnutinis. Juos čia ir bandysime apibūdinti, imdami kiekvieną atskirai. Šalia trijų individualinių su Dievu bendravimo formų, susidaro dar trys tipai santykių su Bažnyčia ir tikinčiųjų bei netikinčiųjų sluoksniais. Dėl to kiekvieną religingumo tipą charakterizuosime dar dviem atžvilgiais — individualiniu ir socialiniu.

1. Naivusis tipas

Naivaus religingumo tarpsnyje tikima viskuo ir nežinoma abejonių bei svyravimų! Tačiau nesusivokiama ir neskiriama, kas religijoj yra esminiai dalykai ir kas pripuolami, o taip pat kas turinys ir kas forma. Šitame religingume nestinga formalizmo, klaidų, net prietarų, tačiau ir to laikomasi nepermaldaujamu kietumu, kaip šventų ir nepakeičiamų dalykų.

Religinį turinį ir formą paprastai apsprendžia autoritetas. Žmogus priima tai ir taip, kas ir kaip jam duodama iš viršaus arba ką jis mato vyresnius ir autoritetingesnius darant ar liepiant daryti. Subjektyviu mąstymu jis nepagilina objektyvių tiesų ir negeba sau asmeniškai pilniau jų pritaikyti. Religines formas taiko daugiau mechaniškai ir elgiasi pagal nusistovėjusias normas, susidariusius papročius, kitų sukurtus religinio dorovinio gyvenimo pavyzdžius. Dėl to religiniai pavyzdžiai, bendrinės tikėjimo formos ir papročiai šiame tarpsnyje įgyja ypatingos reikšmės. Kieno nors nukrypimas nuo jų, laikomas nukrypimu ir nuo pačios religijos.

Pasekime vidines priežastis, kurios suformuoja šitą religingumo tipą. Kodėl, sakysime, šio religingumo atstovai nepajėgia skirti esminių dalykų nuo pripuolamų, turinio nuo formos? Jie neturi reikiamo dalykų pažinimo ir negali atitrauktai galvoti. Jų — kaimiečių, o taip pat vaikų — galvojimas yra perdėm konkretus. Kadangi tikėjimo forma yra konkretesnė ir suprantamesnė už turinį, daiktai ir veiksmai — už simbolinę jų reikšmę, pripuolamybės — už esmę, dėl to jų tikėjime persveria formiškumas, daiktiškumas, veiksmiškumas, pripuolami dalykai. Negalima tačiau sakyti, kad jie išviso nesuvoktų tikėjimo esmės sveika savo nuojauta bei gaspadoriška išmintim. Jie daug pajaučia ir suvokia, nors tai paaiškinti ir nepajėgia. Ypač jie pajaučia, kas tikėjime asmeniška — pajaučia Dievo artumą, Jo Apvaizdos globą. Kartais, tiesa, tikėjimo dalykai per daug suasmeninami, sužmoninami. Taip Dievas jiems yra ne tik geras, mylįs Tėvas, bet ir pykstąs, keršijąs Viešpats. Ir dangaus džiaugsmas ir pragaro kančios taip par įgyja per daug konkretų, sužmogintą charakterį. Šitas sukonkretintas, sužmogintas tikėjimo turinys perduodamas iš kartos į kartą, kaip tikėjimo turtas. Tai yra „sodžiūnų teologija", kaip pasakytų Gerutis — Balvočius, o kartu ir „sodžiūnų" religinė pedagogika.

Be kitko asmeniškumas pasireiškia ir per dideliu religijos surišimu su konkrečiu religiniu autoritetu, su jo asmeniu. Kunigas jų religingumui yra pirmoji priežastis ir šaltinis. Dėl to jis laikomas, kaip akis kaktoje — į jį žiūrima, juo sekama, jo nuolumu gyvenama; ir jei jis puola jų akyse — griūva ir jų tikėjimas.

Toks naivusis religingumas pastebimas ir pas inteligentus, kurie išlaiko nesukrėstą pirminį religingumą ir jį menkai papildo ir pagilina religijos studijomis. Religinio turinio pažinimas juose nepakankamai pagrindžiamas ir patikslinamas protu. Neišgyvenę giliau abejonių ir kriticizmo, jie nepajėgia giliau suvokti esminių religijos momentų. Jų religinė praktika lieka daugiau tradicinė, formali, stabilizuota, mažai savo dvasia iškylanti virš liaudies religingumo formų. Savo tikėjime jie jaučiasi tvirti, radikalūs, nežiną svyravimų, bet ir nepa-

žįsta gilesnių religijos problemų ir gilesnės jos prasmės. Jie skiria religijos esmę nuo pripuolamybių, formą nuo turinio, bet jų suvesti į pilnesnę organišką visumą nepajėgia. Santykiuose su kitaip galvojančiais jie elgiasi taip, kaip ir naivaus religingumo atstovai — griežtai ir radikaliai, jų nesuprasdami ir nepakęsdami.

Klausimas, kaip šis religingumo tipas reiškiasi socialiniu atžvilgiu? Nesileisdami į platesnę analizę, pastebėsime tik kai kurias būdingesnes apraiškas. Naiviame religingume bendraujama su Dievu per žmones ir institucijas. Bažnyčiai skiriama absoliuti reikšmė. Jos žodis, net patarimo plotmėj, yra šventas, tarsi paties Dievo įstatymas. Prasilenkti su Bažnyčios nurodoma tvarka net ten, kur žmogus nesaistomas nuodėme ar kas nėra dogma, laikoma nusigręžimu nuo jos pačios. Kitaip tikintieji arba dvejojantieji, o juo labiau visai netikintieji pasidaro kaip raupsuotieji, kuriems nevalia ištarti gero žodžio, su jais bendrauti, juo labiau jiems padėti ar iš viso kokio pasigailėjimo jiems rodyti. Pasityčiojimas ar pravardžiavimai tokių žmonių nelaikoma nuodėme prieš meilę. Paprastai nesvarstoma, kodėl tie žmonės netiki ar kitaip tiki ir ar jie dėl to viso yra asmeniškai pakaltinami. Gilintis į tokius išvidinius klausimus jie nepajėgia; jie sprendžia labai paprastai: jei kas netiki, netiki iš nedorumo, „paleistuvystės", nes kaip galima netikėti tuo, kas gera ir šventa.

Tokioj maždaug plotmėj atsistoja ne tik liaudis, bet ir inteligentai, kurie išlaiko kritinio amžiaus nesukrėstą religingumą, tik jį papildo racionaliniais pradais. Jie taip pat pasilieka absoliučiai ištikimi Bažnyčios autoritetui, kaip tokiam, — gina jos vardą, neprileisdami ne mažiausių istorinių klaidų — tos žmogiškosios pusės, kuri Bažnyčioje nėra išvengiama. Jų sąmonėje Bažnyčia yra tik dieviškoji institucija (o ne dieviškai žmogiška), dėl to neklaidinga visur ir visuomet. Kiekvienas šešėlis, metamas jos atstovams, jiems atrodo — griovimas pačios Bažnyčios pagrindų. Ir jie laiko save vieninteliais ištikimais ir tikrais katalikais, vertais ir iš Bažnyčios pusės pilnutinės paramos ir globos. Visi gi kiti, kurie stovi ant kito religingumo laipsnio, jiems atrodo, neverti ne tik Bažnyčios dėmesio ir rūpesčio, bet priešingai — tik jos nusigręžimo ir kovos su jais.

2. Kritinis tipas

Kritiniame religingume pradedama skirti, kas religijoje esminga nuo to, kas atsitiktina. Tačiau turinys iškeliamas prieš formą ir ši dažnai visiškai atmetama. Pačiame religijos turinyje jieškoma daugiau to, kas patenkina protą ir visai nevertinama arba per mažai vertinama tai, kas liečia širdį. Šiame tarpsnyje daug religinio netikrumo, abejonių, tačiau ir daug pasitikėjimo savo proto galia.

Kritinis religingumas, priešingai naiviajam, nepasitiki autoritetu ir tuo, ką jis duoda iš viršaus. Jis nori būti asmeniškas ir nepriklausomas. Žmogus tepasitiki savimi ir savo protu. Objektyvinį turinį priima jis ne tokį, koks yra, bet asmenišku protu jį iškedena — žiūri, kas jam tinkama ir priimtina. Nieko jis taip nevengia, kaip sekti kitus, būti kitų įtakoj. Jam nesvarbu, kaip tiki kiti, — jis nori tikėti taip, kaip jam geriausiai atrodo. Susidaro net baimė būti tokiam, kaip kiti, kaip dauguma, — baimė priklausyti nuo kitų religingumo būdo, religinio kitų galvojimo ir veikimo. Šita baimė veda į išsiskyrimą iš tikinčiųjų bendruomenės, iš bendro religinio gyvenimo — religinių formų ir papročių. Šito tipo žmonės vengia bendrų pamaldų, eina į bažnyčią vakarais, kai nieko nėr, kai kiti nemato ir nevaržo.

Kritinis religingumas prasideda su pirmaisiais nusivylimais matomu religijos autoritetu. Pabudęs kritiškas protas pastebi netobulumų naivioj religijoj, ir iš jų krinta jam į akis per didelis formiškumas, sudaiktinimas, net prietaringumas. Kas religijoj yra esmiška, o kas ne, jam vis dar būna pilnai neaišku, ir jis palieka pusiaukelėj, nedrįsdamas visko atmesti. Arba jis aiškiai apsisprendžia ir viską nusviedžia į šalį, pasidarydamas religijai priešingas. Pirmu atveju žmogų matome abejingą, skeptišką, antru — netikintį. Bet jei žmogus jieško dalykus išsiaiškinti, jei geba daiktus apibrendrinti, juos palyginti ir pasverti, jų vertę nustatyti, — tada jis pamažu įsitikina, kas religijoje svarbu daugiau, kas mažiau; kas būtina, privaloma, o kas priklauso nuo laisvo žmogaus pasirinkimo; kas religijos turinyje yra esmiška, o kas ne; pagaliau kas formose ir veiksmuose yra gilioji prasmė, o kas tik ženklai. Tačiau bejieškodamas pirmon eilėn esmės, turinio, prasmės, į juos pernelyg nusižiūrėjęs ir jais besižavėdamas, — jis dažnai neišvengia pavojaus nusigręžti nuo religinės formos, religinių veiksmų ir daiktų — žodžių, nuo visos tos konkretybės ir formalybės. Taip jis atmeta religinius papročius, organizuotas tikėjimo formas, net pačią religinę organizaciją, kaip konkretizuotą, jo manymu, religiją. Tikėjimas, pagal jį, turi būti laisvas nuo visokių formų — daugiau dvasinis, minties ir jausmo, tikėjimas turinio be formos. Santykis su Dievu — tik tiesioginis ir dvasinis, be jokių tarpininkų ir jokių konkrečių įsipareigojimų.

Socialiniu atžvilgiu kritinis religingumas yra, sakytume, pats nesociališkiausias. Kitų žmonių ar institucijų tarpininkavimas jam visai nereikalingas; jis nori bendrauti su Dievu pats vienas, be jokios kitų pagalbos. Dėl to į Bažnyčią jis žiūri su tam tikru rezervu, net gi abejone. Iš esmės jis jos neneigia, bet nori apsieiti be jos bent ten, kur jis galvoja pats galėtų sutvarkyti savo reikalus su Dievu. Jei Dievas yra išmintingiausia ir geriausia Būtis, kodėl žmogus tik su Juo vienu negalėtų palaikyti ryšio. Vienas Dievas ir vienas, atskiras žmogus — štai kaip galima formuluoti šio tipo asmenų nusistatymą. Žmonių bendruomenė yra tokia įvairi ir marga, kad Bažnyčia, net norėdama, negali visų lygiai patenkinti. Bendros religingumo formos jiems atrodo lyg niveliavimas žmogaus individualybės. Pagaliau Dievas yra visur, kodėl jo garbinimą suvesti tik į maldos namus ir kodėl jį apriboti tik tam tikru laiku. Dvasia yra laisva pasirinkti sau tokį momentą, kada ji pati nori veržtis Dievop. Bendrauti su Dievu kada reikia, o ne kada nori — kada yra įkvėpimas, — atrodo lyg kokia prievarta. Jis nenori prievartauti savo širdies, o laukia, kada ji pati pasiges, ilgėsis, veršis į maldą. Ir kai toks įkvėpimas ateis, jis pasirinks tylią vietelę — gal net ištuštėjusią Bažnyčią, ir čia prarymos ar praklūpos tol, kol išsibaigs tas dvasios nerimas. Jautrumas santykyje su Dievu eis taip toli, kad jis, jausdamasis nevertas — dėl savo nuodėmės ar dėl kankinančios ydos — visai neis sakramentų, net liausis meldęsis. Dievo malonė, pagal jį, tik vertiesiems ir tvirtiesiems. Tiems, kurie nepajėgia pakilti iš savo negalių, nevalia praktikuoti religijos ir jos didžiosiomis paslaptimis naudotis. „Jei tavo gyvenimas išskiria tave nuo Dievo, kaip gali drįsti piktnaudot Dievo malonę!" Dėl to šio tipo žmonės piktinsis tais tikinčiaisiais, kurie nuolat eina sakramentų ir vis dėlto nėra geri arba vis ir vis grįžta prie tų pačių klaidų ir blogybių. Pagal juos, žmogus turi būti logiškas, nuoseklus — tikėjimas ir gyvenimas turi vienas su kitu derintis. Ir jie, būdami logiški, nusigręžia nuo religijos praktikų, jeigu mato, kad jų gyvenimas nėra tvarkoje, arba, jei jų gyvenimas tvarkoje, jie religiją praktikuoja, bet nusigręžia nuo tų praktikuojančių, kuriuos jie laiko nevertus praktikuoti. Bene pats didžiausias priekaištas dėl to bus ir Bažnyčiai, kad ji nelogiška, leisdama tokiems žmonėms naudotis prieglobsčiu ir jiems pernelyg atlaidžiai teikdama išrišimus ir atleidimus.

Nepripažindami Bažnyčiai tarpininkės vaidmens tarp Dievo ir žmonių — jie negali suprast ir jos intervencijos viešuosiuose gyvenimo dalykuose. Bažnyčia turi

būti pasyvi ir tik prašančiam pagalbos ištiesti ranką, bet ji neprivalo pati veržtis ir užsimesti žmogui, juoba žmonių visuomenei. Gerų geriausiu atveju, jos uždavinys būti ryšininke tarp vieno Dievo ir atskiro žmogaus, Tuo tarpu tvarkymas šeiminių, mokyklos, socialinių reikalų, o ypač intervencijos valstybės gyvenime — jiems atrodo, kaip Bažnyčios išėjimas iš savęs į svetimą jai sritį, nežinia kokiais — greičiausia politinės hegemonijos tikslais. Ir visi tikintieji, o taip pat kunigai, kurie stovi tokių Bažnyčios uždavinių sargyboje, jiems atrodo politikuojančių katalikų ir klerikališkų kunigų klaidoje beesą. Kovoti su šita klaida jie laiko garbingu reikalu ir beveik tarnavimu tikrajam Dievui ir tikrajai, grynajai religijai. Tai yra išbaigtas religinis individualizmas, kaip naiviame tipe — religinis „kolektyvizmas".

Šitie tipiški kritinio religingumo bruožai, žmogaus dvasiai toliau besivystant ir bebrėstant, savaime išauga ir išsilygina. Tik tam tikrais atvejais, kaip toliau matysim, jie pereina į pastovumą ir virsta atbaigtu, nusistovėjusiu kriticizmo tipu. Žmonės, stipriai išgyvenę kritinį brendimo tarpsnį, iš jo nebepajėgia pakilti į tretįjį tarpsnį ir pasilieka pusiaukelėje. Religijai jie nėra visai svetimi, kartais net ją praktikuoja, bet iš abejonių ir kriticizmo neįstengia išsivaduoti. Jie nuolat yra veikiami pernelyg kritinės savo aplinkos, lektūros, ryšio su politine srove, kuri savo ideologiją grindžia filosofiniu liberalizmu ar istoriniu materializmu. Šitame religingumo tipe pasilieka ir tie, kurių prigimtis yra iš viso hiperkritiška arba, kaip šių dienų psichologai pasakytų, desintegruota. Perdėta kritika neleidžia jų dvasiai nusistovėti — stabilizuotis, ramiai gilintis į dalykus, galutinai apsispręsti. Maža smulkmena sudrumsčia dvasinę jų pusiausvyrą, ir jie susierzina, pasiktina, įžiūri nelogiškumą, netenka noro dalykus pagilinti. Ir tokiems žmonėms nėra religijos atstovo, religinio veikalo, kuriems jie negalėtų ko nors prikišti. Geriausia argumentacija, įrodymai vis jiems atrodys nepakankamai pagrįsti.

Desintegruojančios prigimties žmonės iš viso nepajėgia suvesti dalykų į visumą ar vienumą. Jie, pagal Jaensch, turi silpną dvasinių galių (funkcijų) tarpusavį veikimą, menką ryšį su aplinkos pasauliu, nelankstų, statišką pastabumą ir fizišku priežastingumu daugiau pagrįstą galvojimą. Tokie žmonės religijoje labiau žiūri atskirų dalykų, negu visumos, ir iš jų daro apibendrinimus. Jie greičiau užkliūva, sakysim, religijos ar Bažnyčios istorijos įvykių ir per tuos atskirus įvykius nepajėgia susidaryti perspektyvos (palygink Povilo Jako Krikščionybės Tragizmą).

Nusistovėjusio kriticizmo laispnyje palieka ir tie žmonės, kurie skaito atsitiktinę ir prieštarnaujančią literatūrą arba savo subrendimo amžiuje dėl gausybės profesinių darbų visai neturi laiko pagilinti savo religijos ir gyvena tik tuo prieštaraujančiu lektūros lobiu, kurį susidarė iš anksčiau. Pilniau pažinti dalykus ir susidaryti religijos visumos ir pilnumos vaizdo jie neturi laiko, o dažnai ir intereso.

3. Pilnutinis tipas

Pilnutinis religingumas nėra taip tvirtas savo tikėjime, kaip naivusis, bet nėra ir taip abejingas, kaip kritinis. Religijoj jis randa daug problemų, kurias aiškinasi ir stengiasi pažinti, tačiau jis žino ir savo pastangų ribas. Jis pažįsta dalykų esmę, bet taip pat jam suprantamas ir jų apsipavidalinimas tam tikromis formomis. Šitame tarpsnyje sueina į vienybę turinys ir forma, protas ir širdis.

Pilnutinis religingumas derina religinį autoritetą ir asmeninę laisvę, objektyvų religijos turinį bei formą ir subjektyvų jų taikymą, atrinkimą sau ir kitiems. Jis nesitenkina tuo, kas duodama ir kaip duodama autoritetiniu būdu, bet pats jieško gilesnės prasmės, pats tą turinį gilina, pats stengiasi savo gyvenime jį tinkamiausiai pritaikinti. Žmogus čia yra ne tik priimantysis, bet ir duodantysis. Vaduodamasis pažintąja dalykų esme, jis jieško naujos šviesos, jam labiau asmeniškai priimtinos; jieško naujesnių su Dievu bendravimo formų — jam artimesnių ir pačią šitą bendravimo esmę labiau išreiškiančių. Tuo būdu jis praplečia pačios tiesos pažinimą, sukuria naujų formų. Dėl to jis ir meldžiasi ne tik pagal kitų sukurtas maldų formules, bet ir pats jas kuria; objektyvinių maldos formų jis neneigia — jis jieško ir randa jose gilios prasmės. Kitaip manančių atžvilgiu jis yra atlaidus — pripažįsta, kad ir kitų tikėjimas gali turėti subjektyvių skirtumų. Kritiško tikėjimo jis nelaiko bedievybe, kaip tai daro naivaus religingumo atstovai, bet Dievo jieškojimu.

Pilnutiniame religingumo tarpsnyje žmogus pastebi, kad kiekvienas turinys turi savo formą, kad kiekviena idėja objektyvuojasi konkrečiais pavidalais, — kad nėra nei literatūros be formalinės pusės, nei kultūros be objektyvių jos pasireiškimo lyčių, nei žmonių dvasios bendravimo — neliečiant žmonių bendravimo su Dievu — be tam tikrų konkrečių normų. Ir žmogus, šitai matydamas, ima vis daugiau ir daugiau vertinti pačias religijos formas, veiksmus, ženklus ir daiktus. Taip ateina išsilyginimas tarp religijos turinio ir jo pasireiškimo. Žmogus brėsta toliau — jis mato, kaip idėjos apsipavidalina vis kitokiu būdu kiekviename laike, kiekviename kultūros cikle, kiekvienoje tautoje ir kiekviename žmoguje. Ir religijoj jis pastebi tą patį dėsningumą. Kiekvienas šventasis yra kitoks — vis kitaip tą patį religijos ir dorovės turinį pritaiko ir apipavidalina savo gyvenime. Religinės bendruomenės, sakysim, įvairūs vienuolynai, taip pat siekia tų pačių tikslų, vis kitokias priemones pasirinkdami ir vis kitokį dvasinio gyvenimo tipą sukurdami. Šitai turėdamas galvoj, žmogus pažintąjį religijos turinį stengiasi pritaikyti savo asmenine galia labiau pajaudinančiu ir atitinkančiu būdu. Objektyvioj religijoj jis jieško ir suranda tai, kas subjektyvu — bent prasmės ir priemonių vartojimo atžvilgiu. Tuo būdu ateina išsilyginimas tarp asmeninio — subjektyvaus prado ir viršasmeninio — objektyvaus.

Pilnutiniame religingumo tarpsnyje prieina reikiamos sintezės individualinis ir s o c i a l i n i s religijos momentas. Žmogus neatiduoda absoliučios reikšmės Bažnyčiai, bet taip pat nesiima ir pats vienas spręsti ir tvarkyti savo santykių su Dievu. Bažnyčia yra tarpininkė ne tik jam, bet ir kitiems žmonėms, tačiau pagal kiekvieno žmogaus ir jo amžiaus, lyties, išsilavinimo reikalavimus. Žmogus Bažnyčioje gauna ne tiktai, kas jam duodama, bet ir tai, ką jis pats nori ir kas jam reikalinga. Pagaliau ir jis pats Bažnyčiai duoda — tiek savo individualiai pasirinktu religinio gyvenimo tvarkymu, tiek savo asmeninėmis patirtimis, kurias jis, veikliai reikšdamasis raštu ir žodžiu, apreiškia tikintiesiems. Bažnyčioje jis mato dieviškąją paskirtį, tačiau neužmerkia akių ir prieš žmogiškąją jos pusę. Jis neteisina pasitaikančių ar pasitaikiusių klaidų, tačiau ir jaučia pareigą pats veikti, kad tos klaidos nesikartotų. Jis skiria tai, kas Bažnyčioje yra nekeičiama, nuo to, kas gali ir turi būti nuolat atnaujinama ir patobulinama. Religinį įkvėpimą, maldos ekstazę jis laiko didele Dievo palaima, tačiau jis pripažįsta vertę ir religinio gyvenimo pareigai. Jis žino iš žmogiškos patirties, kad reikia daryti ne tik tuomet, kai yra noras ir malonumas, bet ir kai jo nėra. Religija, pagal jį, nėra tik tobuliesiems, bet kad žmogus jos pagalba tobulėtų. Kol žmogus lieka žmogum, niekad negalės išvengti klaidos ir blogio, ir svarbu yra ne tai, kad žmogus, praktikuodamas religiją, nebenusidėtų, bet kad nelaikytų galimu nusidėti tik dėl to, kad Bažnyčia jam visuomet gali ateiti į pagalbą tas nuodėmes išrišti. Religiją jis laikys gyvenimu, o ne tik pasaulėžiūra —

dėl to stengsis, kad ji būtų jam gyva. Tačiau kaip gyvenimas, taip ir religija — jis pats tai yra pajutęs — brėsta ir pereina įvairius raidos laipsnius. Pats pergyvenęs kritiškąjį tarpsnį, jis gerai supras ir kitus, kurie šitame tarpsnyje yra ar jame pastoviai palieka; jis jų nesmerks, bet stengsis juos suprasti ir jiems padėti. Lygiai jis supras ir naivaus religingumo atstovus, tačiau anaiptol nelaikys šito religingumo pilnu ir pakankamu. Bažnyčios autoritetą jis gerbs, bet žinos, kur ir kiek jis yra laisvas tvarkytis pats. Jis varys savo vagą, suderintą su Bažnyčios valia, ne tik asmeniniame gyvenime, bet ir visuomeniniame. Tačiau atskiro kunigo pažiūras dar nelaikys būtinai pačios Bažnyčios valia.

III. RELIGINIŲ TIPŲ VERTĖ

Nustatyti, kas minėtuose religingumo tipuose yra vertingo ir pozityvaus, o kas neigiama, nėra taip lengvas uždavinys. Iš antros pusės, šitai nustatyti yra labai svarbu tiek patiems minėtų tipų atstovams, darant iš to asmenines išvadas, tiek ir religinei pedagogikai, norint, kad minėtų tipų pozityviosios savybės būtų stiprinamos ir neigiamos — silpninamos.

1. Naiviojo tipo teigiamybės ir neigiamybės

Pragyvenę racionalizmo amžiaus įtakos persvarą, kada visoks irracionalinis pasaulis ir iš jo kylančios apraiškos buvo neigiamos ir atmetamos, šiandien mes vėl imame vertinti pasąmonės, instinkto, pajautos pasaulį. Naivusis religingumas, kuris šituo pasauliu pirmon eilėn remiasi, vėl atkreipia į save dėmesį. Religijos psichologai, o taip pat pedagogai imasi jį analizuoti ir jo sukurtas vertybes kelti aikštėn. Religiniai papročiai, kurie yra konkreti liaudies religinio gyvenimo išraiška ir kurie buvo be atodairos atmetami, kaip per didelis religijos sukonkretinimas, šiandie vėl atkasami ir bandomi grąžinti į gyvenimą. Tokiuose laukų, javų, namų šventinimuose arba įvairiuose religiniuose — šventiniuose papročiuose atrandama gyvosios liturgijos pradų, suderinamų su dogmatiniais reikalavimais.

Antras pozityvus naivaus religinio gyvenimo bruožas — tai Bažnyčios, kaip tikinčiųjų bendruomenės ir artimosios tarpininkės, iškėlimas. Tiesa, šitas momentas čia neturi tokio pagrindimo, koks išryškėjęs ir pabrėžiamas pilnutiniame šių dienų religingume. Bažnyčia, kaip mistinis Kristus ir kunigas, kaip regimas Kristaus atstovas, šiandien, pažįstantiems šios mistikos turinį, pasako visą intymųjį ryšį žmogaus su Dievu per regimąją bendruomenę ir jos atstovus. Naivusis religingumas šitai yra priėjęs savo nuojauta ir jam būdingu būdu apipavidalinęs.

Trečias vertingas bruožas — tai nuoširdus ir gyvas ryšys su Dievu, kurio taip pasigesta racionalizmo sušaldytoje religijoje ir kuris toks savas meilės religijai, kokia yra krikščionybė. Dvasios paprastumas, kuriuo naivusis religingumas reiškiasi, evangelijos yra taip užgirtas, kad reikia baimintis mums, kurie esame jį praradę. Ne išmintingiesiems, bet šitiems dvasios praščiokams Kristus žadėjo dangaus karalystę, žinodamas tačiau, kad jų paprastumas neapsieis be religinių ir moralinių kreivių, ne iš blogos valios tačiau pasireiškiančių. Jei net klaidingame tikėjime esantiems galima turėti viltį į amžinąjį gyvenimą, kai jie visu nuoširdumu ir pareigingai vykdo savo religijos principus, tai juo labiau netenka abejoti verte tų žmonių religingumo, kuris, kad ir būdamas ne be minusų, vis dėlto yra nuoširdus ir giliausiu įsitikinimu pagrįstas.

Šito religingumo atstovų dvasia labai nekomplikuota. Dėl dvasios paprastumo jiems dažniausia nekyla didelių sąžinės konfliktų. Religijos turinyje, į kurį jie žiūri daug paprasčiau, taip pat nesusidaro tiek problemų. Religija jiems yra gyvenimas, kaip iš tikro religija savo esme ir turi būti. Tačiau ir gyvenimas turi turėt savo pagrindimą, savo giliausius motyvus. Šitų išvidinį religingumą gaivinančių pradų kaip tik ir stinga naiviam tipui. Tiesa, tuos išvidinius akstinus jam atstoja išorinės sugestijos. Bet kaip tik čia ir glūdi didelis pavojus. Kai šitų sugestijų žmogus pristinga arba kai ateina priešingos sugestijos, naivusis religingumas netenka tvirtumo ir užsidegimo. Dėl to šitas religingumas gali klestėti tik tikinčiųjų bendruomenėje — kaimuose, mažuose ir užsikonservavusiuose miesteliuose arba izoliuotose vietovėse. Didėliame mieste ir tokiose vietose, kur jis pasijaučia vienas, šis religingumas sunkiai išlaikomas. Tada jis netenka atramos savyje, bent tokios atramos, kokią, sakysim, turi pilnutinis religingumas.

Savisaugos instinktu reikia aiškinti kitą neigiamą bruožą, kad naivusis religingumas savoje aplinkoje negali pakęsti išsiskyrėlių, kitaip manančių. Kiekvienas išsiskyrimas, aišku, paliečia jo religinės egzistencijos pagrindą, ir dėl to instinktyviai jis su juo kovoja. Šitas krikščioniškos meilės pažiūriu nesuderinamas kitaip tikinčių neapkentimas turi dar ir kitą pagrindimą, būtent, sužmogintą Dievo suvokimą, Dievo, kuriame šalia meilės yra ir neapykanta. Jei Dievas pagal jo supratimą gali pykti ir keršyti, kodėl žmogus negalėtų pykti ir neapkęsti žmonių, kurie nuo Dievo nutolsta.

Pasitikėjimas Dievu, kuris naiviame religingume išauga iki absoliučios reikšmės, taip pat priskirtinas prie minusų ta prasme, kad visiškai atpalaiduoja žmogų pati veikti ir veda į religinį kvietizmą. Visur pasikliovimas Dievu ir Jo nuolatinės intervencijos įžiūrėjimas primena fatalizmą ir, be religinio pasyvumo, nieko daugiau neduoda. Šituo galima aiškinti, nesistengimą gilintis į pačias religines paslaptis, neapvaldymą savo pojučių ir aistrų — pykčio, nenuosaikumo gėrime arba nekovojimą kad ir už žmogišką savo egzistenciją, kas šio religingumo atstovams itin būdinga.

2. Kritinio tipo teigiamybės ir neigiamybės

Religinis gyvenimas nedarytų pažangos, jeigu žmogus neišgyventų jieškojimų, abejonių, kritiškumo. Abejonės religijos srityje turi savo reikšmę ir būtent — jos skatina aiškintis ir gilintis, nustatyti, kas yra vesmė ir kas pripuolamybė, rasti pagaliau religinių vertybių gradaciją. Sveikam kritiškumui mes turime būti dėkingi, kad žmonės niekada nenurimsta, jieškodami pilnesnio dalykų suvokimo.

Kritinis religingumas iškelia žmogaus pastangų vertę religiniame gyvenime. Žmogus juk yra dalyvis santykio ir ryšio, kuris tarp jo ir Dievo reiškiasi religijoje. Žmogus tatai negali likti pasyvus stebėtojas ir bevalis Dievo valios vykdytojas. Dievas duoda, bet žmogus turi priimti ir priimti sąmoningai ir veikliai, kaip sąmoningai ir laisvai būtybei pritinka. Pagaliau jis turi Dievo duodmenis pritaikinti savo asmeniniame gyvenime, vadinas, ir čia jis turi būt veiklus ir dalyvauti visomis savo galiomis. Taigi, asmeninių pastangų iškėlimas, kuris kritiniame religingume matomas, yra labai pozityvus, jei tik jis nepereina ribas — savęs nepastato lygiomis su Dievu, kaip tai matome kai kuriose filosofinėse srovėse, išaugusiose iš kriticizmo.

Antras pozityvus bruožas kritiniame religingume — tai religijos turinio pabrėžimas. Jei naivusis religingumas kenčia dėl gilensio turinio stokos, tai kritinis tarpsnis, sakytume, imasi jį kompensuoti. Religijos turinys šiaip ar taip sudarė pirmenybę prieš religinę formą, ir dėl to jo pabrėžimas yra teisingas ir vertingas. Ir Kristus ta

prasme kalbėjo apie laiką, kada žmonės garbins Dievą dvasioje ir tiesoje. Be abejo, savo turinį turi ir religinės formos, kurias kritinis religingumas per mažai vertina Jos slepia savyje simbolinę reikšmę ir matomu, vaizdingu bei konkrečiu būdu išreiškia tai, kas kituose religijos šaltiniuose yra formuluota apibrėžtimis, teigimais, įrodymais.

Trečias kritinio religingumo teigiamas reiškinys tai logiškas gyvenimo pritaikymas išpažįstamai religijai. Krikščioniškas nuoseklumas gyvenime ir jautrumas santykyje su Dievu, tiesa, yra pati sunkiausia praktiškoji problema. Apsipratimas su religijos vertybėmis, su šventais ir pašvęstais dalykais, o taip pat pernelyg toli einąs kompromisiškumas yra skaudžiausia žaizda tikinčiųjų gyvenime. Kritinis religingumas sprendžia teisingai, reikalaudamas, kad žmogus būtų vertas Dievo ir bendrystės su Juo. Šitą momentą kritinis religingumas, tiesa, išvysto iki aukščiausio laipsnio ir daro kartais per tolimas išvadas. Tačiau tai suprantama, turint galvoje jautrumą, su kuriuo jis sutinka kitą kraštutinumą, matomą dažnai tikinčiųjų tikroviniame gyvenime.

Iš neigiamybių pastebėtinos šios: per mažas religijos formų vertinimas, bendruomeninio ir socialinio Bažnyčios paskyrimo nepripažinimas, individualistinės savo pozicijos užėmimas religiniame gyvenime, per didelis religijos sudvasinimas, užmirštant, kad religija nėra tik dieviškas, bet dieviškai žmogiškas dalykas; santykyje su Dievu vadovavimasis daugiau nuotaika ir jausmu, kylančiu savaime, nesistengiant savęs paruošti ir palenkti pareigai.

3. Pilnutinio tipo teigiamumai ir neigiamumai

Jeigu naivųjį religingumą laikyti teze ir kritinį antiteze, tai pilnutinis religingumas būtų sintezė. Iš tikro, jis sujungia savyje teigiamuosius bruožus vieno ir antro religingumo tarpsnių. Dėl to budingiausias pilnutinio tipo bruožas yra pusiausvyros saugojimas — pusiausvyros tarp Dievo valios ir žmogaus valios, religijos turinio ir formos, individualinių religijos reikalavimų ir socialinių-bendruomeninių, tarp objektyvinio religijos prado ir subjektyvinio, autoriteto ir laisvės, meilės ir pareigos, proto ir nuojautos. Ta prasme pilnutinis religingumas yra paženklintas visuotinumo (katolikos) žyme. Jis sujungia savyje visa, kas yra pozityvaus gyvenime ir visa tai stengiasi įprasminti mintyje ir veiksme. Jis nėra užsidaręs ar užsisklendęs prieš bet kokią tiesą ir bet kokį žmogų. Jis yra atviras, vispusiškai atviras: tiek dieviško apreiškimo ir tiesos visumai, tiek žmogiškoms vertybėms.

Pilnutinės religinės sintezės jieškojimas išsemia daug dvasinės energijos, ir žmonės, jos pasiekę teoriškai, ne visuomet bepajėgia pritaikyt praktiškam savo gyvenime. Tokių žmonių religijos pažinimas ir religinis galvojimas būna pasigėrėtinas, bet religinis gyvenimas ne visuomet stovi reikiamoj aukštumoj. Jų raštai ir kalbos yra gražiausias liudijimas pilnutiniam religingumui ir Bažnyčios misijai; jie žavi kitus savo įsijautimu, daug naujo ir originalaus įneša religinių problemų sprendime, bet jų praktinis gyvenimas, jų santykiai su žmonėmis ir Bažnyčia dar turi daug spragų ir nelygumų. Šitai jaučia ir jie patys, gal daugiau jaučia nei tie, kurie pilnutinio religingumo suvokimo neturi. Ir vis dėlto jie ne visuomet turi jėgų suderinti savo tikrovę su idealu, kurį yra pažinę. Tragedija, kurią jie išgyvena, gal iš viso sunkiai išvengiama religijos pilnumos besiekiant. Ir šventieji jaučia prarają tarp dvasinės savo tikrovės ir pažintų bei pajaustų religinio gyvenimo aukštumų. Šita tragedija, nors ir kankinanti, būna tačiau akstinas bent nenurimti ir vietoj nesustoti. Jutimas savo negalės verčia juos būti kukliais tiek sprendimuose apie kitų religingumą, tiek ir veikime, kai juo siekiama kitus pakelti į savo turimą religingumo laipsnį.

Jeigu naivusis religingumas stengiasi kolektyvinėmis priemonėmis išlaikyti save nepaliestą visumoje ir kritinis religingumas — individualistiškai save išskiria iš visumos, tai pilnutinis religingumas jaučia reikalą save skelbti, save visą atsiskleisti kitiems. Pilnutinio religingumo atstovams dėl to būdingas veiklumas. Jie jaučia, kad Dievas, davęs laisvą valią ir pažinimo šviesą — tuos dieviškuosius savo esmės pradus — laukia atkuriančios ir perkuriančios jų valios. Pagaliau Jis pats — Dievas yra juose ir veikia su jais. Jie neskaičiuoja, ko verta bus jų veikla ir kiek jie patys iš viso verti šį darbą vykdyt. Jie neegzistuoja daugiau sau, bet visumai, kuri yra pati Visybė. Jie jausis tačiau menki ir silpni parodyti pasauliui, kokios ateities jis yra šaukiamas — kokios religijos ateities, kurioje ryšys su Dievu pasieks aukščiausio pažinimo, pripažinimo ir išpažinimo. Jie guosis nebent tuo, kad žmonija pasisuko jieškoti tos ateities, nors dar ji turės praeiti neįsivaizduojamai sunkius bandymo kelius. Paskutines viltis jie sudeda į tobulą, visažinančią ir visagalę Dvasią, kuri yra pirmapradė priežastis žmogaus ir žmonijos dvasios brendimo ir apsipavidalinimo. Būdama amžinai gyva ir veikianti, Ji gaivina ir veikdina žmogaus galias. Ir Mokytojas savo vizijoj kalbėjo apie ateities žmones, kurie dvasioje ir tiesoje garbins dangaus Tėvą. Ir Jo paliktoji institucija — Bažnyčia nesitenkina tais pradais, kurie trijų metų Jo kelionėse buvo paskelbti. Jis Pats, pasilikęs „per visas dienas" brandina ir plečia dvasinį žmonių akiratį.

J. AUGUSTAITYTĖ — VAIČIŪNIENĖ

ARO LIZDAS

Vakaras atėjęs užtiesė sparnu
Laisvo aro lizdą tarp aukštų kalnų.
Miegas nesuglaudžia jo akių palšų:
Nesaugus jo lizdas guoly debesų.

— Kas išdrįs praverti tų namų duris,
Kvapo neatgavęs į bedugnę kris —
Taip galvojo aras laisvas ir puikus,
Glostydamas švelniai miegančius vaikus.

Žvaigždės visą naktį lijo sidabru . . .
Žemėje nuo skausmo ašarų sūru . . .
— Sapne, kam tu šilką kalnuose draikai?
Draskos aras plunksnas: dingo jo vaikai . . .

Rytą kėlus saulė apšvietė gelmes
Ir kalnų viršūnes šaltas, neramias.
Tarp glūdybių žemės ir tarpu dangaus
Teka šiltas kraujas aro ir žmogaus.

V

SUŽADĖTINĖ*)

JONAS GRINIUS

Barokinis kambarys kardinolo Solano palociuose.

Uždangai pakilus Adalbertas tapo paveikslą. Beatričė sėdi puošnioj kėdėj, lyg soste, ir atrodo susimąsčiusi. Izabelė, sėdėdama ant pakopos prie jos, groja arfa, bet neužilgo nutyla.

1.

ADALBERTAS. Princese! Jūs tokia liūdna šiandieną.
BEATRIČĖ (atsidususi). Visai aš neliūdna.
ADALBERTAS. Iš tikro?
IZABELĖ. Žinoma, kad neliūdna.
Princesei nuobodu, kad taip ilgai
jūs tapote jos atvaizdą.
ADALBERTAS (prieidamas prie Beatričės).
Princese, jūsų liūdesiui
ar nuoboduliui išblaškyti
man leiskit paskaityti vieną kūrinėlį.
BEATRIČĖ. Ar vėl jūs ką parašėte, maestro?
ADALBERTAS (sėsdamas ant pakopos prie Beatričės kojų ir atsiversdamas knygutę).
Tik šiąnakt parašiau ... tą „Trubadūro maldą". (Skaito).
Kai saulės veidas rytuose
Šviesos džiaugsmu pražysta,
Žvaigždynai merkias dausose,
Mirties šešėliai kraupūs sklaidos,
O žemė — motina pragysta,
Ir jos bažnyčių maldos
Baltų karvelių bangomis —
Su skambančiais upeliais
Ir čiulbančiais miškų varpeliais —
Nuaidi giriomis ir jūrėmis,
Kalnais ir kloniais
Ir iš nakties svajonės
Pabudina švelniai
Žiogelį ir leliją.
Taip maloniai
Ir mano siela nuskaidrėja,
Kai mylimosios šviesų veidą
Bažnyčioje ar puotoje išvystu.
Jis žadina many slaptingą aidą,
Žilųjų amžių sapną skaistų,
Nepaliestą ir nepatirtą,
Kurs ilgesiuos nuolat atgimsta,
O susitelkusi būtis,
Lyg varpo ežere širdis,
Tauria gelmių malda pragysta
Ir tau vienai ją teaukoja.
Bet jos tu, mylimoji,
Dangaus žvaigždė skaisti,
Dar vis neišgirsti.
BEATRIČĖ (patylėjusi). Gražu. Tik aš nesuprantu, sinjore,
kodėl jo mylimoji tos maldos
vis neišgirsta.
ADALBERTAS. Nelengva atsakyti.
IZABELĖ. Man atrodo,
kad ta malda arba neįdomi, arba
jo mylimoji ką nors kitą myli.
BEATRIČĖ. Palaukit, Izabele,
tegu maestro pats paaiškins.
ADALBERTAS. Galbūt todėl, kad ji — aukštos kilmės,
o jis — tik paprastas žonglierius juokdarys,
kuris dainuoja tyčiom apie kitą,
kad niekas paslapties jo neįspėtų.
BEATRIČĖ. Tai pats jis kaltas, kad taip slepias.
ADALBERTAS. O gal kaltesnės mano eilės,
kad jos permenkos ir nesklandžios.
IZABELĖ. Sinjore, pasakykite mums atvirai,
ar jūs iš tikro mylit kokią damą.
ADALBERTAS. O taip. Aukoju širdį kiekvienai gražuolei,
kurios tiktai nosytė nekreiva.
IZABELĖ (nepatenkinta atsistoja). Koks jūs nerimtas.
ADALBERTAS. Be galo rimtas.
BEATRIČĖ. Kodėl, maestro, šiandien toks negeras,
kad mums nenorite prisipažinti?
ADALBERTAS. Princese, mano palaptis tik jai vienai.
BEATRIČĖ. O jei mane kas taip švelniai mylėtų,
kaip jūsų trubadūras . . .
ADALBERTAS. Tai jūs nebūtumėt tokia kurti? Tiesa?
BEATRIČĖ. Ne, ne, maestro! Aš juokiuos,
O jūs . . . tapykite toliau.
ADALBERTAS. Jei leistumėt, princese,
aš jums dar paskaityčiau vieną madrigalą.
BEATRIČĖ. Įdomu būtų. Bet tas atvaizdas,
jis taip ir lieka nebaigtas.
ADALBERTAS (atsistoja). O, aš norėčiau jį tapyti,
kaip galima ilgiau.
BEATRIČĖ. Kodėl jūs toks vis prieštaringas?
ADALBERTAS. Iš tikro, man norėtųsi, princese,
kad jūsų siela taptų man, kaip krištolas,
kad ja, lyg Prometėjaus ugnimi,
pajėgčiau jūsų atvaizdą įžiebti.
IZABELĖ (juokiasi). Cha-cha-cha! koks jis . . .
ADALBERTAS. Jūs juokiatės, kunigaikštyte?
IZABELĖ. Jei užsispyrėte, sinjore, tapti Prometėjum,
princesės atvaizdo jūs nepabaigsit niekada.
ADALBERTAS. Aš noriu jį sukurti tobulą.
Kada pabaigsiu, man ne taip svarbu.
IZABELĖ. O mano atvaizdą, maestro?
kada gi jį prądėsit?
ADALBERTAS. Dar nežinau, kunigaikštyte.
IZABELĖ. Kodėl jūs vis taip delsiate, sinjore?
ADALBERTAS. Tiesiog man vėrkti norisi, šviesioji,
kad jūs pati nužudot mano įkvėpimą —
neleidžiate pagarbinti nei jūsų grožio,
nei serenados sudainuoti po langais . . .
IZABELĖ. Argi aš jums draudžiu?
ADALBERTAS. O, lengva pasakyti nedraudžiu,
kai mano vargšės lūpos miršta troškuliu
nė karto neatsigaivinusios
iš jūsų veido žiedo taurės,
kurios klestėjimas iš proto veda.
IZABELĖ (supykusi). Koks jūs . . . begėdis ir nemandagus.
BEATRIČĖ (juokiasi). O! Izabele. Ar nematot, kad maestro
tik mums pralinksminti juokauja.
IZABELĖ. Jūs žinote, kad nerimtų juokų nemėgstu.
BEATRIČĖ. Klausykite, maestro Adalbertai.
ADALBERTAS. Klausau, princese.

*) Pirmas aktas iš „Stella Maris", trijų veiksmų dramatinės legendos, kurios veiksmas vyksta XVII amžiuje Italijoj.

BEATRIČĖ. Jūs žinote, kad mums patinka
tie jūsų sposai ir sonetai.
Ir man ir mano draugei.
Bet šiandien jų užteks, —
greičiau užbaikit mano atvaizdą, o paskui —
kunigaikštytės.

ADALBERTAS. Gerai, princese. Aš galiu tapyti, bet...
nepeikite manęs, jei bus netobula. (Tapo).
Be to, princese, aš tikiuos, kad pažadą
padėti man tapyt Madoną
jūs nepaliksit užmaršty.

IZABELĖ. Tai jūs, maestro, tapote Madoną?

ADALBERTAS (tapydamas). Taip.
Turiu ją nutapyt. Tai mano apžadas
tai Dievo Motinai, kur apsireiškė Šiluvoj.

IZABELĖ. Gal neatsisakytumėte mums paaiškinti,
kodėl jūs tokį apžadą padarėt?

ADALBERTAS. Mielai papasakočiau, jeigu jūs, šviesioji,
nebūtumėte man tokia žiauri.

IZABELĖ. Visai aš nežiauri. Tik jūs rimčiau
kalbėkit su manim.

ADALBERTAS. Puiku, kunigaikštyte.
Pirmiausia noriu pastebėti,
kad mano apžado kilmė —
princesei tai esu minėjęs —
neturi nieko nuostabaus. (Tapydamas).
Kai atvykau iš Lietuvos
Italijon mokytis dailės,
Venecijoj staiga aš susirgau drugiu.
Buvau jau prie mirties. Tada atsiminiau,
kad motina mane dar mažą
pavedus buvo Dievo Motinai.
Tada pradėjau melstis ir žadėtis,
kad, jei išliksiu gyvas ir pasveiksiu,
sukursiu jos paveikslą Šiluvos šventovei,
kuri lietuvių žemėje stebuklais išgarsėjus.
Štai ir visa istorija. (Pamatęs, kad Beatričė
vėl susimąsčiusi, jis nustoja tapęs).
Princese! aš nemoku jus tapyti,
kai jūs tokia liūdna. Užteks mum šiandien.

BEATRIČĖ. O ne, maestro! Ne. Nekreipkit dėmesio
ir baikit mano atvaizdą
dar būtinai šiandieną.

ADALBERTAS. Kodėl, princese, būtinai šiandieną?

BEATRIČĖ. Aš rodos jums sakiau, kad mano dėdė...
kardinolas šitaip nori.

ADALBERTAS. Tegu ir kardinolas. Bet ar jis
man turi teisės įsakyti,
kada užbaigti atvaizdą?

IZABELĖ. Kodėl gi kardinolas negalėtų įsakyti?
Be to, čia dar yra kitokių priežasčių.

ADALBERTAS. Tai pasakykit man, princese. (Šiai
neatsakius).
Arba ir jūs kunigaikštyte... Ar čia
paslaptis?

IZABELĖ. Jokia čia paslaptis, sinjor. Jūs patys matote,
kaip kardinolo rūmai išpuošti
sutikti svečiui — sužadėtiniui.

ADALBERTAS (karčiai juokiasi). Cha-cha-cha!
Štai kas! O aš — kvailys ir neatspėjau,
kad čia bus parduota princesė,
o premijai dar atvaizdą reikės pridėti.

BEATRIČĖ (atsistodama). Perdaug drąsus jūs, dailininke!
Ir jūs neturit jokios teisės taip
mane įžeisti. (Ji vėl atsisėda ir pasiremia).

ADALBERTAS. Atleiskite, princese. Neturiu, tiesa,
aš jokios teisės ir nenoriu jus įžeisti.

BEATRIČĖ. Tai kam jūs šitaip kalbat?

ADALBERTAS. Dėl to, kad nesutiksiu niekada,
kad, štai su jūsų laime ir jaunyste
dar būtų dovanotas ar parduotas man
vis tiek —
ir šitas atvaizdas, kur tiek širdies įdėjau...
kad juo grožėtųsi kažkoks reumatizuotas
senis,
kuris, perdaug linksmai gyvendamas,
pavargo
ir mirti pasiryžo padoriai, su jauna verge.

IZABELĖ (juokiasi). Koks jūs — karštuolis, dailininke!
Ir klystate! Princesės sužadėtinis
nėra joks senis, o vyresnysis mano brolis.

ADALBERTAS. Tai jo šviesybė kunigaikštis!.
Ir jam galop Venecijos ir Romos
linksmybių pardavėjos nusibodo.
Vargšelis atvangai sumanė sau
padorų žaislą...

IZABELĖ. Maestro įžulus! Ar jūs pažįstate
bent mano brolį, jei išdrįstate
jį šitaip šmeižti?

ADALBERTAS. Atleiskite, tiktai iš tolo temačiau,
bet vis dėlto žinau, kad jo šviesybė —
klusnus Machiavellio mokinys.
Didikų tarpe jis plėšiko širdį
pridengia kilniadvasio krakmoliniu skydu;
su moterims jis — riteris šauniai taurus,
kurs neskiria kilmingų nuo kaimiečių,
nepilnamečių nuo vienuolių ir senukių,
kai įsigeidžia jas Veneros garbei paaukoti.

KUNIGAIKŠTYTĖ. Tai melas! šmeižtas! (Ji nueina į šalį
ir stovi atgręžus nugarą).

DAILININKAS. Bet argi netiesa, kunigaikštyte,
kad jis prieš liaudį puošiasi šventųjų
aureole?
ir katedroj prie didžiojo altoriaus
jis klaupias, stojasi, žegnojasi,
ir mušas į krūtinę pagal ritualą,
nors širdyje tai keikiasi visais velniais,
kad pamaldos užtrunka per ilgai?
Tiesa, prieš Švento Petro Sostą
jis teikias pagarbiai numaut kepurę,
nors paslapčia intrigas pina
ir šunimis užpjudo kaimo pranciškoną.
O ką jau bekalbėti apie paprastą šviesuolį?
Juk tokį jo šviesybė be atodairos
tuoj kiša po velėna. Ir be to...

IZABELĖ. (nutraukdama). Gana! gana jau šito purvo!
Ir jūs, princese, pagaliau ko tylit?
Kam leidžiate tokias kalbas kalbėti?

BEATRIČĖ. Kodėl? man jūsų brolis, Izabele,
jau tampa įdomus ir aš žinoti noriu.
Maestro prašom tęsti.

ADALBERTAS. Ne kas belieka ir pridėti. Nebent tai,
kad jo šviesybė kunigaikštis —
žmogelis gan menkutis,
bet išdidus ir vaikšto pasipūtęs...

IZABELĖ (vėl nutraukdama). O jūs neišdidus? nepasipūtęs?
Jūs nepajėgiat atvaizdo užbaigti,
Nemokate sukurti šiaudo ar menkos žolės,
o giriatės kūrėjais, genijais ir prometėjais.

ADALBERTAS (šypsodamasis). O ne, šviesioji. Tik paprastais
lėlių saldžių sapnų drumstėjais.

IZABELĖ. Tai juo labiau neturi teisės šmeižti kito,
šventoji nekaltybe...

ADALBERTAS. Žemai dėkodamas už tokį meilų žodį,
džiaugiuosi, kad dėl švento pykčio
jūs drovumo sostai rožėmis žaviai pražydo.

BEATRIČĖ (linksmai). O! iš tikrųjų!

ADALBERTAS. O kai dėl jo šviesybės kunigaikščio,
jei paskelbiau netiesą, kaip jūs sakot,
princesė štai mane tegul apšaukia melagiu.

BEATRIČĖ. Bet kunigaikštį aš taip pat menkai pažįstu -
tik vieną kartą dar tėsu kalbėjus.

ADALBERTAS. Tik vieną kartą?

BEATRIČĖ. Taip.

ADALBERTAS. Princese, kaip gi jus suprasti? Sakotės
dorai jo nepažįstate, o jau susižadat,
ketinat tapti jo žmona? . . .
BEATRIČĖ. Juk aš nesu dar jam pasižadėjus,
tik dėdė kardinolas . . .
IZABELĖ. Matot, dailininke?
Tos jūsų piktos šnekos duoda puikų vaisių -
princesė savo sužadėtinio jau atsisako.
ADALBERTAS. Kiekvienas nuoširdus princesės draugas,
dėl to tik džiaugtis beturėtų.
BEATRIČĖ. Iš tikro, Izabele,
su jūsų broliu dar jokių sužadėtuvių
nebuvo.
IZABELĖ. Taip, nebuvo. Bet jau viskas paruošta.
Ir jis atvyksta.
ADALBERTAS. Tai kas gi čia nepaprasto?
Susipažinti su princese
ir jos retom dorybėm
juk verta net ir kunigaikščiui
kilniuosius savo kaulus pamankštyti.
IZABELĖ. O vis dėlto su mano broliu pyktis jums
aš nepatarčiau. Jo ar Inkvizicijos
rūsiuos galėtumėt galvos netekti,
kaip maištininkas — atskalūnas.
(Pasigirsta fanfaros).
BEATRIČĖ. O, Dieve! Nejau tai būtų jis?
IZABELĖ. Manau. Tikriausiai jis.

2.

TARNAS (įėjęs). Jo eminencija pranešti liepė jums,
princese, ir taip pat kunigaikštytei.
Čia tuoj atvyksta jo šviesybė
Turino kunigaikštis. Jo šauklys jau čia.
BEATRIČĖ. Pranešk, kad atvaizdui baigiu pozuoti
ir greit ateisiu.
TARNAS. Klausau, princese. (Išeina).
IZABELĖ. Beatričė, man taip atrodo, kad mum abiem
derėtų mano brolį pasitikti.
BEATRIČĖ. Aš čia daugiau viešnia. Ne šeimininkė.
O jį pasveikinti galėsiu kiek vėliau.
IZABELĖ. Tada aš jus paimti dar sugrįšiu. (Išeina).
BEATRIČĖ. Dabar, maestro, paskubėkim.
ADALBERTAS. Deja, su savo atvaizdu
aš jūsų laimės laidotuvėms
talkininkauti negalėsiu.
BEATRIČĖ. Kodėl jūs šitaip manot?
ADALBERTAS. Pirma, princese, aš prašyčiau pasakyti,
ką jums širdis byloja apie kunigaikštį.
BEATRIČĖ. Geriau palikim tai, maestro.
ADALBERTAS. Kodėl, princese?
BEATRIČĖ. Man nepatogu apie tai kalbėti su jumis.
ir dėdė kardinolas sako . . .
ADALBERTAS. A, dėdė kardinolas sako!
O daug svarbiau, ką manot jūs pati
ir jūsų nerami širdis.
BEATRIČĖ (pasiryždama). Jei norit, pasakysiu atvirai.
Lig šiol jis man — kaip ir kiekvienas kitas.
O gal ne tiek. Bet jūsų kalbos apie jį
sudomino mane, ir aš pasiryžau . . .
ADALBERTAS. Ir pasiryžot jūs, trapioji tulpe,
suvysti ant eretiko meilužių guolio.
BEATRIČĖ (šiek tiek užsigavusi).
Prašau nebekalbėti apie tas šlykštynes.
(Kiek pagalvojusi, bet ryžtingai).
O jei iš tikro kunigaikštis
yra paklydęs . . . aš atversiu jį.
ADALBERTAS. Atversit nuodėmėj užgrūdintą, kaip plieną?
BEATRIČĖ (atsileidusi). O jei jis nuoširdžiai mane
brangintų?
ADALBERTAS. Deja, princese, jūs, išauklėta vienuolių,
dar nepažįstate gyvenimo klastų.
Pati tiesiog į auką puolat.
BEATRIČĖ. Galbūt ir taip.
ADALBERTAS. Bet aš nesuprantu, kodėl jūs pasirinkot
[tą bedugnę?
BEATRIČĖ. Kodėl? . . . Todėl, kad aš — princesė.
Aš privalau kam nors aukotis
ir žymiu darbu pasipuošt vainiką.
(Patylėjusi). Be to, ir dėdė kardinolas mano,
kad aš turiu atlikti didžią misiją,
kurią dangus man skyrė.
ADALBERTAS. Tada pasiaukokite bent kurpiui ar siuvėjui -
bus šimtą kartų garbingiau.
BEATRIČĖ. Sinjore! jūs per daug sau leidžiat . . .
(Ji greit eina durų link, bet pagalvojusi
sugrįžta).
Arba . . . užbaikime greičiau tą atvaizdą,
tada bus viskas aišku. (Sėda į savo kėdę).
ADALBERTAS. Tiesa, princese, perdrąsu iš mano pusės,
tačiau prašau tikėti . . .
BEATRIČĖ. Kuo tikėti? . . .
Ar jūsų pašaipa šią rimtą valandą,
kai ant gyvenimo opių svarstyklų dedama,
kaip sakėt, mano laimė ir jaunystė,
ir ta auka, kuri turėtų man
atverti bandymų sunkias duris
į amžinosios laimės šalį?
Ir štai užuot ištiesęs man pagalbos ranką,
jūs tyčiojatės iš manęs.
Tai šitaip jūs mane suprantat?
ADALBERTAS. Brangiausioji princese,
kilnus karališkas žmonijos žiede,
kad jūsų grožis nenuvystų be prasmės,
aš noriu jūsų sieloje sukelti maištą,
prieš aklą auką, į kurią jus dėdė stumia.
Aš méginu išgelbėt jūs nuo jūs' pačių,
nuplėšti uždangą užburtą
nuo jūsų dieviškų akių,
nors aš — kaip nusidėjėlis, kuris nedrįsta
pakelt į dangų savo žvilgsnio, —
aš kankinuos ir nevilty ryžtuos
jums paaukoti net gyvybę,
kad tik išgelbėčiau nuo jūsų žingsnio.
Aš jus myliu ir garbinu, princese.
BEATRIČĖ (sulaikydama nustebimą). Jūs — mane? . . .
ADALBERTAS. Taip, princese. Jūs — vienintelė pasauly.
BEATRIČĖ (atsistodama). Tai negerai, maestro.
ADALBERTAS. Prašau, atleiskit man, jei įžeidžiau.
Bet aš prieš jus, kaip ta žolė prieš saulę,
arba kaip tas rasos lašelis,
kurs deimantu težėri tol,
kol saulė jį gaivina.
BEATRIČĖ. Bent nereikėjo man to pasakyti.
Dabar tas jūsų prisipažinimas
man didele nelaime gresia. (Sėda).
ADALBERTAS. Kokia nelaimė? leiskite paklausti.
BEATRIČĖ (atsidusus). Man mieli jūsų žodžiai, bet . . .
jūs pats numanote, kad tapti jums žmona
nėra man lemta.
ADALBERTAS. Deja, princese, suprantu.
Bet man užtektų laimės tik žinot,
kad jūs — vis dieviškai graži,
nesuviliota aukso sostų,
nepaliesta nė žemės dulkių,
visad laisva, iškėlus galvą,
su šypsena veide kovojate,
už savo laisvę ir žmogaus vertybę.
BEATRIČĖ. Gražiai jūs kalbat. (Stoja). Patinka man
dėl didžio reikalo. Bet aš silpna. [kova
Ir negalėsiu būti visada graži.
ADALBERTAS. Juk jūs, kaip žiedo pumpuras,
tik atsiskleidžiate jaunystei.
Tad leiskit man jus garbint amžinai
ir savo kūriniuos jus padaryti nemaria.

BEATRIČĖ (susirūpinusi).
Ne, ne! prašau man nekalbėti taip.

ADALBERTAS. Kodėl man draudžiate, princese?

BEATRIČĖ. Aš negaliu jums visko pasakyti,
bet aš dėl to be galo nerami ir nežinau,
kas man daryti, kas daryti...

ADALBERTAS. Princese, atidėkit sužadėtuves ir
padėkit man, prašau, — tai jūsų galioj —
kūrybos šviesias aukštumas pasiekti.

BEATRIČĖ (patylėjusi). O jūs, ar žinote, kad Izabelė,
man rodosi, jumis labai susidomėjus?

ADALBERTAS. To nežinau, princese, ir jaučiu, kad jūs
viena
tegalite mane ištraukt iš pesimizmo,
kuris gyvenimą kalėjimu paverčia
ir kančioje jėgas iščiulpia.

BEATRIČĖ. Tai jūs iš tikro toks?...

ADALBERTAS. O taip, princese. Aš dažnai
nebematau pasaulio grožio ir prasmės,
nebekenčiu žmonių, nes jie atrodo man
tokie pikti, klastingi, kaip vorai,
be dangiškos šviesos, be Prometėjaus
kibirkšties.
Tačiau kai tarp tų žmogiškų šliužų
aš sutinku padorų tiesų žmogų,
ar taurią trapią moterį, kaip jus, princese, —
kai ji tokia viena, viena, nesuprasta
kovoja, kenčia ir aukojas,
nors gal šią naktį jau užmerks akis
šviesios aušros nebeišvydusi —
tada toks neapsakomas didžiulis graudulys
užplūsta sielą...

BEATRIČĖ (liūdna). Tai jūs taip pat man pranašaujat mirtį?

ADALBERTAS. O ne, princese.

BEATRIČĖ. Tai kodėl jūs šitaip sakot?

ADALBERTAS. Aš noriu jums parodyti, princese,
kaip gaila man to tikrojo žmogaus,
kuris pasaulio ištaigoj — benamis tremtinys.
Tačiau sutikęs šitą vienišą būtybę trapią,
vėl pradedu mylėti ir tikėti,
vėl norisi atskleist' didžiulį ilgesį
to tremtinio žmogaus — klajūno, —
tada vėl iš būties slaptų gelmių
nauji vaizdai, nauji jausmai ir mintys
pavasario jėgų gaiviom srovėm užplūsta.
O šitą perversmą many sukurstot jūs,
Bet... jūs nebesiklausot, princese.

BEATRIČĖ. Man neramu, kad jūs perdaug mane
išaukštinat.

ADALBERTAS. Prašau, tikėkite, kad nuo tada,
kai jūs susidomėjot mano kūriniais,
o kardinolas leido jūsų atvaizdą tapyti,
aš pajutau naujus sparnus.
Jei jų galingai neišskleisiu.
aš žūsiu neviltyj.

BEATRIČĖ (nerami, perėjusi per kambarį).
Man gaila jūs', maestro...
Bet ar tikrai teisybę sakote?
Ir man nepataikaujat?

ADALBERTAS. Ir vėl jūs įtariat mane, princese.

BEATRIČĖ. Kad niekas ligi šiol man nekalbėjo taip...
gražiau negu „Įsimylėjusios Dianos"
romane.

ADALBERTAS. Aš šventą tiesą jums sakau, kad ligi šiol
jaučiausi, kaip iš lizdo išmestas kregždukas,
kuris negal pakilt į saulėtą mėlynę,
nors ten jį erdvės šaukia.

BEATRIČĖ (švelniai susijuokdama, supliaukši delnais).

ADALBERTAS. Jūs juokiatės?..

BEATRIČĖ. Atleiskit man, maestro, ir aiškinkit toliau.

ADALBERTAS. Trumpai pasakius, tas kregždukas
nebenorėtų pult į žemę;
todėl labai prašyčiau man padėti.

BEATRIČĖ. Tai pasakykit, kaip padėti.

ADALBERTAS. Tiesa, jau pažadėjote pagelbą
tam mano apžadų paveikslui.
Bet aš turiu kitų sumanymų.

BEATRIČĖ. Kada tapysit šventąją Madoną,
turėsit pasistengti būtinai
kur nors kamputyje paveikslo, —
ar kaip geriau išeis — man nutapyt
kregždutę.
Tai mėgstamiausias mano skrajūnėlis.

ADALBERTAS. Tai jūs pirma dėl to susijuokėt?

BEATRIČĖ. Tikrai, maestro; tik dėl to.

ADALBERTAS (šyptelėjęs). Gerai, princese, pasistengsiu,
kad tos kregždutės neužmirščiau.
Tačiau už tai labai norėčiau,
kad jūsų grožis atgaivintų drobėje
ir jūsų bendravardę, Dantės Beatričę.

BEATRIČĖ. Kai aš numirsiu, ar jūs prisiminsite mane?
Kad ir netaip kilniai, kaip Dantė.

ADALBERTAS. Princese! aš tikiu, kad jūs ilgai gyvensit.

BEATRIČĖ. Iš tikro?... Bet kaip gi aš gyvensiu,
kad visos mylimos princesės
numiršta jaunos?

ADALBERTAS. Tai ne tiesa, princese.

BEATRIČĖ. Man vienas burtininkas sakė
ir dar viena sena vienuolė pranašavo,
kad aš pasauly sužibėsiu didžia karaliene,
arba, kaip meteoras, greit užgesiu.

ADALBERTAS. Tik netikėkite, princese, senių plepalams.
Arba man leiskite pabūti burtininku
ir pasakyt, kad pagal jus sukurčiau
nevieną kūrinį. Homero Nauzikają,
Sofoklio Antigoną,
nors man svarbiau Birutė, Lietuvos
valdovo sužadėtinė.

BEATRIČĖ (užsisvajojusi). O! aš labai norėčiau taip,
kaip Antigona,
bent vieną žymų darbą padaryti.

ADALBERTAS. Ir padarysit. Tik dabar
prašau, nebegalvokit apie mirtį.

BEATRIČĖ. O jūs ar negalvojat? Ar nenorėtumėt
nemirti amžinai?

ADALBERTAS. Brangi princese,
jei nepadėtumėt man savo apžado tesėt,
visi kūrybos žygiai pasiliktų man
tiktai bergždžia svajonė,
ir mirčiau aš galbūt anksčiau už jus
kažkur nežinomu klajūnu.
O nemarybėn aš galiu pakilti
per jus tik meno kūriniais,
kur jūs ir aš svajotume drauge
per amžius.

BEATRIČĖ. Tai būt gražu. Bet... (patylėjusi).
Ar jūs, maestro, tikite į Dievą?

ADALBERTAS. Kodėl toks keistas klausimas?

BEATRIČĖ. Jūs kalbat apie amžinybę, bet...
dabar jau būna dailininkų,
kurie šventuosius tapo, o nebetiki.

ADALBERTAS. Aš dar tikiu, princese.

BEATRIČĖ. Ir aš tikiu.
Todėl, suprantate, man reikia ištekėti
už kunigaikščio ir atversti.

ADALBERTAS. Nesąmonės, princese. Tik taurios širdies
iliuzija.

BEATRIČĖ (liūdna). Galbūt, kad jūsų bus tiesa.
Galiu ir neatversti. Bet geriau
gyventi ir kentėt negu
jaunai numirti. (Vėl pasigirsta fanfaros.
Beatričė skubiai eidama prie lango).

O! jau jis atvyko!
(Atsigręžusi). Maestro, kunigaikštis jau atvyko.

ADALBERTAS. Nėra ko jaudintis, princese.
Tik būkite drąsi; nepasiduokite įkalbama.

BEATRIČĖ (patylėjusi, eidama į Adalbertą).
Ar mokate jūs paslaptį ištikimai laikyti?

ADALBERTAS. Galiu prisiekti...

BEATRIČĖ. Aš noriu duot jums savo žiedą,
kad man padėtumėte.

ADALBERTAS. Žiedą?

BEATRIČĖ. Aš jums seniau tyliai buvau
pavedus savo širdį.
Dabar šis žiedas tegu sustiprins
tą mūsų bičiulystę.

ADALBERTAS (priklaupdamas bučiuoja duodamą žiedą).
Kilniausioji princese!

BEATRIČĖ. Ir aš netapsiu niekeno žmona,
kol jūs nuo šito pažado nebūsite
manęs atleidęs.

ADALBERTAS (dar kartą bučiuodamas jos drabužius).
Esu nevertas tokios laimės,
bet riterio garbe žadu jums paaukoti
talentą ir gyvybę jūsų šlovei.

BEATRIČĖ. Tikiu.

ADALBERTAS (atsistojęs). O jūsų paliepimai man, princese?

BEATRIČĖ. Padėsite apginti mano laisvę. O dabar...
greičiau prie pirmo bendro mūsų darbo.
(Ji sėda į savo sosto kėdę, o Adalbertas ima tapyti jos paveikslą. Tuo tarpu plačiai atsidaro
durys ir jose pasirodo Vittorio, lydimas kardinolo
Solano ir Izabelės).

3.

SOLANO. Šviesybe, prašom. Čia ir sužadėtinė.

BEATRIČĖ (lyg nusigandusi, sau). Jau kunigaikštis...
(Stoja).

VITTORIO. Man leiskit jus pasveikinti,
kilniausioji princese tarp princesių,
ir pareikšti savo — jūsų tarno —
giliausią pagarbą ir nuostabą.

BEATRIČĖ (ištiesdama jam ranką). Ir aš jus sveikinu
laimingai čia atvykusį.

VITTORIO (pabučiavęs jos ranką). Atleiskite man šį įsibrovimą.
Bet aš pirmiausiai jums norėjau nusilenkti.

BEATRIČĖ. Dėkoju jums šviesybe.

SOLANO. Mes sakėme, kad jūs tuojau atvyksit.
Tačiau išgirdęs, kad jūs atvaizdui
pozuojat, kunigaikštis taip įsigeidė
jus pamatyti čia, kad drauge nebetiko.

VITTORIO. Juk tam aš, eminencija, ir važiavau,
kad man širdis nerimo čia išvysti
princesę Beatričę, spindint dieviškuoju grožiu.

BEATRIČĖ. Turbūt jūs norite mane paskatinti
parausti ir dar kartą jums dėkoti...

VITTORIO. Prašau, tikėkite. Man šiandien jūs —
lyg spindintis dangaus stebuklas, prieš
kurį nublanksta visos prašmatnybės.
Net stinga žodžių man išreikšti
tai pagarbai širdies, kuri nuo pirmojo
akimirksnio — tik jūsų vergė,
ir melstis nori jums ir saldų jungą
prisiimti amžinai.

ADALBERTAS (pasileidžia juokais). Cha — cha cha!

VITTORIO (staiga atsisukęs ir eidamas į Adalbertą).
O tai? Ką reiškia?

ADALBERTAS (šiek tiek nusilenkdamas, negarsiai).
Atleiskit. Nesusivaldžiau.

SOLANO. Na, kaip gi čia dabar?... Atleiskite, šviesybe,
aš užmiršau jums pristatyti.
Maestro Adalbertus Lituanus.
Tai jis princesės atvaizdą čia tapo.

ADALBERTAS (nusilenkia).

VITTORIO. Koks neišauklėtas.

IZABELĖ. Nesistebėkite, Vittorio. Jau toks jo būdas.

SOLANO. Tiesa, kunigaikštyte. Originalus.
Vis prieštarauti.

VITTORIO (vėl į Adalbertą). Sakyk. Kodėl juokeis?

ADALBERTAS. Jei tai ne tardymas, galiu prisipažinti.
To juoko priežastis — daugiau kunigaikštytė.

IZABELĖ. Aš?

ADALBERTAS. Kad jūs kilnioji, taip maldingai sekėte tą sceną,
kai kunigaikštis po princesės kojom
skambiuosius meilės žodžius žėrė,
lyg būtų juos iš knygų išsimokęs.

VITTORIO. Gana, užteks! Geriau parodyk...
Ką ten tapai?

ADALBERTAS. Deja, kol darbas nebaigtas, nesu įpratęs...

VITTORIO. Bet šitas atvaizdas, girdėjau, man ir skiriamas.

ADALBERTAS. Tai mano įpročiui reikšmės neturi.

VITTORIO. Laukinis tu, ar ką? (Staiga nusigręžia).

ADALBERTAS. Galbūt. Bet tai jau kitas reikalas.

SOLANO. Na kaip gi čia jūs, dailininke?
Nereikia užsispirti.

ADALBERTAS. Atleiskit, eminencija. Šis atvaizdas, —
kai jį pabaigsiu, — priklausys princesei.
Lig tol jis — mano nuosavybė.

BEATRIČĖ. Iš tikro.
Į šį paveikslą, rodos, aš turiu
daugiausia teisių.

SOLANO. Ne, princese, Atvaizdas
bus mūsų dovana, kaip dėdės ir globėjo,
štai jo šviesybei judviejų sužadėtuvių proga.

VITTORIO. Dėkoju, eminencija. Byla jau išspręsta.
(Į Adalbertą).
Dabar tikiuos ir jūsų išdidybė
Man teiksitės parodyti
tą savo stebuklingąjį paveikslą.

ADALBERTAS. Jei jo šviesybė jieško vergiškų stebuklų,
nužemintai patarčiau Turkijos haremus.
Ten rasit visko pagal savo kilnų skonį.

VITTORIO (ištraukdamas durklą). Akipléša! valdyk liežuvį!

ADALBERTAS (taip pat ištraukdamas savo durklą).
Bet ginklą aš geriau valdau!

IZABELĖ (puldama prie brolio).
Vittorio! Susilaikytite, prašau...

BEATRIČĖ (tuo pat laiku užsidengdama savo veidą).
O, Viešpatie, apsaugok...

SOLANO (lyg taikindamas). Na kaip gi čia dabar?...

ADALBERTAS (pora kryžminių smūgių durklu supjausto paveikslą).

BEATRIČĖ. Maestro! Ką jūs darot?

ADALBERTAS. Atleiskit man, princese. Jūsų bruožus
įamžinsiu kitam paveiksle,
kurio tirono prievarta nedrįs
išniekinti.

VITTORIO. Princese! Eminencija! Prašau man leisti
nubausti to skarmaliaus įžūlumą.

SOLANO (patylėjęs). Ne, šviesybe.

VITTORIO. Tas niekšas įžeidė visų mūs' garbę, kardinole.

SOLANO. Bet mano rūmuose ginklai neturi teisės.

FAUSTAS KIRŠA

IŠ KNYGOS „ŠVENTIEJI AKMENYS"

FARIZIEJŲ MINIOJE

Galva nusviro ant skausmų krūtinės.
Ir Kristus žmogiškoj kančioj toks buvo:
Danguj lingavo debesiai šilkiniai,
Po kojų žemė kruvinai pasruvo.

Ir buvo fariziejų, — bet ne jų pasaulis;
Ir buvo knechtų minios, — taip kilnios sidabriniais.
O Dievo Motina, — kas prieš tave apgaulė?
Tiesos kančia laimėjo prieš minią fariziejų!

FARAONAS

Išminčių ir minios sudievintasis faraone,
Ko tu sustojai ties vergų stebuklu — piramide?
Kad amžiai grumtųsi garbės ir pavergimo fone?
Kad ainiai pultų veik prieš amžinumo dydį?

Tabelės mokslų šiandien mums daugiau pasako.
Tik išmintis sekli. Pats Nilas jau nuseko.
Mes grįžtame per galvas minių ir tironų
Prie paslapties, prie piramidžių, faraone!

NERONAS IŠ ANAPUS

Gal šimtas gladiatorių man žiauriai mirė.
Ne talentu, bet meile man skambėjo lyra.
Aš Romą padegiau! Krikščionis liūtams skyriau!
Bet sielą aš jaučiau valdovišką ir tyrą.

O jūs, kurie sudeginote šimtą miestų,
Paskerdę milijonus, plaukiant kraujo jūroj,
Kad kerštas alkanus ir pavergtus apšviestų, —
Koks vardas tenka jums? Kokius dievus jūs kuriat?

NAPOLEONAS

Jis guli kriptoje. Net kirminas jo peleno nerausia.
Seni laikai rūkuos. Bet vardas skamba dar: Napoleonas!
Genigas karvedys, prancūzo imperatorius šviesiausias!
Kur siekė kardas ir karys, ten gimė laisvės legijonai!

Šviesi Prancūzija! Raudonos vėliavos ir marsiljetė
Tautas prikėlė laisvės šūkiais ir atvėrė žmogui žmogų!...
Bet šiandien tos garbės kaip ant kapų vaiduoklių siluete
Žmogus prarado laisvę, meilę, ir dievus, ir savo stogą...

DANTĖ

Kančios ir prakeikimo sarge ir vienuoli,
Klajūne Dante! Tavo pragaro žabangai
Naujų tironų skoniui — tik virtuvės replės.
Prarask viltis, įžengęs pro Kaceto angą!

Tu pažinai kaip giminė praranda gėdą.
Kaip ji atgauna jėgą, garbę, pašaukimą.
Dievų liepsna ir meile priešus nugalėjai.
Tu pajėgai, jie tavo sosto piligrimai.

Fausto Kiršos 5-tame „Aidų" numeryje išspausdintuos eilėraščiuos įsibrovė pora korektūros klaidų. Eilėraštyje „Aš liudiju kūrybą" eilutė

„Kada **mirtis** iš nieko kūnu tampa"
turi būti
„Kada **mintis** iš nieko kūnu tampa"

Eilėraštyje „Palaimintos valandos" eilutė

„Silpni pavydi tau, kad tu esi **mirties** karalius"
turi būti
„Silpni pavydi tau, kad tu esi **minties** karalius"

Taip pat Faustas Kiršа rašo knygą, pavadintą ne „Amžinieji akmenys", kaip buvo paskelbta 5-tame „Aidų" numeryje, bet „Šventieji akmenys".

VITTORIO. Tada iš jūsų, kardinole,
aš atpildo pareikalausiu.

SOLANO. Aš pats nubausiu. Kalėjiman įmesiu.

ADALBERTAS. Bet aš taip pat buvau čia įžeistas ir
turėjau teisę gintis.

BEATRIČĖ. Iš tikro. Dailininkas turi teisę...

SOLANO. Palikite, princese, vyrų ginčą mums.
Už įpročių senų paniekinimą
ir už garbingo svečio įžeidimą
mes kaltininką atiduosim kunigaikščiui,
kad jo dvare...

ADALBERTAS (nutraukdamas). Aš laisvas, o ne vergas,
kardinole.

SOLANO. Už bausmę... tuoj tave sargyba palydės
ligi kunigaikščio dvaro. Jei priešinsies,
tai priedui grandines užděs.

VITTORIO. O! tai visai kita kalba.

SOLANO. O ten dvare turės jis nutapyti
portretų ir paveikslų, žodžiu visa,
kas bus jam įsakyta. Ar patenkina
tai jus, šviesybe?

VITTORIO. Dėkoju, eminencija. Salamoniškai
sugalvota.

SOLANO. Dabar, kad šitą nemalonų incidentą
greičiau užmirštume, gal grįšim į saloną.

ADALBERTAS. Prašyčiau eminenciją prieš ištrėmimą
paskirti man bent valandėlę reikalui.

SOLANO. Galbūt vėliau.

ADALBERTAS. Bet jūs dabar juk ištremiat mane.

SOLANO. Aha. Gerai... Princese, malonėkit
Pagloboti mūsų brangų svečią.
Ir prašom jus drauge, kunigaikštyte.

BEATRIČĖ. Labai prašyčiau, kunigaikšti.
(išeina drauge su Vittorio ir Izabele).

4.

SOLANO (sėsdamasis). A, kokį mums skandalą padarei!

ADALBERTAS. Prašau atleisti man, kad leidausi išprovokuoti.
Drauge maldauju... neišduokite manęs
į to tirono sauvalę.

SOLANO. Aha... Geriau mums atsakyk, kodėl
princesės atvaizdą supjaustei.

ADALBERTAS. Nelengva būtų jums išaiškinti.
Bet ar dėl to aš vertas ištrėmimo,
kuris man lygus pražūčiai?

SOLANO. Kodėl tu taip manai?

ADALBERTAS. To mūsų ginčo kunigaikštis neužmirš.
Ir apžadų paveikslą kuriant, ten nebus,
nei jūsų, nei princesės man padėti.

SOLANO. Na kaip gi čia dabar?... princesės. Juk ji tau modeliu negal tarnauti.

ADALBERTAS. Tą brangią man pagalbą iš tikrųjų ji buvo pažadėjus.

SOLANO (atsistodamas). Ne! to niekada nebus.

ADALBERTAS. O kas čia blogo? leiskite paklausti.

SOLANO. Maniau, kad tu kitoks, kaip tie visi su Rubensu ir Caravaggio priešaky, kurie kiekvieną moterį, ir dar blogiau — įtartinos doros gražuolę savo tapiniuose tuoj Dievo Motina vadina.

ADALBERTAS. O, kardinole! argi jūsų seserėčia tokia, kaip Caravaggio draugės?

SOLANO. Na, žinoma, kad ne! Bet jei tu nori būti toks, kaip Caravaggio ir flamandų meisteriai, kurie net gatvę ir virtuvę į altorius kelią, tai eik su jais. Surask sau gatvėje žindyvę ir tapyk. (Nepatenkintas atsisėda). Deja, labai mane apvylėi, maestro Adalbertai.

ADALBERTAS. Iš tikro?

SOLANO. Maniau, kad tu, šiaurietis, būsi gal kitoks, kad tu pagal Bažnyčios ir Tridento kilnų mokslą sukursi mums gražios sakralinės tapybos — dangaus spindėjimo ir kūdikio džiaugsmų, herojinių darbų ir angelų ekstazės, žodžiu, kažin ko naujo ir šviežaus.

ADALBERTAS. Ir aš to noriu, kardinole.

SOLANO. Tai kurk, žaibuok kūrybiška ugnim! Bet kam tuoj moteris ir žemės tvaikas?

ADALBERTAS. Kad būčiau Dievas, kardinole! Deja, kiekvienas dailininkas — žemės vaikas ir turi susirasti savo dirvą su savo šiluma ir spinduliais. Todėl prašau, palikti pas save, kol čia galutinai subręsčiau ir savo apžadų Madoną nutapyčiau.

SOLANO. Jei apžadai nėra tau tuščias žodis, tai nutapysi ją kitur. Ir pagaliau tu pats čia kaltas.

ADALBERTAS. Galbūt. Bet kuo kalta princesė Beatričė, kad ją aukojat neaiškiems tikslams?

SOLANO. Na kaip gi čia dabar? Dar įtarimas?

ADALBERTAS. Galbūt ne vietoje išsprūdo šie nedailingi žodžiai. Bet aš vis tiek nesuprantu, kodėl jūs pataikaujat kunigaikščiui ir jam, slaptam eretikui savosios giminės gražiausią atžalą nukirsti norite.

SOLANO. Aha! Jei kunigaikštis toks klaidatikis, princesė jį atvers didesnei Dievo garbei.

ADALBERTAS. Atvers... Bet ji dar nepažįsta nei kas — gyvenimas, nei kas — auka, tokia dar, tiesą sakant, naivi balta avelė.

SOLANO. Balta avelė? (Juokiasi). Cha — cha — cha! Gražus palyginimas!

ADALBERTAS. A, kardinole! Ne apie palyginimus kalba čia eina.

SOLANO (dar juokiasi). A, balta avelė... Bet tu nesielok — mes vilkui jos neatiduosim. O, jeigu kunigaikštį mums atvers, ji bus verta nevystančio garbės vainiko.

ADALBERTAS. Deja, lengviau pačiam parpulti negu parpuolusį prikelti.

SOLANO. Tu ją mažai pažįsti. Ji nėra tokia gležnutė ir trapi, kaip tau atrodo. Ji moka užsispirt ir moka ištesėti.

ADALBERTAS. Balčiausia skepetaitė susiteps pirma negu ji juodą puodą išvalys.

SOLANO (staiga surimtėjęs). Aha. Kalbi vaizdingai. Verčiau nepatingėk paaiškinti, kodėl princesės laimė tau parūpo?

ADALBERTAS. Jei leisite man būti atviram, prisipažinsiu, kad princesės grožis pažadino mane naujai kūrybai. Už tai ji man — vienintelė širdies valdovė ir dievaitė.

SOLANO (atsistodamas). Na kas gi čia dabar? Ar proto netenki?

ADALBERTAS. Kodėl?

SOLANO (susivaldęs). Tu — paprastas laukinės Lietuvos bajoras... išdrįsti svajot apie princesę?

ADALBERTAS. Per ją aš pamačiau, kad mūsų nuodėmės pasauly gali būti ir šventų žmonių, kad Marija — Mergelė amžinai, kad...

SOLANO (nutraukdamas). Tu kliedi, dailininke, kliedi!

ADALBERTAS. Nekliedžiu, kardinole. Tik atvirai, tiesiai jums noriu pasakyti, kad per jūsų seserėčią aš vėl tikiu į Amžiną Mergelę ir noriu ją pagarbinti nauju paveikslu.

SOLANO. Ir garbink! Tik su nuodėme klastingai į pricesės sielą nesibrauk.

ADALBERTAS. Bet šlovinti princesės grožį...

SOLANO (griežtai). Gana! Daugiau nė žodžio! (Tyla). Ir dėkui Visagaliui Dievui, kad pats atvėrei mums akis, kodėl tave ištremti reikia.

ADALBERTAS (patylėjęs). Į jus kalbėjau, kaip į savo geradarį. Deja, jūs savo globą man pakeičiate kalėjimu tirono sauvalėj. Jums skųstis tuo dabar nebėr prasmės. Tik noriu vieno dar maldauti — neverskite princesės ištekėti...

SOLANO. Sakiau... Nuo šiol mes draudžiam tau minėt ir rūpintis princese... Eik susidėti savo daiktus ir tuoj išvyk!

ADALBERTAS (eina į duris ir susitinka Beatričę).

5.

ADALBERTAS. Man leiskite, princese, atsisveikinti ir padėkoti.

BEATRIČĖ. Tai jau išvykstate?

ADALBERTAS. Deja, princese.

SOLANO. Neversk kartotis, dailininke.

ADALBERTAS. Atleiskite (Nusilenkęs Beatričei, išeina).

BEATRIČĖ (žvilgsniu išlydėdama išeinantį). Vargšas!... Man atrodo, kardinole, kad dailininkui — perskaudi bausmė.

SOLANO (sėsdamas į princesės kėdę). A! taip privargino mane tas ginčas. (Šluosto prakaitą nuo kaktos).

BEATRIČĖ. Ir kunigaikštis kaltas, kardinole.

SOLANO. Aha, tiesa. Kodėl palikot jį, princese?

BEATRIČĖ. Sesuo viena su juo pasikalbėt norėjo.

SOLANO. Aha. (Vėl šluosto kaktą).

BEATRIČĖ (perėjusi per kambarį). Kardinole...

SOLANO. Klausau, princese.

BEATRIČĖ. Ar nemanytumėt pakeisti jam bausmės tam dailininkui?

SOLANO. Palikim tai. Tas kivirčas man tiek nemalonumų čia pridarė.

BEATRIČĖ (patylėjusi). Aš atėjau jums pasakyti, kad negaliu sutikt ir negalėsiu.

SOLANO. Su kuo sutikt? Kalbėkite aiškiau.

BEATRIČĖ. Aš, kardinole, kunigaikščio žiedo..., nepriimsiu.

SOLANO. Na kaip gi čia dabar? Jau viskas paruošta...

BEATRIČĖ. Nepykit, kardinole. Bet dėl to aš nekalta.

SOLANO. Bet aš, štai jūsų dėdė žodį jam daviau ir sutikau.

BEATRIČĖ (prisėdama ant pakopos prie kardinolo kojų). O, kardinole! Mielas mano dėde! Prašau, neverskite manęs susižadėti. Už tai aš visada dėkinga būsiu, mylėsiu jus, kaip savo tėvą.

SOLANO. Kodėl pirma jūs šitaip nekalbėjot?

BEATRIČĖ. Tik šiandien per tą kivirčą aš pamačiau, kad kunigaikštis toks... Ir aš bijau.

SOLANO. Na kaip gi čia dabar, lyg vaikas?

BEATRIČĖ (liūdna). Ar aš kalta, kad jis toks piktas ir mane baugina?

SOLANO. Štai kokie dalykai dedas!
Užmirštate, kad esate princesė,
kuri audringame klaidų pasauly, —
kaip meilės ir taikos balandis,
kad Piemonto kaimų griuvėsiuos'
benamės moterys ir alkani vaikai,
į jus maldaujančias rankas ištiesę,
pagalbos šaukias su visa Italija.
Užmirštate ir motiną Bažnyčią —
tą motiną, kuri globoja milijonus
ramybės ir tiesos išalkusių vaikų, —
kuri kitiems pūliuotas dvasines žaizdas
malonių balzamu kasdieną gydo,
nors tie raupsuoti jos vaikai — tik išdavikai,
ir sunkią valandą apleidžia,
ir pinkles prie duobės pastato.
Nejau ir jūs, princese, einate
su tais nedėkingaisiais?

BEATRIČĖ. Aš nedėkinga... niekada nebūsiu.

SOLANO. Tai kaip suprasti jūsų posūkį?
kad štai dėl kaprizingos jūsų baimės
ašai, Bažnyčios žilas princas,
turėčiau susilaukti tokios gėdos,
kad įžeista rūstybė persekiotų mus abu.

BEATRIČĖ (atsistodama, ryžtingai).
Jei kunigaikštis — toks jau vargšas,
tai jo rūstybei numaldyti
aš atiduosiu visą savo kraitį.

SOLANO. O ką gi veiksite pati?

BEATRIČĖ. Jei nebebūtų kilniadvasio riterio,
kuris mane mylėtų ir bedalią,
tada užteks man vietos vienuolyne.

SOLANO. Deja, dalia ir vienuolyne reiklinga,
ir juo labiau princesei.

BEATRIČĖ. Tada aš parašysiu Prancūzijon
į pusbroli karalių Liudviką.
Tą menką dalią jis tikrai paskirs.

SOLANO. Kokia jūs kūdikis!
Karaliui bus tikrai skanių juokų,
kad dėl vestuvių baimės jūs, princesė
į vienuolyną bėgate.

BEATRIČĖ (liūdna). Deja, dabar matau, kad aš visiems — tiktai našta.

SOLANO. Na kaip gi čia dabr, princese?
O aš kaip tik dėl jūsų labo noriu,
kad su vestuvėmis ir saugią užvėją
laimėtumėte.

BEATRIČĖ. Bet ten... aš jo palociuose pražūsiu. (Pravirksta).

SOLANO. Jūs verkiate?

BEATRIČĖ. Kad jūs mane nelaimėn stumiat
(Eina lauk).

SOLANO (atsistodamas). Palaukite, princese, neišeikit.

BEATRIČĖ (sustoja).

SOLANO (eidamas prie jos). Na kaip gi čia dabar dėl nieko!
(Apakbinęs per pečius). Nusiraminkite
ir nebeverkite. Tikrai lyg kūdikis...
ir toks ožiukas mielas. (Apkabinęs per
pečius ir vesdamasis priešakin).
Tikėkite, kad jums tik gero noriu.
Tačiau gyvenimas ne rožėmis,
dažnai aštriais spygliais nuklotas.
Kad susitarti būtų mums lengviau,
išliekit visa, kas širdelę spaudžia.

BEATRIČĖ. Kad nebemokate manęs sprasti,
ar norite galbūt greičiau nusikratyti.

SOLANO. A! negerai, princese, kalbat. Jūs —
vienintelė iš mano giminės,
gražiausis žiedas!..

BEATRIČĖ. Tai neatskirkite manęs...

SOLANO. Iš tikro, kaip tai miela būtų!
Juk jūs-tikrasis mano mylimos sesers
ir jūsų motinos paveikslas.
Kai jūs atvykote į mano rūmus,
maniau — pavasaris sugrįžo,
ir jūsų motiną, jauniausią savo seserį
girdžiu, kaip kregždę čiulbant.

BEATRIČĖ. Tai jūs... labai mylėjot mano motiną?

SOLANO. O, taip. Ji buvo dar tokia jaunutė.
Tada visi mylėjo ją, ir daug kas piršos.
Aš pats tada svajojau tapti popiežiu,
žymiu galingu reformatoriu...
Bet tai tebuvo trumpas sapnas.
Ir štai ruduo: seniai
išskrido gervės, krinta lapai,
o aš pavargęs ir palinkęs, nenorom
ruošiuos į didžiąją kelionę...
ten Kalvarijos sunkų kryžių apkabinti.

BEATRIČĖ. Tai leiskit man bent būti su jumis
ir neatskirkit.

SOLANO. Jūs man — vienintelė paguoda,
lyg žydrame danguj balandis baltas.
Bet kur priglaustumėt našlaitės galvą,
jei Viešpaties trimitas
staiga mane pašauktų duoti Jam
atskaitomybę?

BEATRIČĖ. Juk daug yra našlaičių be globos,
bet jie gyvena.

SOLANO. A, negerai, princese, kalbat, negerai. Jei ištekėtumėt už kunigaikščio ir saugų židinį sukurtumėt, tada ir aš ramiau galėčiau mirti.

BEATRIČĖ. Bet aš taip pat greit mirsiu, kardinole.

SOLANO. Na ką gi čia dabar ir vėl jūs sugalvojot?

BEATRIČĖ. Tikrai. Aš kartą jau buvau mualpus, ir vos nenumiriau. Prašiau tik jums neprasitarti.

SOLANO. Tiesa, man sakė . . .

BEATRIČĖ. Tai matote: nėra prasmės tekėti už to, kuris man toks nemielas.

SOLANO. Gal dailininkas, tas palaidliežuvis jums šitaip prikalbėjo?

BEATRIČĖ. Aš taip pati jaučiu. Bet jeigu, kardinole, jūs bijot kunigaikščio keršto, tai aš pati jam visa tuoj išdėsiu. (Eina).

SOLANO. Ne, ne, princese!

BEATRIČĖ (pasiryžus išeiti). Taip. Aš pasakysiu, kad po to, kai čia šiandieną švaistėsi su durklu, jis man bjaurus, šlykštus . . .

SOLANO. Palaukite! Palaukite, princese! Dar reikia pagalvoti, pasitarti. (Duryse pasirodo Adalbertas su knygute rankoj).

6.

ADALBERTAS. Atleiskite, princese, užmiršau jums atiduoti kanconų ir sonetų rinkinį, kuris tik jum priklauso.

BEATRIČĖ. Dėkoju. Bus malonu ir labai įdomu.

ADALBERTAS. Ištrėmime šita žinia suteiks man daug jėgų, princese.

SOLANO. A, dailininke! Vėl tu užmiršai . . .

ADALBERTAS. Tikėjaus, eminencija, kad meno įrankių nedrausit man iš čia pasiimti.

SOLANO. Pasiimk. O mudu eisiva, princese.

BEATRIČĖ. Tuoj eisim, kardinole. Aš tik vieną žodį. Maestro, aš norėjau jums priminti, kad dėl to kivirčo su kunigaikščiu nepykstu. Tik gaila atvaizdo.

ADALBERTAS. Ir aš dabar gailiuosi.

BEATRIČĖ. Bet neliūdėkite . . . dėl to ir prisiminkite, kad mėgstu jus už atvirumą. Ir savo pažadą tesėsiu.

SOLANO. Princese! Elgiatės netaktiškai.

BEATRIČĖ. Tiesa, Aš užmiršau, kad laukiate palaiminti maestrą.

SOLANO. Palaiminti?

BEATRIČĖ. Juk jūs seniau sakydavote, kardinole, kad prieš kelionę reikia Dievo palaimos.

SOLANO. Tiesa, princese, reikia.

BEATRIČĖ. Priklaupkite, maestro. Dėdė jus palaimins.

ADALBERTAS (klaupia).

SOLANO. Benedictio Dei . . (Daro kryžiaus ženklą).

BEATRIČĖ (taip pat persižegnojusi, eina paskui kardinolą, bet vėl staiga sugrįžta prie klūpančio Adalberto). Dabar su Dievu! Būkit ištikimas ir laimingas. (Bučiuoja jį į kaktą).

SOLANO. Princese! vėl jūs . . . verčiate mane gaišauti.

BEATRIČĖ (atsidusus). Einu. (Išeina su Solano).

ADALBERTAS (atsistoja ir, susijaudinęs, nežinò, ko griebtis. Pagaliau ima dėlioti savo daiktus: nuima nuo atramų suplėšytą paveikslą, valo teptukus ir dėsto į dėžę. Susimąstęs net nepastebi įeinančios Izabelės).

7.

IZABELĖ (kurį laiką stebėjusi Adalbertą). Tai jau išvykstate, maestro.

ADALBERTAS (atsigręžęs ir sustojęs tvarkytis). Deja. Tai vis dėl jūsų mylimo brolelio.

IZABELĖ. Buvau įspėjusi. Bet jūs dėl savo išdidumo . . .

ADALBERTAS. Tas kivirčas — kaip vynas kraujui. Tik ištrėmimas man perdaug saldus.

IZABELĖ. Pas mus, dvare, nebus nė kiek blogiau, kaip čia. Tik būkite protingas.

ADALBERTAS. A! protingas . . . . (Nusisuka ir baigia tvarkytis).

IZABELĖ. Žinoma, protingas. (Ji eina ir atsisėda į Beatričės sostą). Be to, maestro, jūs nebūkite toks užsispyręs. Be reikalo neerzinkite mano brolio. Aš jums taip pat patarsiu ir globosiu. O jeigu paprašysite mane gražiai, ir apžadų paveikslą jums tapyt padėsiu.

ADALBERTAS (jau pasiėmęs dėžutę ir politrą). Malonu tai girdėti. Tik . . . Madonai pavaizduoti jūs perdaug daili.

IZABELĖ (užsigavus stojasi). Na, žinoma. Tiktai princesė! Ir ją, tą elgetą perdaug išgarbinat, lyg ji stebuklas būtų.

ADALBERTAS. Ją šiandien šitaip, rodos, jūsų brolis pavadino.

IZABELĖ. Ir jis perdaug jai pataikauja ir nesamų dorybių ieško.

ADALBERTAS. Gal leisit atsisveikinti?

IZABELĖ. Laimingo kelio. Tikiuosi greit pasimatysim.

ADALBERTAS. Jei kalėjime neuždarys, tai gal ir serenadą leisit?

IZABELĖ. Pirma jūs savo pašaipoms ragus nudailinkit.

ADALBERTAS. Klausau. (Nusilenkia ir išeina).

IZABELĖ (išlydėjusi jį žvilgsniu). O vis dėlto aš taip nudailinsiu, kad pats prie mano kojų atsiklaups.

UŽDANGA (b. d.)

Misionierių bažnyčia Vilniuje (vėlybasis barokas) Foto J. Bulhako

ARCHITEKTŪROS STILIU RAIDA

IR LIETUVIŠKO STILIAUS KLAUSIMAS

DOC. INŽ. K. KRIŠČIUKAITIS

Inž. Tremt. Draugijai paskelbus Lietuvos kaimams bei miestams atstatyti tipinių gyvenamųjų namų projektų konkursą mūsų tremtinių spaudoje pasirodė eilė straipsnių lietuviškojo stiliaus kūrimo reikalu. Kai kuriuose straipsniuose net buvo nurodomi konkretūs receptai minėtam klausimui.

Man atrodo, kad gerb. straipsnių autorių, šį klausimą sprendžiant, vis dėlto buvo einama netikru keliu, nes naujojo stiliaus kūrimo darbą, atrodo, reiktų pradėti nuo klausimo: kur, kodėl ir kaip apskritai atsirado ir vystėsi istoriniai stiliai, nes tik iš to analizo galima bus gauti ir sintezės produktą — naująjį stilių, panašiai, kaip tai buvo per visus architektūros istorijos šimtmečius.

Kiekviena tauta, nežiūrint į tai kokį kultūros laipsnį ji yra pasiekusi, mažesniame ar didesniame laipsnyje

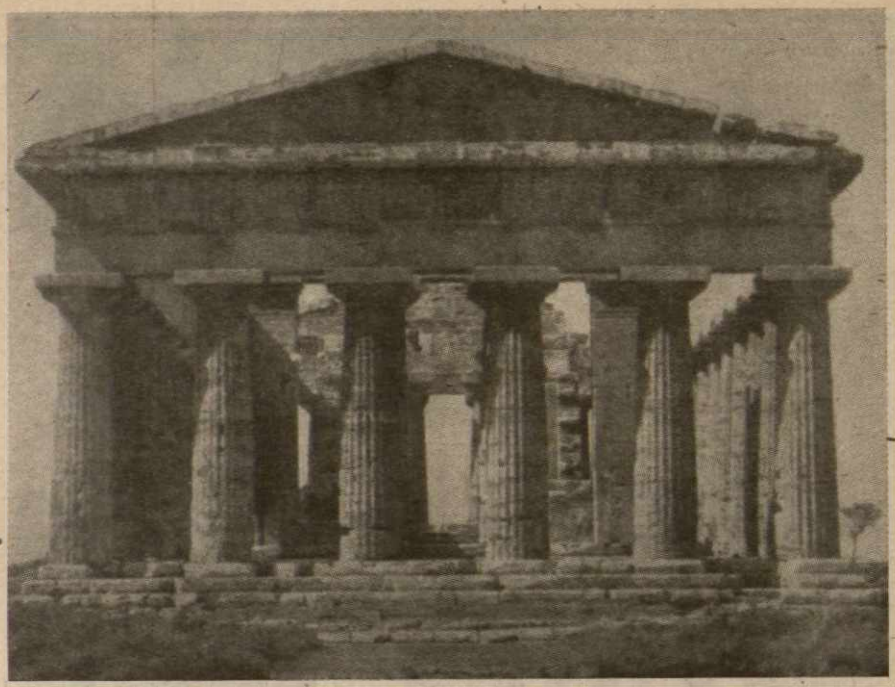

Poseidono šventovė Paestume (graikų architektūra, VI amž. pr. Kr.)

turi norą duoti savo sukūrtiems daiktams tam tikrą formą, tam tikrą išvaizdą, charakteringą tik tai tautai. Pirmuoju, labiausiai dėkingu objektu buvo žmogaus gyvenamasis pastatas, kuriam jis duoda, atsižvelgiant į vietos sąlygas, tam tikrą išvaizdą ir tam tikrą formą. Juo didesnis buvo žmogaus reikalavimas, statomas savo butui, juo didesnis buvo jo pasiektas kultūros lygis, tuo tobulesnės buvo jo kūrinių meniškos formos.

Ypač tobulos formos išsivysto religijos įtakoje, nes žmogus, tikėdamas į daug aukštesnę, kaip jis pats, būtybę, norėdamas kaip galima geriau tąją būtybę pagerbti, išvysto visą savo fantaziją, sukurdamas ilgainiui tikrai tobulus kūrinius-bažnyčias, paskirtas tam savo idealui. Religijos įtaka menui tiek yra didelė, kad per visą meno istorijos būvį mes matome tobuliausius kūrinius bažnyčias, ar tai buvo politeizmo, ar monoteizmo amžiuose.

Iš atskirų asmenų sukurtųjų formų, laikui bėgant, susidaro tam tikras tų formų harmoniškas ansamblis, kurio tobulumo laipsnis, aišku, priklauso nuo kūrėjų kultūros laipsnio. Tas ansamblis paprastai ir vadinamas stiliumi. Aišku, kad ne vien tik architektūra turi savo stilius, bet juos turi ir kitos meno šakos, kaip skulptūra, tapyba, pritaikomojo meno kūriniai ir pan.

Atskirų stilių išsivystymas priklauso ne vien tik nuo kūrėjų fantazijos, bet didele dalimi ir nuo tų techniškų priemonių, bei statybos medžiagų, kuriomis disponuodavo tų stilių kūrėjai, ir, analizuojant atskirus stilius, analizuojant jų atskiras formas, visumet galima rasti neabejotiną ryšį tarp tų formų ir konstrukcijos, kurios reikalvo tų laikų vartojamos medžiagos. Taigi manyti, kad meniškos formos ir konstrukcija yra visiškai skirtingi pasauliai, nieko bendro tarp savęs neturintieji, būtų didelė ir kultūringam žmogui tiesiog nedovanotina klaida. Tuo būdu menininkas-architektas turi nusimanyti pagrindinėse konstrukcijose, taip lygiai ir statybininkas-konstruktorius turi nusimanyti pagrindiniėse meno formose, kurios neturėtų jam būti „terra incognita", kaip, deja, dažnai kad esti.

Kitas svarbus stilių vystymosi faktorius yra gamtinės tos vietos sąlygos. To antrojo faktoriaus įtaką mes aiškiai matome, analizuojant tą patį stilių įvairiuose kraštuose su įvairiais klimatais.

Pirmane istoriniame Egipto stiliuje mes matome iš gamtos paimtas formas — lotoso augalą, bet karštas krašto klimatas verčia statytoją suglausti kolonų eiles labiau, nekaip tai reikalavo gryna konstrukcija — akmens atsparumas, kad apsisaugojus nuo karštų saulės spindulių. Panašiai buvo ir Mesopotamijoje, kur pastatams nuo saulės spindulių apsaugoti buvo statomos specialios terasės-„kabantieji sodai".

Graikų architektūroje mes matome konstruktyviškumo principu griežtai pagrįstas meno formas; net toks, atrodo, dekorativus elementas, kaip triglifai fryze, pagrįstas konstrukcija, nes atsirado dėl to, kad pridengtų negražiai atrodančias konktrukcijos dalis — balkių galus.

Graikai savo architektūroje net ir grynai dekoratyvines detales — ornamentus naudodavo labai sumaniai, nes čia mes ornamentą matome tik tokiose vietose, kur jis, sustiprindamas šešėlių žaismą, išryškina svarbiausias funkcionalines pastato dalis, pvz. ornamentą mes čia matome po vyr. karnyzu, tarp fryzo ir architravo, po kapitelio abaku ir pan. vietose, ir tik vienas fryzas turi jau grynai dekorativinę skulptūrą.

Romėnai, pavergdami graikus militariškai, patys tampa jų vergais mene, perimdami jų pagrindines meno formas, tačiau, nors konstruktyviškumo principas lieka ir čia, bet ornamentas jau nebenaudojamas taip sumaniai, kaip buvo jis naudojamas pas graikus, nes romėnų architektūroje matome ornamentą veik visur, veik kiekvienas profilis čia turi ornamentą, ypač vėlyvesniais Imperatorių laikais Korinto ir Kompozit stiliuose. Tuo būdu ornamentų gausumas daro veik visai nepastebimą žiurovo akiai pagrindinį konstruktyviškumo pradą, nes ne tik atskiri profiliai, bet net ir ištisos pastato dalys kažkaip dingsta ornamentų margume. Tuo būdu meniškume čia radosi nebe progresas, bet regresas, tačiau, nors romėnai savo architektūros formose ir buvo didelėje graikų įtakoje, ką kitą mes

matome konstrukcijose, nes čia romėnai nuo etruskų pasisavino skliautų statybos meną ir šioje srytyje jie pasiekė ne vien tik aukšto laipsnio konstruktyviškumą, bet ir aukšto laipsnio meniškumą; čia ir glūdi svarbiausias romėnų meno vystymosi nuopelnas. Naujoji konstrukcija leido perdengti labai didelius plotus, tuo tarpu kai anksčiau galima buvo perdengti akmens ir medžio balkiais tik labai ribotą ir siaurą plotą, architektūra nustoja savo vienpusiškumo, t. y. tarnauti vien tik kaipo menas, bet tarnauja jau ir praktiškiems tikslams. Romėnai pirmieji pradėjo naudoti ir kupolą, taip, vėliau dažnai vartojamą konstrukciją. Naujoji skliautinė konstrukcija, kartu su graikų formomis, įgalina daugelio aukštų statybą, pvz. kolizejus, kur orderiai buvo naudojami pagal jų lengvumo laipsnį: apačioje sunkiausias-dorėnų (Toskanos), paskui jonėnų, korinto ir, pagaliau, korinto piliastros. Taigi ir čia mes matome konstruktyviškumo pradą. Apvalusis perdengimo būdas pasidaro veik išimtinai vartojamu, išstumdamas tiesųjį graikų perdengimą. Panašias formas mes matome ir viduje, tik iš gražesnės medžiagos, būtent marmuro ar tinko.

Kai po ilgos kovos krikščionybė tampa valstybės religija, mene iš romėnų formų pamažu išsivysto naujos formos, nes krikščionybė davė jam kitą kryptį, būtent: vis daugiau reikšmės įgauna bažnyčių vidus — interjeras, tuo tarpu kai anksčiau didesnės reikšmės turėjo išorė; mat, iš esmės pasikeitė bažnyčios paskyrimas — būti ne tik Dievo būstine, bet ir maldos vieta. Tačiau pradžioje naujų pastatų bažnyčioms nestatė, o naudodavo tam reikalui romėnų teismui ir kitiems tikslams skirtus pastatus-bazilikas, ir tas vardas prigijo naujam pereinamam stiliui, kuriame vėliau, naudojant šį prototipą, buvo statomos krikščionių bažnyčios. Pamažu pakeičiamas pats planas, jis virsta lotyniškuoju kryžium. Nors romėnų bazilikos bokštų neturėjo, bet joms tapus bažnyčiomis, atsirado reikalas turėti ir bokštus, tačiau jie buvo statomi skyrium arba iš šono.

Suskilus Romos Imperijai į dvi dalis ir perkėlus sostinę į Bizantiją, šis miestas tampa naujojo stiliaus

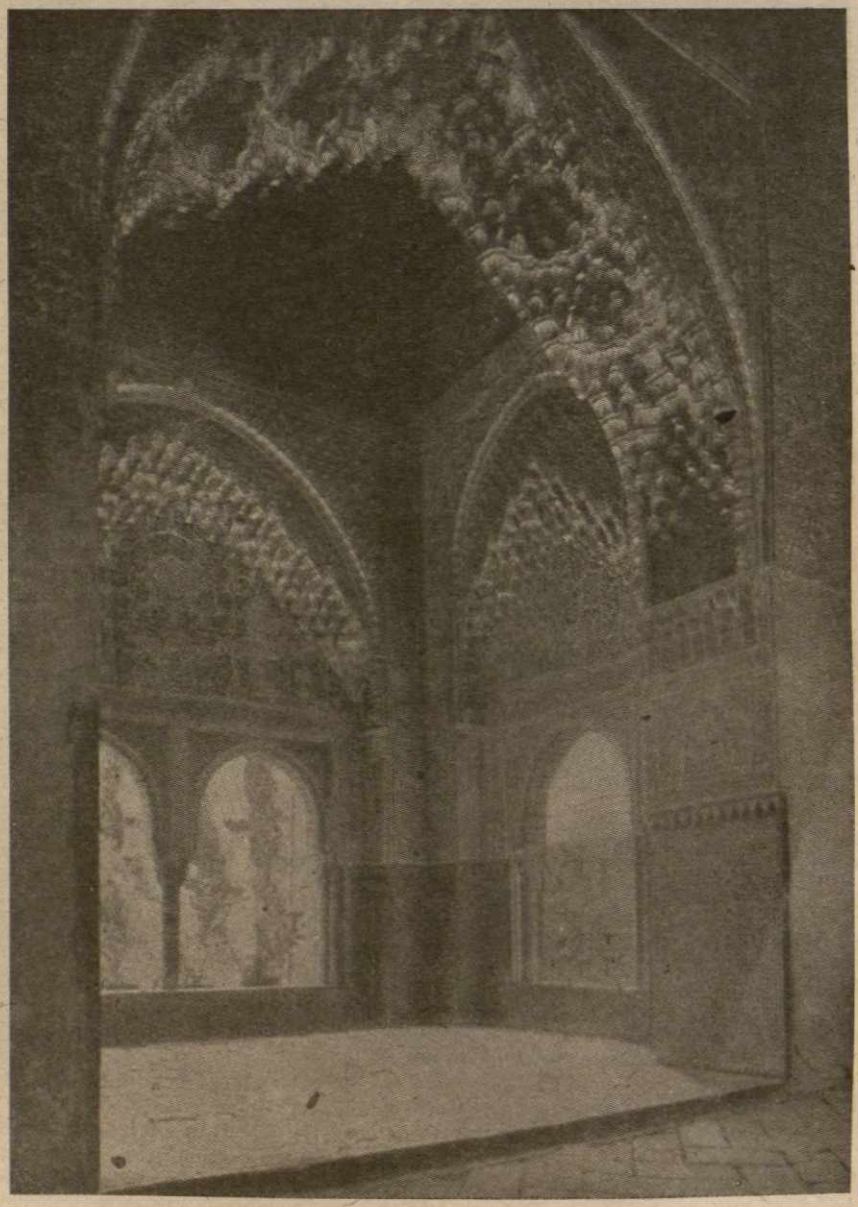

Alhambra Granadoje (Islamo architektūra, XIV am^{s}.)

Maria Laach bažnyčia (Reino žemupys,. romanų stilius XI—XIII amž.)

tėvyne, tačiau ir čia mes matome tik tolimesnį romėnų kupolinės statybos išsivystymą — taigi vėl konstruktyviškumo pradą. Čia virš cilindrinio skliauto statomas pusiaurutulinis kupolas, ko nebuvo anksčiau, kai kupolas buvo paremtas sienomis. Pats planas jau nebe lotiniškojo, bet graikiškojo kryžiaus formos.

Rusijoje, Azijos įtakoje, Bizantijos stilius įgauna naują forma — ypatingai fantastiškos kupolų formos. Čia mes didelio meniškumo nematome, bet Šiaurės Italijoje to paties stiliaus įtaka jaučiama jau kitaip ir iš šių formų ilgainiui išsivysto naujasis romanų stilius, tačiau tas vystymasis išsirutulioja ne vien tik iš Bizantijos, bet ir iš bazilikos stiliaus — naujojo stiliaus bažnyčios planas yra lotyniškojo kryžiaus formos.

VII amžiaus pradžioje atsirado Islamo stilius, kitaip dar vad. maurų stiliumi, kuris vystosi daugiau dekoratyviniu, o ne konstruktyviniu pagrindu, ir todėl įvairiuose kraštuose jo formos buvo įvairios; Arabijoje, Sirijoje ir Palestinoje jis nebuvo išėjęs iš pradinės savo vystymosi stadijos, Egipte jo formos prisitaiko prie egiptėnų charakterio, o Ispanijoje, kur arabai viešpatavo nuo VIII net iki XV šimtmečio, jau išsivysto, pilna to žodžio prasme, turtingas Islamo menas, ir Alhambroje, pastatytoje XIII—XIV šimtmečiuose, pasiekta to meno apogėjaus.

Kadangi Koranas draudžia vaizduoti žmones, tai Islamo menas plastikos veik neturi, bet užtat vidaus architektūroje labai plačiai yra naudojama įvairiaspalvė ornamentika, lyg kokie kilimai būtų užtiesti ant sienų. Toji ornamentika būna arba plokštaus reljefo pavidalo, arba tiesiog tapyta ant sienų. Čia arabai išvysto tiesiog neįsivaizdojamą fantaziją; jų ornamentikoje, vad. arabeska, vartojami kaip motyvai pinijos šiškos, granato obuolys ir kiti augalai, kurie atvaizdojami stilizuotai, schematiškai, susipynę visomis kryptimis, sudarydami geometrines figūras. Į ornamentą įpinami arabų šrifto užrašai iš Korano. Ornamento kompozicija labai gerai sudaryta, nes niekuomet arabeskose negalima rasti vietos ar per retai, ar per tankiai užpildytos ornamentu, čia buvo pasiekta labai aukšto tobulumo laipsnio.

Romos Imperijai žlugus, pasikeitus pasaulėžiūrai, turtingas romėnų menas pergyvena didelę krizę, kol iš pagrindų pasikeitusios kultūros įtakoje žmonės iš klasinių formų pamažu išdirba naujas formas, X šimtmetyje sukurdami naująjį romanų stilių, pradžioje panašų į bazilikos stilių, nes perdengimai buvo tiesūs, ir tik vėliau, iš pagrindų pasikeitus konstrukcijoms (skliautai), šis stilius tampa visiškai savistoviu.

Išorinių formų išsivystyme romanų stiliuje mes matome žymią atmainą, palyginus su ankstyvesniais stiliais: svarbiausias skirtumas yra bokštai. Tie bokštai statomi daugelio aukštų, kuriuos skiria karnyzai, arba juostos, o viršus užbaigiamas daugumoje aštuonkampia piramide (medinė konstrukcija) su trikampiniais frontonais (irgi visai naujas elementas), kurių skaičius yra lygus bokštų sienų skaičiui. Šitas frontonas, kaip naujas elementas, vėliau atsiranda ir skersinių navų užbaigime, pvz. Wormso katedroje, o taipogi ir pačios bažnyčios užbaigime, pvz. Speier katedroje. Stogai, iš pradžių nedidelio nuolydžio, šio stiliaus epochos gale darosi vis statesni ir statesni, pamažu pereidami prie stačių gotikos stogų.

Išorinės sienos kaip taisyklė turi karnyzus ar juostas toje vietoje, kur viduje yra perdengimai, o viršuje vyr. karnyzą, kuris eina ir per frontonus (nuožulniai). Kad pagražinus išorines sienas, ten kur viduje yra pilonai, o taipogi ir kampuose daromi į piliastras panašūs sienų pastorinimai, vad. Lisenen, kurie apačioje remiasi į cokolį ar juostas, o viršuje jungiami vienas su kitu apvalių arkelių fryzu. Panašus fryzas eina veik po kiekvienu karnyzu ir sudaro vieną iš charakteringiausių šio stiliaus elementų.

Analizuojant kitas šio stiliaus detales, galima prieiti išvados, kad pagrindinė dažniausiai pasitaikančioji šio stiliaus kapitelio kūbinė forma labiausiai čia tinka, nes jos pagelba geriausia suderinamas perėjimas nuo apvalios kolonos prie stačiakampinės skliauto juostos. Taigi ir čia mes matome, kad grynai dekoratyvūs elementai pagrįsti konstruktyviškumu.

Kadangi sienos dar lieka pagrindinių konstrukcijos elementu, tai romanų stiliaus langai yra palyginamai siauri ir užima tik nedidelę sienos dalį. Visai ką kita

mes matome gotikoje, kur skliautų formoms pasikeitus, sienos nustoja savo konstruktyviškumo, ir todėl čia langai yra platūs ir kartais visas pastatas pasidaro ažūrinis.

Nors iš karto ir atrodo, kad gotikos stilius yra daugiau dekoratyvus, kaip kiti stiliai, bet šiame stiliuje meno formų ir konstrukcijos darnumas pasiekia savo apogėjų. Pvz. charakteringi šio stiliaus kontroforsai yra konstruktyviai reikalingi, kad atlaikytų skliautų reakcijos jėgą, o bokšteliai — fiale virš kontroforsų, padidindami svorio jėgą, palengvina kontroforsams tą darbą atlikti; ir tie bokšteliai — fiale žymiai padidėja, kai arkų pagelba virš šoninių navų stogų kontroforsams perduodama ir vidurinės navos skliautų reakcija. Pasikeitė ir pats planas: šoninės navos pratęsiamos ir apie altorių susidaro koplyčių vainikas.

Sunkūs kūbinės formos kapiteliai visai išnyksta ir šiame stiliuje užleidžia savo vietą lengviems pumpuro formos kapiteliams, nes skliautų juostos čia žymiai sulaibėja.

Padidėjęs langų plotas leido pilnai išvystyti jau romanų stiliuje atsiradusį vitražų meną, kuris gotikoje pasiekia savo apogėjų.

Gotikos stilius gimė Prancūzijoje, bet nuostabiai prigijo ir Vokietijoje, nes atitiko tautos charakterį, tuo tarpu Italijoje tautai visai svetimos gotinės formos pasitaiko vien tik Lombardijoje.

Kai Vokietijoje visur viešpatavo gotikos stilius, Italijoje jau nuo XV šimtmečio pirmojo ketvirčio pradeda jaustis naujoji linkmė-grįžimas prie klasinių formų. Tuo būdu pamažu gimsta naujasis stilius-renesansas. Iki šiol kituose stiliuose mes matėme, kad bažnytinėje architektūroje išsivysčiusios formos vėliau taikomos ir civilinei architektūrai, tuo tarpu renesanse buvo priešingai, nes pradžioje šis stilius išsivysto grynai civilinėje architektūroje-palacco statyboje ir tik vėliau sutinkamas ir bažnytinėje architektūroje.

Pirmas renesanso pastatas buvo pastatytas Florencijoje, būtent palacco Pitti; jo kūrėjas Brunellesco gali būti laikomas renesanso tėvu.

Renesanso stiliaus bažnyčiose plano forma dažniausia buvo pasiskolinta iš Bizantijos stiliaus t. y. graikiškasis kryžius, bet gan dažnai prie jo buvo pristatomas ilgasis pastatas, tuo paverčiant planą į lotynišką kryžių. Išorė ir vidus apdirbami piliastromis bei karnyzais, tuo būdu sudarant lygius sienų plotus, ornamentais papuoštuose rėmuose, bet ypatingo dėmesio čia vėrtas centrinis kupolas, kuris statomas virš apvalaus bokšto, vad. tamburu, o viršuje baigiamas taip vad. laterne, irgi perdengta kupolėliu su kryžiumi viršuje. Visos šios dalys labai turtingai puošiamos ir sudaro puošniausią pastato dalį. Žymiausioji renesanso bažnyčia, be abejo, yra St. Pietro Romoje, kuri buvo pradėta 1506 m. ir tik 1626 m. baigta (ilgis 186 m, kupolo diametras 42 m, o jo aukštis 117 m), kurios kupolą statė Michelangelo, o planą suprojektavo Bramante.

Žymiausias šio periodo galo menininkas buvo genijus Michelangelo, kuris, aišku, negalėjo ilgai pasitenkinti klasinių formų pamėgdžiojimu, ir jau XVI š. viduryje trumpai gyvavęs aukštasis renesansas užleidžia savo vietą pereinamam prie baroko stiliui — vėlyvajam renesansui. Fasadų apdirbime pirmą kartą atsiranda išsikišimai-rizalitai, gražiai sugrupuotų kolonų eilės, bei piliastros, perdengtos puošniu karnyzu, kuriame yra daug kampų, ko anksčiau nebuvo. Nors konstruktyviškumui čia ir buvo suduotas smūgis, bet dekoratyvus konstruktyviškumas čia dar lieka. Atsiranda ir visai naujas elementas — susuktos kolonos. Visos šios naujienos greit (XV š. gale) privedė prie naujojo stiliaus-baroko atsiradimo.

Renesanso menas iš Italijos išsiplatino po visą Europą, tačiau Vokietijoje gotika labai palengva užleidžia savo pozicijos naujam stiliui, ir šitos dviejų priešingų savo formomis stilių kovos metu buvo išdirbtos savotiškos formos, kurios priduoda vokiškajam renesansui savotišką išvaizdą, skirtingą nuo Italijos renesanso, kur buvo naudojamos grynai klasinės formos. Namų išorės architektūroje Vokietijoje mes matome gotikos stiliaus mases, kurios labiau tiko suspaustai pastatytuose Vokietijos miestuose, bet klasines detales. Ypač

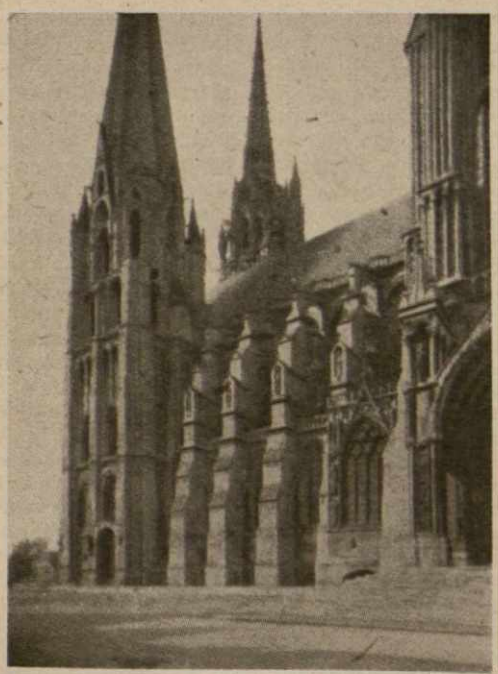

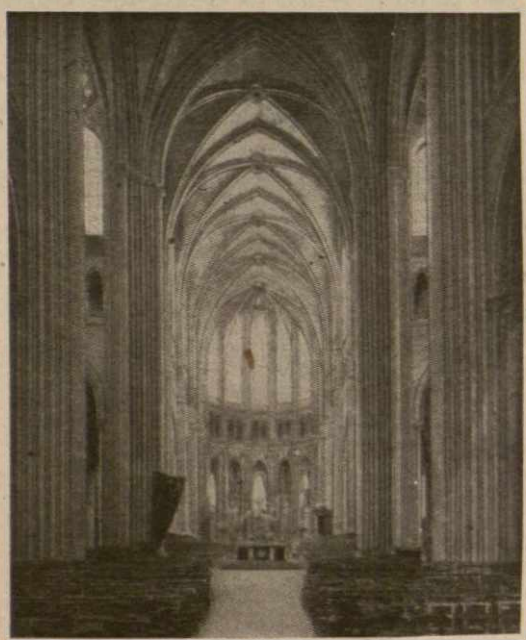

Chatres katedra (prancūzų XIII amž. gotika)

puošnūs daromi portalai, kai tuo tarpu kitos fasado dalys daromos visai paprastos; italų balkonai, šiaurės klimato įtakoje, virsta uždarais erkeriais, kurie kartais eina per keletą aukštų ir virsta papuošimo objektu, tuo būdu sudarydami, be portalo, svarbiausiąją fasado dalį. Tie puošnūs erkeriai, kartu su stataus stogo frontonais, priduoda vokiškajam renesansui savotišką charakterį (vertikalus apdirbimas). Frontonai labai dažnai karnyzais suskirstomi į keletą aukštų, kurie puošiami piliastromis, virš kurių statomi obelisko formos pagražinimai, primenantieji gotiškus fiale. Be šitų frontonų ant stogų daromi šiaip langai-liukarnos, kurie irgi puošniai apdirbami. Šitie frontonai bei langai irgi yra skirtingos nuo itališkojo renesanso detalės, atsiradusios dėl stataus stogo, kurio Italijoje nebuvo reikalo daryti dėl minkšto jos klimato. Čia mes matome vėl gamtos sąlygų įtaką į stiliaus detales.

Ispanijoje renesansas vystėsi ne vien tik gotikos, bet ir Islamo stiliaus įtakoje, todėl čia šios gadynės pastatai yra daug puošnesni, nekaip buvo kitur.

Anglijoje, kur klasinės formos pradeda skverbtis tik apie 1540 m., gotikos įtaka irgi buvo gan didelė, panašiai kaip ir Vokietijoje, čia pvz. pasitaiko net aštriojĩ arka angų perdengimuose, tačiau jų papuošimui naudojamos piliastros bei sandrikai, tai taip vad. Elžbietos stilius (1540-1600 m.), kuriame gotikos formos dar viršija klasines ir tik nuo XVII š. pradžios klasinės formos išstumia gotiką.

Lietuvoje senojo renesanso pėdsakų randame Vilniuje: Šv. Mykolo bažnyčioje ir Aušros Vartuose.

Didinant rizalitų skaičių ir priduodant jiems lenktas formas, Italijoje iš vėlyvojo renesanso greit išsivysto naujasis stilius-barokas.

Šis stilius nepaprastai atitiko tų laikų dvasinį gyvenimą (jis pradžioje buvo grynai bažnytinis) ir todėl greit išsiplatino po visą krikščioniškąjį pasaulį. Apvalios Lietuvos gamtovaizdžio kalvos, visai svetimos gotikai, nepaprastai atitiko lenktas baroko formų linijas ir todėl šis stilius tampa vyraujančiu Lietuvoje. Ypač savitą, lietuvišką veidą atskleidžia Vilniaus barokas.

Barokinių jėzuitų bažnyčių planas (kai kada barokas vadinamas jėzuitų stiliumi) yra graikiškojo kryžiaus formos, prie kurios pristatoma ilgoji dalis, gaunant tuo būdu lotiniškąjį kryžių; tos ilgosios dalies šonuose paprastai įrengiama visa eilė kapelų (koplyčių). Išoriniame bažnyčios vaizde iš karto krenta į akis padidintas karnyzas, ne tik išsikišime, bet ir į aukštį, fasaduose, ypač kertėse daromi pilonų pavidalo išsikišimai, pagražinti piliastromis, kurios neretai daromos išlenktos formos, tuo būdu ir karnyzai gaunasi lenkti ir su daugeliu kampų. Langai pagražinami lemperijomis lenktos formos, tuo būdu gaunama baroko charakteringa forma — ausys.

Antroje XVII š.pusėje politinio ir meninio gyvenimo svorio centru tampa šiaurės kraštai, pirmoje eilėje Prancūzija, kurioje Liudviko XIV (1643-1715 m.) laikai ne tik politikai, bet ir menui tampa aukso gadyne, tačiau apšviestojo absoliutizmo epochoje menas tampa valdovo dvaro tarnu ir todėl tais laikais atsiradę trys stiliai, kuriuos prancūzai vadina savo karalių vardais, būtent: Louis quatorze, Louis quinze ir Louis seize o Vokietijoje ir kitur vad. Baroko, Rokoko ir Zopf stiliais, įgauna grynai rezidencinį charakterį. 1660 m. įsteigtos dirbtuvės, kuriose buvo dirbami baldai, gobelėnai ir bronzos išdirbiniai vien tik dvaro reikalams žinomiausių tų laikų menininkų vadovybėje, ir pritaikomajam menui suteikia panašų rezidencinį charakterį, kaip ir architektūrai, suduodant liaudies menui mirtiną smūgį, kuris veik visai sunyksta.

Prancūziškojo baroko kūrėjas Jean Berain (1638-1711 m.) į architektūrą įveda barokui charakteringą plokštų ornamentą, vad. rėminiu ornamentu. Šioje epochoje buvo pastatyta daug rezidencijų, kurios stebina mus savo grandioziškumu. Didžiausias kūrinys yra Versailles, tapęs panašių statybų prototipu, pvz. Peterhof, Schoenenbruenn, Caserta, Potsdam, Chiemsee saloje Bavarijoj ir kitur.

Apie panašius palocius planuojami baroko laikais atsiradę viešieji parkai, iš kurių didingiausias, be abejo, yra Versailles parkas, Le Notre sukurtas. Panašiuose parkuose, jų alėjų susikirtime statomi dekoratyvūs pastatai, kaip pav. paviljonai, ruinos, fontanai, grotai ir t. t., kad padarius iš tolo matomas perspektyvas.

Kaipo visai naujas elementas, paminėtinas taip vad. mansardinis Balkių stogas, t. y. laužytas stogas, kurio apatinė dalis yra statesnė už viršutinę, gavęs savo vardą nuo jo autoriaus-arch. François Mansard.

Interjere svarbiausioji salė puošiama piliastromis, virš kurių yra karnyzas, t. y. dekoratyvus konstruktyviškumas, o kitos patalpos puošiamos Berain rėminiu pagražinimu. Šis pagražinimas yra griežtai simetrinis, nors ir iš lenktųjų linijų sudarytas.

Didingiausias baroko kūrinys Vokietijoje yra Ottobeureno vienuolynas (su didele rokoko priemaiša bažnyčioje).

Liudviko XIV taip vad. apšviestojo absoliutizmo gadynę, kurioje valdovo valia viešpatavo visur ir turėjo nepaprastos įtakos ir naujas meno formas vystant, kurių pagrindu buvo dar klasika, karaliui 1715 m. mirus, pakeitė taip vad. regentų gadynė (1715-1725 m.). Joje buvo sukurtos naujos meno formos — Stil Regence, kuris vėliau pereina į rokoko stilių, Prancūzijoje vad. Louis quinze vardu.

Rokoko vardas kilo nuo žodžio „rocaile" — kriauklė, nes naujojo stiliaus ornamentai įgauna tokią formą. Regentų stilius gali būti traktuojamas kaipo pereinamasis stilius.

Vis daugiau ir daugiau nutolstoma nuo klasinės simetrijos ornamentuose, vis daugiau ir daugiau konstruktyviškumas nustoja savo reikšmės, pamažu net ir grynai konstruktyvinius elementus, kaip piliastras, pradeda traktuoti kaipo dekoratyvinius, nes naujame stiliuje ne vien tik antablimentas, bet ir piliastros, kolonos ir pilonai taip turtingai puošiami nesimetriniais ornamentais, kad visai dingsta ne tik kad tikrojo, bet net ir dekoratyvinio konstruktyviškumo įspūdis, kuris baroko stiliuje dar lieka.

Rokoko formos veik išimtinai naudojamos interjeruose, o išorinėje architektūroje veik nepasitaiko. Išorinėje architektūroje naujų elementų veik neįvedama, tuo būdu tarp palyginamai paprastos išorės ir puošnaus interjero pasidaro per daug didelis kontrastas. Todėl rokoko stilius iš esmės nėra stilius, o yra tik, galima sakyti, dekoratyvinio meno forma, pasiekusi aukšto išsivystymo laipsnio.

Nors pagrindinės konstruktyviškos baroko formos t. y. piliastros ir rėmai, paliekamos ir rokoko interjere, bet jos čia daug silpniau pabrėžiamos ir atrodo, kad jos greičiau sudaro sienos ornamento elementą, nekaip konstrukciją. Ornamentikoje ir glūdi rokoko stiliaus esmė, nes ji sudaro visai savarankišką organizmą, kuriame dingsta konstruktyviškumo pradas, visų kitų stilių pagrindas. Rokoko ornamentas yra visai nesimetrinis ir todėl leidžia pasireikšti menininko fantazijai, ir tikrai, esant kokioje nors rokoko salėje, pasidaro suprantomas to stiliaus įkvėpėjo Liudviko XV išsireiškimas: po mūsų nors ir tvanas.

Rokoko stilius gyvavo visai neilgai, vos tik žmogaus amžiaus laikotarpyje, nes šios meno formos neturėjo jokio tautinio charakterio, jokio ryšio su plačiomis tautos masėmis ir todėl greit susilaukė stiprios opozicijos iš tų menininkų pusės, kurie buvo kilę ne iš aristokratijos sluoksnių. Šie menininkai pamažu vėl

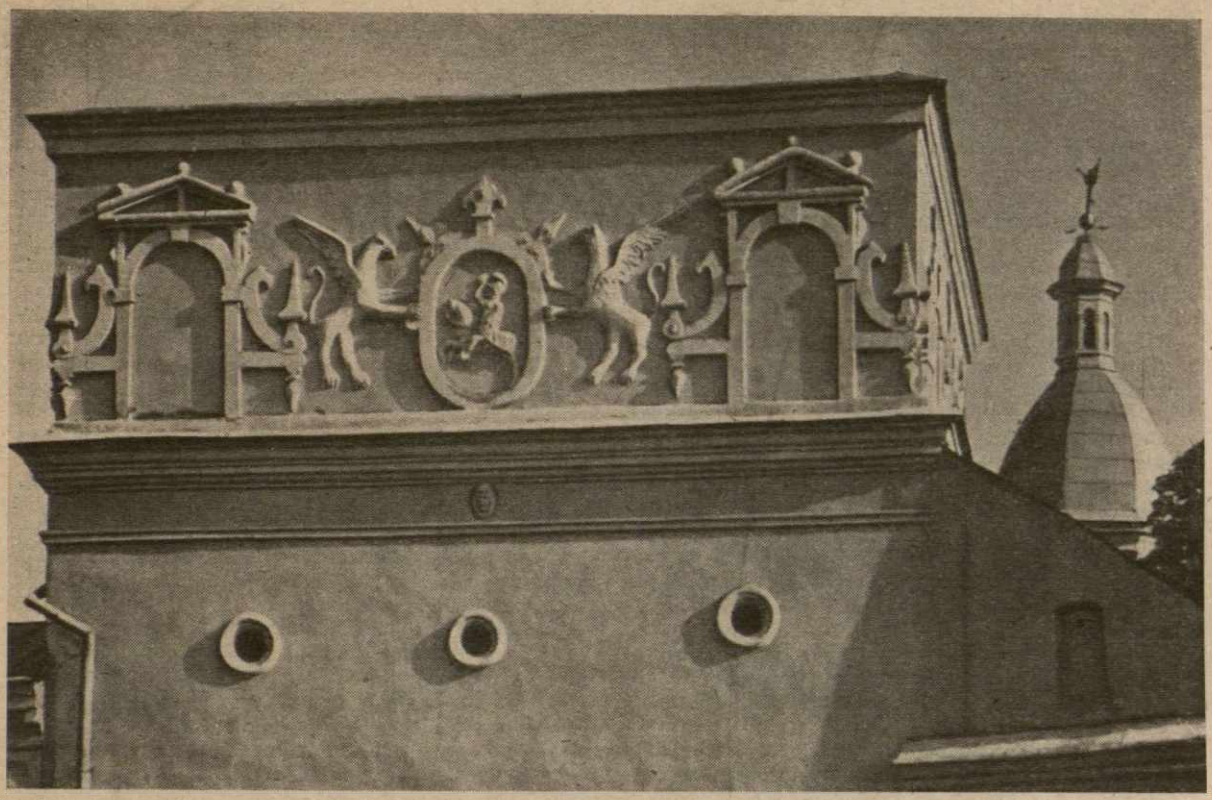

Aušros Vartų atikas Vilniuje (renesansas) Foto J. Bulhako

grąžina architektūrai paprastas formas, vėl joje įsigali tiesiosios linijos bei simetrija ir tuo būdu iš rokoko gimsta Zopfstil, arba Louis seize stilius, kuris, tačiau, dar trumpiau gyvavo, nes 1789 m. revoliucijoje įsigali gili neapykanta viskam tam, kas buvo sukurta absoliutizmo laikais.

Po nelaimingojo Liudviko XVI mirties Prancūzijos gyvenime kyla tokios politinės aistros, kad negalėjo būti ir kalbos apie ramią meno evoliuciją, ir tik kai Napoleonas, teroristiniam rėžimui žlugus, sukuria savo imperiją, kurios prototipu buvo paimta senoji Romos imperija, menas vėl atsigauna. Naujojo stiliaus prototipu, aišku, buvo klasika, todėl tais laikais pastatytuose pastatuose mes matome senų klasinių formų pamėgdžiojimą, tačiau pritaikintą naujiems laikams pvz. St. Madlaine bažnyčia,birža, Caroussel ir Etoile arkos Paryžiuje. Fasaduose mėgiamiausia ir veik vienintelė forma tampa sunkusis dorėnų orderis, tačiau be kaneliūrų.

Lietuvoje naujojo stiliaus žymiausiu statytoju buvo arch. Stoka-Gucevičius, kurio kūriniai yra Vilniaus Katedra, Rotušė ir kit.

Bet vis dėlto empiro stilius buvo uzurpatoriaus stilius ir todėl jame mažai buvo individualizmo, kurio taip daug yra kituose stiliuose. Nors čia ir buvo pamėgdžiojamos paprastos klasinės formos, bet labai dažnai jos nebuvo tinkamai suprastos ir toli gražu tokio tobulumo laipsnio, kaip tai buvo klasikoje, čia nebuvo pasiekta.

Vėliau empiro stilius plačiau buvo naudojamas ir Rusijoje, o ypač Nikalojaus I laikais, kurio vardu jis ir buvo vadinamas, pav., Ukmergės plento sargų būdelės, Ukmergės paštas ir k. pastatai išilgai tais laikais pastatyto plento Petrapilis-Varšuva.

Empiro stilius nedaug ilgiau gyvavo kaip jo įkvėpėjas, užleisdamas savo vietą neo-klasicizmui ir romanizmui.

Napoleono karai visai nualino Europą, todėl menui užeina sunkūs laikai. Tik aukštesniojo luomo rankose taip ilgai buvęs menas plačioms masėms pasidaro svetimu, masių estetiniai jausmai nusmunka iki dar negirdėto laipsnio; kaip tik iš tų laikų mes turime dabar dar dažnai pasitaikančius „atradimus", kai, restauruojant ar remontuojant koki nors istorinį pastatą, po tinku ar dažais randami dažnai labai aukštos meno vertės paveikslai ar freskos, kurie tais vandalizmo laikais buvo tokiu būdu naikinami be jokio pasigailėjimo, niekam, neprotestuojant. Aišku, kad anksčiau taip daryti neleido plačiųjų masių estetinis jausmas.

Tik Italijoje, kurioje taip buvo daug meno paminklų, giliai susijusių su plačiomis tautos masėmis, susidaro lyg tai kokia sala, iš kur vėliau kitų kraštų menininkai pradeda semti sau įkvėpimo, ir tai priveda prie naujojo XIX š. renesanso.

Bet dar praėjo daug laiko, kol ir plačioms masėms pasidaro aišku, kad be meno negali būti ir kultūros progreso, pasidaro aišku, kad menas yra reikalingas visiems, yra reikalingas kaip ir duona. Tuo būdu gimsta neo-klasicizmas, kuris anksčiausiai pasireiškia Anglijoje, nes ji visai nebuvo nukentėjusi nuo Napoleono karų, kurioje nebuvo nei absoliutizmo, nei revoliucijos, nei diktatoriaus blogos įtakos. Iš čia ir iš Italijos naujoji srovė patenka ir į kontinentą, kur randa daug pasekėju, pvz. Vokietijoje Schinkel (Alte Muzeum Bir teatras Berline), ir Leo von Klenze (Muencheno Ruhmeshalle) ir k.

Šis klasicismas greit susilaukia opozicijos iš atsiradusios tais laikais naujosios religinės srovės pusės, kurios atstovai idealu laikė viduramžinius, gilia krikš-

čionybe pagrįstus stilius. Šios naujosios srovės pasekėjai menininkai, pvz. Gaertner, Hase Vokietijoje, Schmidt Austrijoje, Barry ir Pugin Anglijoje ir garsusis Viollet-le-Duc Prancūzijoje pradėjo vykdyti savo pažiūras praktikoje, tuo suduodami gan sunkų smugį neo-klasicizmui, tačiau pilnai jo sunaikinti nepajėgia. Naujoji srovė, gavusi romantikos vardą, kartu su neoklasicizmu viena šalią kitos lieka veik visą XIX šimtmetį, negalėdamos nei viena kitos nugalėti, nei kiek giliau įsiskverbti į platesnes mases. Iš tų laikų mes turime ir neo-romanų, ir neo-gotikos ir kitus neostilius, tačiau toli gražu tolimus nuo tikrųjų stilių tobulumo.

XIX š. gale ir XX šimtmetyje atsiradusios naujos medžiagos, kaip pav. cementas, ir konstrukcijos, kaip pvz. geležies betonas, o vėliau plieno betonas padarė tikrą perversmą statyboje, nes davė galimybę įvykdyti natūroje visokias meniškas formas, tuo būdu tų formų priklausomybė nuo konstrukcijos ir medžiagų pasidarė labai nežymi. Todėl XX š. atsiradusioji statyboje naujoji srovė — konstruktyvizmas, kai net ir negražiausios konstruktyvinės dalys paliekamos visai atviros akiai, priveda prie meno smukimo, nes tuo būdu buvo darkomos pastato atskirų dalių tarpusavios proporcijos, konstrukcijų ekonomiškumo labui. Čia mes matome kaip tik visai priešingą apsireiškimą tam, kai istorinių stilių laikais buvo pastebimas meniškų formų smukimas, kaip tik tuomet, kai buvo tų formų vystymosi nusižengiama konstruktyviškumo pradui, tačiau, kai XX š. konstruktyvizmo epochoje, grynai techniškų būdu padidinus medžiagos atsparumą, buvo pamirštos natūraliai iš gamtos paimtos, per amžius ugdytos proporcijos, pvz. aukso padalinimas (lapų išdėstymas šakoje), pasireiškė irgi meno smukimas, nes akiai tas medžiagos atsparumo padidėjimas visai nebuvo pastebimas. t. y. visai kitaip, kaip tai buvo istorinių stilių laikais, kuomet medžiaga ir jos atsparumas visiems buvo žinomi ir jaučiami.

XX šimtmetyje buvo dar visa eilė ir kitų bandymų sukurti tam technikos triumfo amžiui charakteringus jei ne stilius, nes stiliais tai pavadinti negalima, tai bent atskiras formas. Iki absurdo prastinant trobėsio masių formas, buvo prieita prie to, kad namai, o ypač gyvenamieji namai, įgauna bedvasės dėžės formą, kurioje žmogus jaučiasi nejaukiai, jaučiasi pilnu technikos bei materializmo vergu, tolimas nuo bet kurio idealizmo pasireiškimo. Buvo net mėginta gyvenamuosius namus statyti be I aukšto ant stulpų, nes taip statyti, anot jų autorių buvę „higieniškiau"; atsirado kažkas panašaus į paukščių lizdus.

Pagaliau kai kur buvo mėginta prieiti net ir prie tokio, mano nuomone, absurdo, kuris galėtų būti pavadintas funkcionalizmu, kai trobėsio fasado formomis išreiškiama pagrindinė to trobėsio funkcija, pav. bibliotekos fasado detalėse atvaizduojamos knygų eilės lentynose, ar pan., arba kokio nors fabriko darbininkų klūbui priduodama lokomobilio (!!) išvaizda (SSSR.). Vienu žodžiu ir čia prieita, mano nuomone, prie tokio pat „mirties taško", kaip ir šių dienų politikoje, ir atrodo, kad naujasis „renesansas" čia yra būtinas.

Kas gi bus darytina tąja linkme Lietuvoje?

Lietuva iš senovės yra paveldėjusi veik visus istorinius stilius, o ypač baroką, pvz. daugelis parapijinių bažnyčių yra tikri meno šedevrai, kurie nuo laiko ir

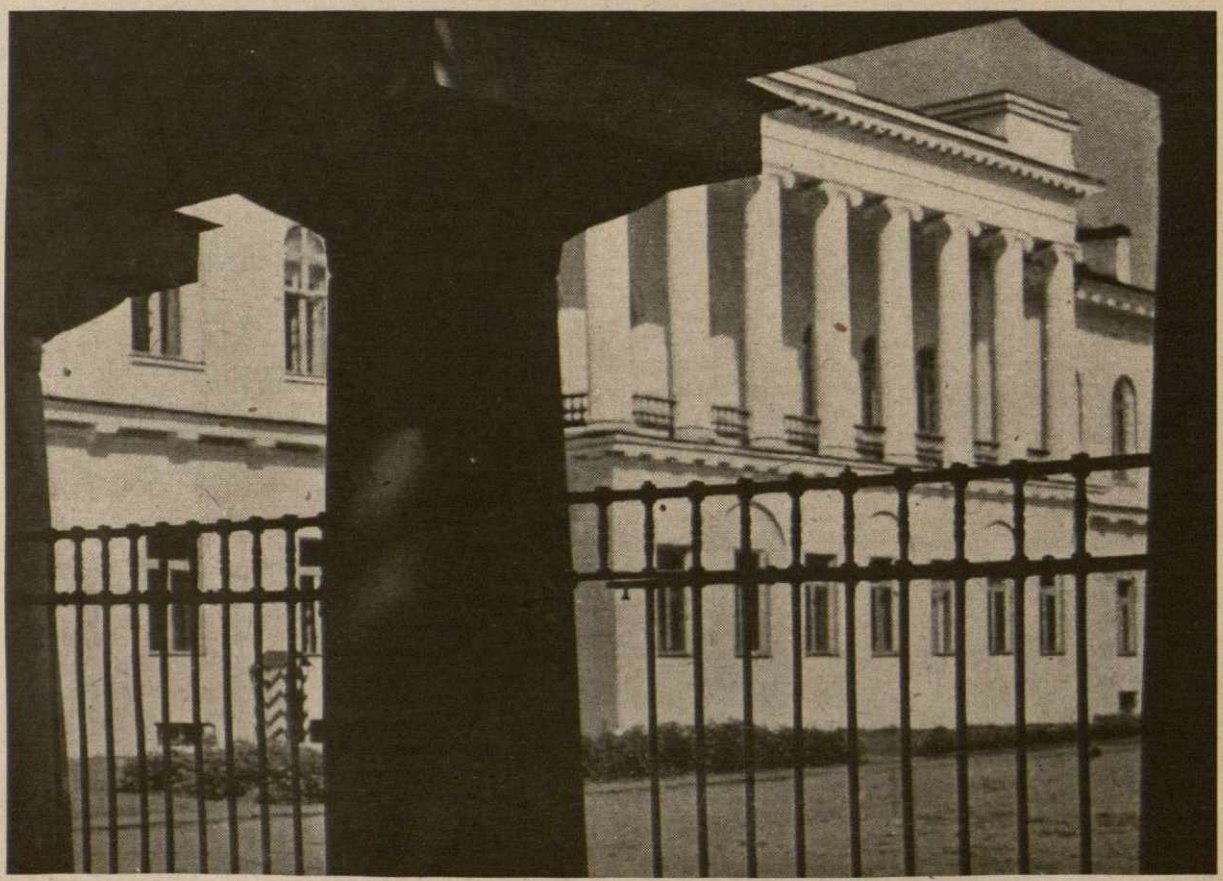

Vykupų Rūmų kiemo fasadas Vilniuje (klasicizmas) Foto J. Bulhako

nuo kitų išorinių priežasčių pradeda nykti ir, jei tam nebus užkirstas kelias, mes ilgainiui nustosime tų istorinių meno paminklų. Tačiau, organizuojant šių paminklų apsaugą, reikės ne tik paruošti tam tinkamą personalą, bet reikės ir pačioje visuomenėje įskiepyti tokios apsaugos būtinumo mintį, nes atskiri asmenys be visuomenės pagalbos čia daug ko padaryti negalės. Mano nuomone, reiktų pradėti nuo mokyklos suolo, sustiprinus ir tinkamai organizavus meno dalykų dėstymą jose, kad ir pradžios mokyklą baigęs orientuotųsi meno klausimuose, ar bent galėtų atskirti vieną stilių nuo kito. Ypač reiktų sustiprinti meno dalykų dėstymą kunigų seminarijoje, nes nuo kunigų orientavimosi laipsnio, meno klausimus sprendžiant, priklauso ir aukščiau minėta meno paminklų apsauga, ir ji žymiai palengvės, jei kunigai iš tikrųjų bus meno žinovais. Čia galėtų daug padėti ir populiarių paskaitų organizavimas, kad ir liaudies universiteto ribose, nes ir plačioji visuomenė bus tuo supažindinta su menu.

Ne paslaptis yra, kad Lietuvoje daug kur dėl klebonų kaltės, žinoma, daugumoje be blogos valios, o greičiau dėl nenusimanymo, buvo sugadinta daug bažnyčių, sudarkant naujais „pagerinimais" jų išvaizdą, kartais tiesiog profanuojant jų stilių, pvz. virš empiro stiliaus bažnyčios frontono statant varpinę (Alytus, Kuliai), ar šventoriaus senos mūrinės tvoros ir net ir bažnyčios uždengimas, geriausiu atveju, naujoviškomis Marselio tipo čerpėmis, o blogiausiu atveju cinkuota skarda (!!). Pasitaikydavo ir panašių į XIX š. vandalizmo pasireiškimų, tiesa, gal ir kilniu tikslu padarytų, pvz. vienoje bažnyčioje, kad būtų „linksmiau ir patriotiškiau", buvo tautiškomis spalvomis nudažytas baltųjų figūrų bareljefas fryze. Aišku, kad panašūs darbai buvo galimi vien tik todėl, kad jų vykdytojai buvo visiški profanai mene.

Perplanuojant miestelius, ypač kreiptinas dėmesys į bažnyčių aplinkumos atitinkamą jų stiliui sutvarkymą, kad vyr. trobesis, t. y. bažnyčia, taptų urbanistiniu ansambliu, kuriuo labai dažnai, nežiūrint į skurdžią aplinkumą, ji ir dabar yra (Čekiškės, Lukšiai, Šėta), bet naujai pertvarkant aplinkumą, „moderninant" ją, galės būti tas ansamblis ne tik kad išryškintas, bet ir sudarkytas, pav. Kauno Rotušės aikštės išvaizda buvo sugadinta, pristačius Jėzuitų bažnyčiai 3 ir 4 aukštus, pastačius bažnytinį muziejų ir vyskupo palocių ir kai kur padarius dirbtino granito tinką (juk baroko gadynėje tokio tinko nebuvo).

Naujai užstatant mūsų miestelius, negalima neatkreipti dėmesio ir į dabartinę savotišką, gal ir naivią, jų „romantiką", kai visi namai turi į gavę atkreiptus frontonus (stogalius). Taigi ir atrodo, kad šie frontonai turėtų likti ir naujame užstatyme, juo labiau, kad jie ir atrodo gražiau, nekaip valmų ar plokštūs stogai, ir yra būdingi mūsų kraštui, juk kaime, kuris yra mūsų liaudies meno aruodas, veik visur vien tik juos galima matyti.

Taigi pirmame žingsnyje į lietuvišką stilių išmokime suprasti ir gerbti istorinius stilius, išmokime juose įžiūrėti tik Lietuvai būdingas detales, kurių be abejo kiekvienam stiliuje atydus stebėtojas apsčiai suras, pav., patyrinėjus Vilniaus bažnyčias, galėsime jose rasti skirtingas detales nuo atatinkamų stilių bažnyčių kituose kraštuose.

Ilgainiui, meno kultūrai kylant, vis daugiau ir daugiau, aišku, atsiras ir tos srities darbininkų, kurių sutelkto darbo pasekmėje, iš atskirų jų išdirbtų meno formų, galės atsirasti ir lietuviškasis stilius, panašiai kaip tai buvo visų istorinių stilių atvejais. Atskiras individas stilių nekuria, jį gali sukurti tik visos tautos

VLADAS ŠLAITAS

Balastas

Kai tu žiūri manin
mėlynom, nemeluotom akim, mūsų sielos,
tartum upės, vienoj begalinėje meilėj ištirpsta.

Kai švelniam bučiny
mūsų kūnai netyčia
mūsų rankomis uždega gyslose kraują ir užpučia žvilgsnį,
mes abu su tavim ligi kaulų baltumo pajuntam,
koks sunkus, begalinis balastas yra mūsų kūnai.

Kai mes žiūrim abu
atvirom, nemeluotom akim, mūsų kūnai
mūsų žvilgsnių srovėj ištirpsta.

---

bendras darbas šioje srityje, juk retai pasitaiko tokie genijai, kaip Mikelangelo ar Leonardo da Vincy. Todėl ir nenorėkime, kad neskaitlingas specialistų būrys ir dar tremtyje sukurtų ūmai lietuviškąjį stilių. Aš tuo visai nenoriu užmušti atskirų asmenų iniciatyvos, bet norėčiau nurodyti, kad tik entuziazmu ir pasiryžimu tikslo neatsieksime, jei neturėsime rimto pagrindo, pav. Leonidas Termopiluose entuziazmu bei pasišventimu nugalėjo priešą, nes tam buvo rimtas pagrindas; tuo tarpu kai Napoleonas Kaune, dėl potvynio negalėdamas persikelti per Nemuną, įsakė persikėlimą atidėti, lenkai, entuziazmo pagauti, nepaklausė sveiko proto ir beprasmiškai žuvo.

Naująjį stilių kuriant, pasiryžimas turi turėti savo pagrindą, būtent — senųjų stilių vystymosi pavyzdžius, ir tik tuo keliu einant, galima bus sukurti savo lietuviškąjį stilių, todėl pereinamoje stadijoje, atrodo, galima bus pasitenkinti tuo, kad istorinių stilių pastatuose vis daugiau ir daugiau būtų įvesta grynai lietuviškų detalių, žinoma, nenusižengiant tų stilių dvasiai. Pavyzdžiu gali būti kad ir vokiškojo ar anglų renesanso vystymasis, kai gotiškom masėm buvo taikomos klasiškos detalės ir tik žymiai vėliau ir masės pasidarė klasiškos. Tuo keliu einant, lietuviškąjį stilių kuriant, galima pvz. akantuso lapą pakeisti iš Lietuvos floros paimtomis detalėmis, sak., ąžuolo, klevo, kaštono ar pan. lapais, atitinkamai juos stilizuojant, panašiai, kaip tai buvo daroma Egipto stiliuje su lotoso augalu. Manau, perdrąsu o gal ir naivu būtų siūlyti ir mases iš karto komponoti „lietuviškoje" dvasioje, kaip tai siūlo vieno straipsnio autorius, juo labiau tam naudojant šaltas heraldikos formas, juk visuose stiliuose pavyzdžiu buvo imtos vien tik gamtoje pasitaikančios formos. Be to, tuomet prieisime prie dar didesnio chaoso, nekaip yra dabar, komponuojant mases technikos gadynei būdingoje dvasioje.

Taigi neieškokime čia Amerikos — ji jau seniai surasta. Eikime meno istorijos nurodytais keliais ir tik tokiu būdu ilgainiui tikrai turėsime ir savo lietuviškąjį stilių.

Vyt. Kasiulis — Autoportretas (pastelė 1947)

Vytautas Kasiulis

ALEKSIS RANNIT

Šis jaunas lietuvių dailininkų kartos atstovas yra išėjęs iš impresionizmo eilių. Tačiau ir nieko nuostabaus, nes impresionizmas nėra koks sapnas ar nakties vizija, kuri išsisklaidytų su pirmaisiais aušros spinduliais, kaip kad daugelis galvoja. Prancūzų impresionistai su savo pirmtakais buvo ir tebėra puikiausi jauniesiems tapytojams mokytojai. Tačiau ne poezija ir įvaizdžius apsiausiančių šviesų žaismas sudaro Kasiulio kūrybos tikslą ir turinį. Jam rūpi pats pavidalinimas, pats formavimas, vis tiek, ar į jį kelias eitų per impresionizmą, ar per ekspresionizmą.

Kasiulis pasižymi nepaprastai gero tapytojo pajėgumu — tačiau subtilus koloritas nori jame įveikti piešybinę pusę. Iš to dualizmo kyla kova, kaip pasirinkti geresnę apipavidalinimo formą, — ta kova ir kančia yra atžymėti veik visi jo paveikslai. Ten, kur dailininkas, vidaus veržlumui paklusdamas, stengiasi duoti su plauko tikslumu savo modelio antravaizdį, — nugali piešybinė pusė. O ten, kur šviesos įvaizdžiai apvaldo visą paveikslą, — ten triumfuoja tapytojas. Ne kartą, ir tai labai dažnai, stengiamasi surasti aukso vidurys, rafinuotai balansuojant tarp tų dviejų nesutaikomų brolių, būtent — tarp piešinio ir spalvos. Dažniausiai Kasiulis savo darbus pradeda šviesiais tonais, impresionistiškai. Iniciatyvinis pradžios polėkis paskum pirmapradžiu būdu vyriškai pereina į tamsesnes, sunkias spalvas — kol šviesa galiausiai pranyksta tamsoj.

Tačiau pastaraisiais metais jo paletė daug lengvesnė ir šviesesnė. Jo darbai atlikti pastele, mėgstamiausia Maurice'o Quentino de la Tours'o technika. Čia, be abejo, reikia neužmiršti dar šio meto nustatytų sąlygų.

Pastelė savo ritmingumu žiūrovą daug daugiau pa-

Vyt. Kasiulis — Motina ir vaikas (pastelė 1947)

traukia negu aliejus. Paviršius atrodo toks švelnus, lyg kas, rodos, būtų viršum spalvų užskleidęs lengvutėlę skraistę. Pavojaus, kurį savyje slepia pastelės technika, — pasidaryti skystam, tuščiam ir banaliam — Kasiulis išliko visai nepaliestas. Tonų šviesumas išauga į įvairų, turtingą ir pilną pajėgumą, suderintą su kontrastų tarp šviesos ir tamsos dėsniais.

Jo mėgstamasis tapytojas yra Eduardas Manet. Jis Manet, Daumier, Géricault ir Delacroix kūryboj ieško pats save, kaip kad Cézanne'as kadaise ieškojo savęs Greco kūryboj, o Goya — Velasqueze ir Rembrandte. Jis žvelgia į save, norėdamas surasti ir pažinti savąją tapytojo sielą. Ir jis norėtų viską joj sužinoti, viską iki pačių mažiausių smulkmenų, visą jos didybę ir menkumą. Jo meninis brendimas ir sklaida — tai nuolatinis ėjimas nuo vienos problemos prie kitos. Jis yra kaip tas nenuorama keleivis, kuris niekad nenustygsta vietoje, vis ieško ir ieško. Ir iš tikro, ar nėra gražiau taip amžinai keliauti, su tuo amžinu tiesos ieškojimu savyje, ieškoti ir klysti, negu tiesą suradus, ją šaltai, metodiškai eksploatuoti, nematant daugiau priešais save jokio naujo kelio?

Techniškai Kasiulis yra labai įgudęs. Stilius, atrodo, jam sudaro pačią kultūros esmę. Tačiau stilius taip pat įpareigoja nejausti jokių to kultyvuotumo varžtų, būti viduje laisvam ir įstengti viską užmiršti. Jis toks iš tikro ir yra. Žybčiojančios sentencijos dovaną, nepaprastą sugebėjimą pagauti ir atkurti niuansų subtilumą — jis kartais paaukoja tik tam, kad trumpiau ir vaizdingiau galėtų tarti savo žodį. Ir tada jo kūriniai daugiau priartėja prie ekspresionizmo, prie pačios išraiškos, jos pobūdžio.

Mes mėgstame elementariąsias genialumo apraiškas — yra gera kad „civilizuotas" dailininkas visiškai nesibijo pasirodyti „negražus". Nes iš matomo grožio mus žavi tik tai, ką mes jame juntame paslėpta, būtent: nematomas grožis.

Tačiau šią kupiną energijos ranką valdo ne tiktai šios dvi pagrindinės problemos, būtent — spalva ir forma. Jo pamėgimas žanriškumo, žmogiškosios buities, drauge patraukia ir tokį jam šiaip svetimą peizažą. Šios rūšies paveikluose nesudaro problemos jokia komplikuota psichologija, joks kūno sudvasinimas arba sielos sukūninimas. Kasiulis nėra joks Munchas, jis ir ne Viiraltas. Jis yra jis pats, Kasiulis. Ir jis geriausiai ir laisviausiai šypsosi, tikriau satyriškai, nors kartais kiek droviai, šypsosi pats iš savęs savo autoportretuose. Tik gaila, kad jų yra tiek maža išlikę — jo ankstyvesnieji kūriniai žuvo per karą. Honoré Daumier, sarkazmo ir baisios ironijos pagautas, kvatojo visa burna. Kasiulio juokas yra ramesnis. Jam daug mieliau šypsotis visai užčiauptomis arba pusiau praviromis lūpomis. Užtat jo veikalai persunkti gilaus groteskos pajautimo. Daumier kūryboj mes matome nusisukimą nuo meno problemų ir perėjimą į agitaciją. Jis yra tas, kuris kaltina. Kasiuliui tokis mostas beveik visai svetimas. Jam būdinga tai, ką būtų galima geriausiai „taktingumu" pavadinti. Čia kaip tik ir slypi jo figūrų visa reikšmė ir iškalbingumas. Jam betgi nesvetima tai, kas yra miela, rimta ir dramatiška. Ne stoka ir teatrališkumo su lyriškumu. Jo kūryboj atsispindi visas žmogiškosios buities įvairumas — atsispindi tvirtai ir pajėgiai.

Vytauto Kasiulio kūryba yra išaugusi iš to besikeičiančio tapybinio ir žmogiškojo pažinimo savitarpinio veikimo, kur objektas atsiliepia į subjektą ir priešingai. Įsiklausiusi į nepažįstančią ir nerpripažįstančią laiko varžtų melodiją, kūrėjo siela semiasi iš jos vis naujų jėgų, atpažindama pati save kaip savo surastų pavidalinimo lyčių žiūrovą ir drauge subjektą.

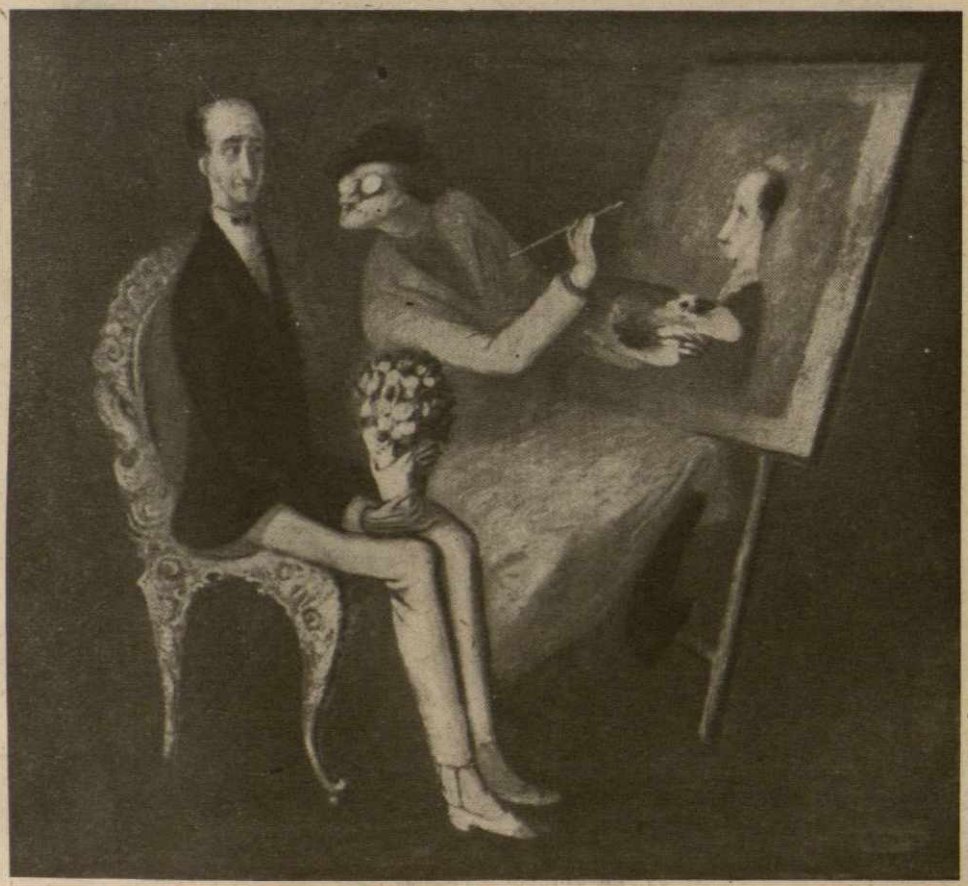

Vyt. Kasiulis — Portretistas (aliejus 1947)

SOCIALINĖ DEMOKRATIJA

A. MACEINA

Turinys: 1. Demokratijos linkimas į pilnatvę. — 2. Socialinės demokratijos esmė. — 3. Socialinės demokratijos reikalas. — 4. Socialinės demokratijos pasiūlymai: socializmas ir krikšč. solidarizmas. — 5. Socializmo ir solidarizmo skirtybės.

1. DEMOKRATIJOS LINKIMAS Į PILNATVĘ

Demokratijos amžius Europoje turi beveik pustrečio tūkstančio metų. Savo esme ji atrodo, kalbant popiežiaus Pijaus XII žodžiais, esanti tiesiog „paties proto pastatytas prigimties reikalavimas". [1]) Ir vis dėlto jos kelias ligi pilnatvės yra toli gražu dar nebaigtas. Priešingai, galima net būtų teigti, kad mes dar tik stovime šio kelio pradžioje. Pirmieji demokratinę valdymosi formą Europoje sukūrė graikai. Tačiau jų demokratija nebuvo pilnutinė nei žmonių nei gyvenimo atžvilgiu. R. G. Häbleris teisingai pastebi, kad „senovinės demokratijos vardu niekados negalima suprasti žmonių visumos" [2]) todėl, kad ten demokratinės teisės buvo pripažintos tik laisviesiems piliečiams, tuo tarpu plačios metekų bei helotų (mūsiškai baudžiauninkų) ir vergų masės gyveno daugiau ar mažiau beteisį gyvenimą. Iš kitos pusės, graikiškoji demokratija apėmė tik politinę sritį. Nei socialinis nei kultūrinis Graikijos gyvenimas pagal demokratinius principus nebuvo tvarkomas. Todėl ten Sokratas už savo pažiūras galėjo būti nunuodytas (pirmas inkvizitorinis veiksmas Europoje!), o Platonas galėjo reikalauti, kad valstybė uždraustų jaunimui skaityti Homerą. Graikiškoji demokratija buvo tik dalinė žmonių atžvilgiu ir tik politinė gyvenimo atžvilgiu. Principas, kad kiekviename žmoguje reikia matyti žmogų, lygų kitiems, ir kad kiekvieną gyvenimo sritį reika šitam žmogui palenkti, — šitas principas anuo metu dar nebuvo suprastas. Todėl apie pilnutinę demokratiją senovėje kalbėti negalima.

Iš prancūzų revoliucijos gimusioji demokratija pasidarė visuotinė žmonių apimties atžvilgiu. Krikščionybė ilgus amžius skelbė, kad Dievo akyse visi žmonės yra lygūs, kad čia nėra nei vergo nei laisvojo, nei žydo nei heleno, nei vyro nei moters. Nors ištisus šimtmečius šitas principas buvo taikomas daugiausia religiniai sričiai, nors dar šeštajame amžiuje po Kristaus vergų randame vyskupų ir vienuolių dvaruose, vis dėlto pamažu šitoji principinė lygybė skverbėsi į socialinę bei politinę sritį ir vedė gyvenimą į susidraugavimą ne tik mistiniame Kristaus Kūne, bet ir valstybinėje plotmėje. Prancūzų revoliucija savo šūkiu „liberté — égalité — fraternité" tik išreiškė ir praktiškai įvykdė tai, ką Krikščionybė buvo skelbusi ištisą aštuoniolika šimtmečių. Politinės laisvės čia buvo pripažintos visiems be išimties. Tiesa, moterys dar ilgai — būdingiausia, kad net toje pačioje Prancūzijoje — turėjo kovoti, kol joms buvo suteikta teisė dalyvauti parlamento rinkimuose. Jos šitą teisę ten gavo tik po dabartinio karo. Todėl galima šiandien jau teigti, kad žmonių apimties atžvilgiu demokratija jau yra visuotinė. Išskyrus nusikaltėlius, nepilnapročius ir nesubrendusius, niekam šiandien nėra neigiamos politinės teisės, matuojant jas turtu, kilme, užimama vieta ar kuriais kitais žmogui atsitiktiniais pradais, kaip yra buvę seniau. Mūsų akivaizdoje demokratija žmonių apimties atžvilgiu baigė ilgą pustrečio tūkstančio metų trukusį savo kelią.

Tačiau gyvenimo apimties atžvilgiu ji tebestovi dar tik pradžioje. Nei graikuose nei po prancūzų revoliucijos demokratija neįstengė pralaužti politinių sienų ir pereiti į socialinio bei kultūrinio gyvenimo sritis. Priešingai, pasukusi liberališkai individualistiniu keliu naujųjų laikų demokratija kaip tik užkirto kelią žmogiškojo asmens pirmavimui socialinėje ir kultūrinėje srityje. Individualistinis ir kolektyvistinis kapitalizmas daiktą pastatė aukščiau už žmogų ir darbą palenkė kapitalo tarnybai. Jis sukūrė naują „gamybos baudžiauninkų" luomą, kaip šių laikų darbininkiją teisingai yra pavadinęs G. Briefs. [3]) nes darbininkas, parduodamas savo darbą, tuo pačiu parduoda ir savo asmenį, kadangi darbas nuo asmens yra neatskiriamas. Iš kitos pusės, natūralistinis iš Rousseau teorijos kilęs valstybės galios supratimas atidavė kultūrą į valstybės rankas ir leido jai persekioti ir gniaužti valdantiesiems nepatinkančias pažiūras, sroves, net meno stilius. Tuo būdu, išsivadavęs iš totalizmo politikoje, Europos žmogus dar turėjo laukti išsivadavimo socialiniame bei kultūriniame gyvenime. Socialinė ir kultūrinė nelygybė, kuri truko net ligi dabartinio karo, buvo ženklas, kad demokratija dar nėra apėmusi viso gyvenimo, kad šiuo atžvilgiu jos kelias yra dar gana ilgas ir gana sunkus. Mūsų akyse yra įvykusi politinė demokratija. Tačiau mes dar turime laukti socialinės bei kultūrinės demokratijos, mes turime patys šitą demokratiją kurti ir už ją kovoti.

Demokratija pačia savo esme siekia pilnatvės. Kol demokratija yra nepilna, tol yra ir netikra. Politinių teisių lygybė neturi jokios reikšmės, jeigu žmogus praktiškai negali turėti nuosavybės, negali tvarkyti savo darbo pagal žmogiškuosius reikalavimus, negali savo vaikų auklėti bei mokyti pagal savo įsitikinimus, negali viešai savo pažiūrų išpažinti ir pagal jas gyventi. Demokratijos esmę sudaro žmogaus asmens pirmavimas. Žmogus yra aukščiausia vertybė. Jis yra tikslas pats sau. Jam yra palenkta visa kaip priemonės ir medžiaga. Todėl jis ir siekia, kad šitas jo pirmavimas įvyktų viso gyvenimo plote. Todėl tikra ir gyvenimiška demokratija yra tiktai pilnutinė. Iš principinės žmogiškojo asmens pirmenybės, iš nepaneigiamos ir nelygstamos jo vertybės kyla savaiminga reikalavimas demokratiją, kaip konkrečią šitos pirmenybės formą, išplėsti į visas gyvenimo sritis. Demokratija turi būti ne tik politinė, bet ir kultūrinė ir socialinė. Žmogaus asmuo turi pirmauti ne tik prieš kolektyvą politikoje, bet ir prieš idėją bei pažiūrą kultūroje ir prieš daiktą socialinėje srityje. Jeigu politinė demo-

[1]) Reden und Enzykliken des heiligen Vaters Pius XII. 98 p. Hamburg 1926.

[2]) Demokratie. Sinn oder Unsinn? 15 p. Reutlingen 1947.

[3]) Plg. Grundriß der Sozialökonomik. Tübingen 1926.

kratija šiandien yra beveik visame pasaulyje jau įvykusi, tai reikia, kad taip pat įvyktų ir socialinė bei kultūrinė demokratija. Juk socialinis ir kultūrinis gyvenimas yra dar reikšmingesnis, negu politinis. G. Szczesny yra teisingai pasakęs, kad „kiekvienas politinis veikimas turi tiktai netiesioginės vertės", nes „politika yra gyvenimo organizavimas, bet ne pats gyvenimas".[1]) Savo atskiro ir tik jai vienai būdingo turinio politika neturi. Ji yra iš esmės formalinis dalykas. Tuo tarpu socialinis ir kultūrinis veikimas kaip tik šitą turinį kuria. Jis kuria turinį, kurį paskui politika organizuoja ir tvarko. Todėl jeigu demokratija yra reikalinga, tai pirmoje eilėje socialinėje ir kultūrinėje srityje, nes čia iš tikro žmogus visų pirma reiškiasi kaip asmuo. Nenuoseklu yra asmens pirmenybę pripažinti gyvenimą organizuojant (politikoje), o jį paneigti gyvenimą kuriant (kultūroje ir soc. srityje). Gyvenimo pagrindas yra kūryba, ne jo organizacija. Laukti reikšmingesnių gyvenimo pataisų iš politikos yra elgtis kaip tie Bremeno miesto muzikantai, kurie manė galėsią geriau groti, nuolatos keisdami savo vietas. Gyvenimas kyla ne iš to, kad jo turiniai — kultūriniai ir socialiniai — nuolatos yra perstatinėjami, bet iš to, kad jie yra kuriami naujai ir giliai. Todėl savo esme socialinė ir kultūrinė demokratija yra pirmesnė, negu politinė. Jeigu Europos istorijoje yra pasidarę priešingai, tai tik dėl to, kad politika šiame kontinente beveik visais amžiais turėjo didesnį vaidmenį — bent psichologiškai — negu kultūra ar socialinis veikimas. Vis dėlto šiandien, kada politinės demokratijos kelias yra baigtas, kada gyvenimo turinius mes organizuojame jau pagal asmens pirmenybės principą, turime eiti ir prie socialinės bei kultūrinės demokratijos, vadinasi, prie gyvenimo turinių kūrimo taip pat pagal asmens pirmenybės dėsnius. Ateinantieji dešimtmečiai turi būti pažymėti socialinės ir kultūrinės demokratijos ženklu. Pilnutinės demokratijos sąjūdis dabar yra pats aktualiausias uždavinys. Ateities gyvenimas turi būti visas demokratinis.

2. SOCIALINĖS DEMOKRATIJOS ESMĖ

Palikdami kuriai kitai progai išvystyti kultūrinės demokratijos sampratą, šiuo tarpu sustosime tik ties socialinės demokratijos esme, ties jos reikalu ir ties tais konkrečiais pasiūlymais, kurie yra atsiradę naujausioje Europos istorijoje.

Prieš pradėdami nagrinėti pačią socialinę demokratiją, turime kiek stabtelti prie socialinio gyvenimo ir jį atskirti nuo visų kitų sričių, kad tuo būdu aiškiai suvoktume tąjį plotą, kuriame norime demokratinius principus vykdyti. Socialinės srities pobūdžio suvokimas padės mums geriau suvokti ir socialinės demokratijos esmę.

Kiekvienos gyvenimo srities centre stovi žmogus, kaip kūrėjas ir tvarkytojas. Gyvenimas visados išauga iš žmogaus santykių su jo sukurtomis arba bent tvarkomomis gėrybėmis. Gyvenimas visados yra žmogaus santykis su kuo nors. Kai žmogus santykiuoja su Absoliutu, kai jo garbei kuria maldas ir giesmes, stato šventyklas ir aukurus, atsiranda religija. Religinis gyvenimas yra žmogaus santykis su Aukščiausiąja Būtimi. Pagal šios Būties pergyvenimo bei supratimo įvairumus bus įvairus ir religinis gyvenimas. Tačiau savo esme jis visados liks tas pat, būtent: santykis su Absoliutu. — Kai žmogus santykiuoja su jį apsupančiu pasauliu, ieškodamas atsakymo į jo prasmę, mėgindamas sužinoti jo paslaptis, ištirti jo atskiras sritis: jo objektus ir jo vyksmą; kai jis pasinaudoja šio pasaulio teikiama medžiaga, kurdamas statinius, paveikslus, poeziją, muziką ir juose reikšdamas savo idėjas, pergyvenimus ir nuotaikas, — gema kultūra. Kultūrinis gyvenimas su savo filosofija, mokslais ir menu yra žmogaus santykis su pasauliu. Čia taip pat gali būti didelio įvairumo pasaulio pergyvenime, supratime ir apdirbime. Todėl ir kultūrinis gyvenimas pasidaro be galo įvairus. Vis dėlto jo esmė pasilieka visados ta pati: kūrybinis žmogaus santykis su jį apsupančiu pasauliu. — Kai žmogus santykiuoja su valstybe, gauname politinį gyvenimą. — Kai jis santykiuoja su įvairiomis kitomis bendruomenėmis, sakysime šeima, draugijos, organizacijos, gauname visuomeninį gyvenimą. Ir taip toliau. Bet kurios gyvenimo srities pobūdį nulemia žmogaus santykis su kuo nors.

Su kuo tad žmogus santykiuoja tada, kai mes sakome, kad jis kuria socialinį gyvenimą. Šalia Dievo, iš kurio kyla religija; šalia pasaulio, iš kurio kyla kultūra; šalia valstybės, iš kurios kyla politika; šalia draugijų ir organizacijų, iš kurių kyla visuomeninis veikimas, yra dar vienas elementas, su kuriuo žmogus taip pat turi ankštų santykį ir iš kurio kaip tik kyla socialinė sritis, būtent daiktas. Tiesa, daiktas yra ir kultūroje. Tačiau čia jį žmogus pergyvena kitaip, negu socialinėje srityje. Kultūroje daiktas tarnauja žmogui arba kaip medžiaga jo aukštesniems pergyvenimams išreikšti, virsdamas šitų pergyvenimų ženklu ir nustodamas savo vertės kaip daiktas (meno kūriniai); arba kaip jo tyrimo laukas paties daikto dėsniams susekti (mokslo kūriniai). Bet kiekvienu atveju kultūroje daiktas neturi žmogui naudos principo ir juo nėra matuojamas. Tuo tarpu socialiniame gyvenime kaip tik yra priešingai. Čia žmogus santykiuoja su daiktu kaip su jam naudingu. Naudos principas yra pagrindinis daikto vertės matas socialinėje srityje. Todėl nors kultūra naudoja kartais ir tuos pačius daiktus, kaip ir socialinė sritis, tačiau žmogaus požiūris į juos yra iš esmės skirtingas. Šitas tad požiūris ir atskiria kultūrinį veikimą nuo socialinio.

Žmogui naudingi daiktai gali būti dvejopi: Vieni jų tarnauja žmogui kaip įrankiai, kurių padedamas jis pavaduoja savo daugeliu atžvilgių aprėžtą kūną ir tuo būdu įstengia susikurti jam tinkančią aplinką, nes tokios aplinkos gamta jam nėra davusi. Tai technika. Kiti jam tarnauja pačiam pramisti, apsiginti nuo šalčio ir lietaus, nuo saulės ir vėjo. Tai ūkis. Technika ir ūkis tuo būdu sudaro tas dvi didžiąsias socialinio gyvenimo sritis, kuriose žmogus reiškiasi. Socialinis gyvenimas išsisemia techniniu ir ūkiniu žmogaus veikimu. Žmogaus santykis su daiktu, kaip su jam naudingu, gamina socialinę sritį apskritai, kuri konkrečiame gyvenime suskyla į techniką ir ūkį pagal tai, ar žmogui daiktas yra naudingas kaip įrankis ar kaip tiesioginė priemonė jam fiziškai išsilaikyti. Nėra abejonės, kad ūkinė gėrybė turi aukštesnių santykių su žmogumi, negu techninė. Todėl ir socialinėje srityje ūkis yra didesnė problema, negu technika. Vis dėlto šios abi sritys yra ankštai susijungę ir praktiškai perskiriamos nesiduoda. Jas tad abi čia ir imsime vienybėje ir kalbėsime apie jas socialinio gyvenimo pilnatvėje.

Koks tad turi būti žmogaus santykis su daiktu? Jeigu santykiuodamas su žmogumi, žmogus jaučiasi esąs jam lygus, tai susidurdamas su daiktais, jis jaučiasi už juos aukštesnis. Daiktą visados normalus žmogus pergyvena tik kaip priemonę, tik kaip pagalbą, tik kaip medžiagą. Tuo tarpu tikslas, kurio linkui žmogus, šitų daiktų padedamas eina, yra jis pats. Sau pačiam žmogus pasaulio daiktus naudoja ir sau pačiam jais pasigelbsti. Daiktas yra skirtas tarnauti žmogui.

[1]) Europa und die Anarchie der Seele. 34 p. München 1946.

Šitoji tad žmogiškojo asmens pirmenybė prieš daiktą — vistiek ar jį suprasime techninės ar ūkinės gėrybės prasme — ir sudaro socialinės demokratijos esmę. Politinė demokratija skelbia asmens pirmenybe prieš kolektyvą: žmogiškasis asmuo negali pasinerti masėje, virsdamas jos ratelių ir jos priemone. Socialinė demokratija skelbia asmens pirmenybę prieš daiktą: žmogiškasis asmuo negali būti palenktas nei ūkiui nei technikai. Priešingai, ir techninis ir ūkinis veikimas valstybėje turi būti tvarkomas taip, kad jis padėtų asmeniui išlaikyti savo vertingumą ir išvystyti savo galias. Kiekvienas daikto pastatymas aukščiau už asmenį yra socialinis totalizmas. Kai technika ar ūkis atitrūksta nuo žmogaus ir nueina savarankišku keliu, jis gresia pajungti žmogų savai tarnybai ir tuo būdu pažeminti jo nelygstamą vertingumą, paversdamas jį priemone. Socialinė demokratija todėl yra tik nuoseklus bendrojo demokratinio principo pritaikymas socialinei gyvenimo sričiai. Jeigu žmogiškasis asmuo yra aukščiausia ir nelygstama vertybė, jeigu, kaip pop. Pijus XII pastebi, „išeities taškas ir esminis bendruomeninio gyvenimo tikslas yra išsaugoti, išvystyti ir ištobulinti žmogiškąją asmenybę",[5]) tai visas gyvenimas turi būti taip sutvarkytas, kad asmens pirmenybė būtų ne tik teorinis principas, bet ir konkreti, visų jaučiama ir gyvenama tikrovė. Politinė demokratija šitą principą vykdo žmogaus santykiuose su valstybe. Socialinė demokratija imasi jį vykdyti žmogaus santykiuose su daiktu. Žmogų pavergti gali ne tik kolektyvas. Jį taip lygiai žiauriai gali pavergti ir daiktas. Socialinė diktatūra nėra nė kiek menkesnė, negu politinė. Todėl ir socialinė demokratija yra nė kiek nemažiau reikalinga, negu politinė.

3. SOCIALINĖS DEMOKRATIJOS REIKALAS

Įsigalėjus beveik visame pasaulyje politinei demokratijai, socialinės demokratijos vykdymas atsistoja prieš mus kaip vienas iš svarbiausių ir aktualiausių uždavinių. Socialinis totalizmas Europoje nėra senas dalykas. Visa pirmykštė ūkio sistema dėl technikos netobulumo negalėjo tinkamai patenkinti žmogaus noro pelnyti. Todėl visas senasis ūkis, vistiek ar mes imsime namų ar miesto ūkį, jau nekalbant apie pradinį rankiojimo, organizuotos medžioklės ar gyvulių auginimo bei žemės dirbimo formas, buvo kuriamas ne pelnui, bet reikalui. Žmogus čia stovėjo ūkinio veikimo centre, kaip jo tikslas ir galutinė jo prasmė. Tik mašinos atsiradimas bei įsigalėjimas leido ūkiui žengti į tobulesnes formas ir sykiu sudarė sąlygų ekonomiškai veikti ne tik dėl reikalo, bet ir dėl pelno. Piniigo praplitimas pridengė pelno neprasmingumą. Tuo būdu ant pelno idėjos susikūrė kapitalizmas, kuriame žmogus jau nebėra ūkinio veikimo tikslas, bet jo priemonė. Kapitalizme gamyba atsipalaidavo nuo žmogaus, pakluso paties daikto reikalavimams ir nuėjo savarankišku keliu. Ekonominis veikimas pasidarė vertingas savyje be atodairos į žmogaus galimybę juo pasinaudoti. Kol kapitalizmas dar buvo tik privatinis, tol žmogaus palenkimas daiktui nebuvo taip ryškiai matomas. Tačiau kai jis moderniausiame totalizme, koks jis yra Sovietų Rusijoje, virto valstybiniu kapitalizmu, priemonis žmogaus pobūdis išėjo aikštėn visu žiaurumu. Kapitalizmas valstybine savo forma pasidarė tikras socialinis totalizmas, visą žmogų su visu jo gyvenimu pavergęs gamybos vyksmui.

Šitas tad socialinis totalizmas kaip tik ir yra kuo labiausiai nesuderinamas su šiandien visur vykstančia politine demokratija. J. Burckhardtas, kalbėdamas apie graikiškąją demokratiją, yra pastebėjęs, kad, gavus vienodas politines teises, nevienoda socialinė padėtis pasidaro ypatingai jaučiama ir nebepakeliama.[6]) Kol žmogus yra kitam nelygus politiniu atžvilgiu, tol ir socialinę savo nelygybę jis lengviau pakelia. Jam atrodo, kad jo menkesnė socialinė padėtis yra tik savaiminga išplauka iš politinės nelygybės. Tačiau kai politinėje srityje jis atsistoja šalia aprūpintųjų ir turtingųjų kai jo balsas tiek pats sveria, kiek ir milijonieriaus, tada jis pamato, kad socialinė nelygybė neturi nieko bendro su jo kaip su žmogaus teisėmis, kad ji yra tik iš viršaus jam primesta, tik neteisingos tvarkos vaisius, nevertas žmogiškosios laisvės ir todėl visomis priemonėmis kuo greičiausiai šalintinas. Politinė lygybė pažadina žmogui socialinę sąmonę, patraukdama paskui save neišvengiamai ir socialinę lygybę.

Štai kodėl mūsų laikais sykiu su prancūzų revoliucijos paskelbtą principine visų žmonių lygybe pradėjo reikštis ir socialinės lygybės reikalavimai. Seniau, kai net Aristotelis skelbė, kad žmonės yra nelygūs savo prigimtimi, kad vieni yra gimę viešpatauti kiti — vergauti, niekam nė į galvą neatėjo reikalauti, kad vergas taip lygiai būtų pavalgęs ir apsirengęs kaip ir jo ponas. Tačiau šiandien, kada žmonių lygybė yra savaime aiškus visuomeninio bei politinio gyvenimo dėsnis, mums darosi nebesuprantama, kodėl vieni turi ir kuo gerai misti, ir kuo gražiai apsidaryti, ir kur padoriai gyventi, ir savo vaikus į mokslą leisti, o kiti yra priversti misti pusbadžiu, apsidaryti skarmalais, gyventi lūšnose ir perteikti savo vaikams tik skurdą ir vargą. Politinės lygybės laikais šitokia socialinė nelygybė yra nebesuprantama. Ir nieko čia nepadės aiškinimas, esą tokia jau pačios prigimties sąranga. Taip buvo seniau kalbama ir apie politinę lygybę. O vis dėlto šiandien ji yra nebe utopija, bet realus faktas. Taip turi būti ir socialinėje srityje. Be abejo, matematinės lygybės čia niekur nenustatysi, nes žmogus nėra negyvas skaičius. Tačiau principinė lygybė turi būti pasiekta. Kiekvienas padorus ir normalus žmogus turi galėti pasinaudoti technikos ir ūkio gėrybėmis savo reikalams patenkinti. Kiekvienas turi galėti aprūpinti save, savo šeimą ir savo profesinį darbą. Nesusipratimas yra duoti žmogui formalinę teisę būti ir prezidentu, o nesutvarkyti praktiškai valstybės taip, kad jis galėtų įsigyti nuosavybės ir būtų apdraustas nuo visokių rytojaus netikėtumų. Politinė demokratija be socialinės yra pasityčiojimas.

Štai kodėl visas devynioliktasis šimtmetis ir yra nuspalvintas kovomis už socialinę žmonių lygybę. Ir juo daugiau žmonės įgijo politiniu teisių, juo labiau jie reikalavo socialiniu reformų. Politinės teisės, būdamos formalinės, nedavė dar jokio turinio. Žmonės tad ir reikalavo, kad šitas turinys būtų duotas socialiniu veikimu. Lygiai prieš šimtą metų vysk. Kettleris Mainzo katedros sakykloje kalbėjo: --Nei spaudos laisvė, nei draugijų laisvė, nei rinkimų laisvė, nei parlamentas, nei gražios kalbos ir tautos suverenumas negali panėnėti alkanuju, pridengti nuogųjų, paguosti nuliūdusiųjų, apgelbėti sergantiesiems. Šiam reikalui nenakanka reformuoti konstitucija. Tam reikia aukštesnių jėgų. Jeigu norime suprasti gyvenamąjį metą, turime stengtis išširti socialini klausima. Kas ji supranta, tas supranta dabarti. Kas jo nesupranta, tam ir dabartis ir ateitis pasilieka mislė".[7]) Šitie žodžiai išreiškia ne tik ano laiko rūpesčius. Jie išreiškia ir dabarties aktualiausi uždavini, nes socialinis klausimas tebėra gyvas ir šiandien. Jie išreiškia ir bendra valstybinio gyvenimo linkmę: ner politine demokratija i socialine demokratija, ner politine lygybe i socialine lygybę. Politinėms kovoms už asmens laisve, pasibai-

[5]) Op. cit. 72 p.

[6]) Griechische Kultur. 73 p. Berlin 1941.

[7]) cit. F. X. Arnold. Zur christlichen Lösung der sozialen Frage. 122 p. Stuttgart 1947.

gus, prasideda lemiamos kovos už socialinę laisvę. Socialinė demokratija virsta mūsų dienų rūpesčių ir sykiu ateities apsisprendimu. Todėl jos problema šiandien yra jau nebe teorinė, bet giliausia prasme praktinė. Politinių sąjūdžių programose ji turi užimti vieną iš svarbiausių vietų. Sąjūdžiai, kurie neturi ko šiuo klausimu pasakyti, kurie dar vis tebekalba apie grynas politines laisves, yra naujojo žmogaus dvasios nebepatenkinančios senienos.

4. SOCIALINĖS DEMOKRATIJOS PASIŪLYMAI

Demokratijos istorijoje mes susiduriame su vienu nuostabiu reiškiniu, būtent: su jos iškilimu po totalizmo. Tris kartus Europos gyvenime demokratija šventė savo prisikėlimą: graikuose, prancūzų revoliucijos metu ir šiandien. Ir visus tris kartus ji atėjo po totalizmo: graikuose po tiranijos tarpsnio, prancūzų revoliucijoje po absoliutizmo, šiandien po diktatūros. Atrodo, kad atskiros šalys ir net ištisi kontinentai turi pereiti per žmogaus pavergimą ir paniekinimą, kad galėtų demokratiją suprasti ir ją vykdyti. Ir taip yra ne tik politinėje demokratijoje. Taip yra ir socialinėje demokratijoje. Devynioliktasis šimtmetis visai teisingai yra laikomas kapitalizmo amžiumi. Tuo pačiu tai buvo ir socialinio totalizmo amžius. Tačiau kaip tik šiuo metu, kada žmogus socialinėje srityje buvo labiausiai pavergtas, prasidėjo socialinės demokratijos sąjūdžiai. Devynioliktasis šimtmetis padarė pasauliui du socialinės demokratijos pasiūlymus, kurie ir šiandien yra vienintėliai, kurie ir šiandien yra taip lygiai aktualūs, kaip ir savo gimimo dieną. Tai socializmas ir krikščioniškasis solidarizmas.

1847 metais išėjo „Komunistų manifestas", kuriame jau buvo nubrėžtos visos pagrindinės socializmo gairės. Jis skelbė, kad „visos ligšiolinės bendruomenės istorija yra klasių kovos istorija"; kad didžiosios gamybos išsivystymas savaime griauna buržuazijai pagrindus; kad tiesioginis komunizmo siekimas yra panaikinti buržuazinę nuosavybę, o mažoji nuosavybė savaime išnyks, industrijai išsivystant. Po dvidešimties metų (1867) išėjo K. Markso veikalas „Kapitalas. Politinės ekonomijos kritika". Jame Marksas prieš „utopinį socializmą", skelbtą jau Tomo Moore ir vykdytą jėzuitų savoje Paragvajaus respublikoje, pastatė vad. „mokslinį socializmą", atremtą į materialistinę pasaulėžiūrą. Tuo būdu gimė socializmas, toji būdingiausia devynioliktojo šimtmečio apraiška, kaip pirmasis bandymas demokratijos principus perkelti į socialinį gyvenimą. Netrukus visose beveik šalyse susiformavo socialdemokratų partijos, kurios, susijungusios artimais ryšiais, sudarė savotišką, socialistinį internacionalą, kaip vieną iš stipriausių socialinio gyvenimo jėgų. Vėliau socializmas skilo į dvi viena su antra kovojančias sroves: griežtesniąją, kuri reikalavo savus principus vykdyti revoliucijos keliu ir susiformavo komunizmo pavidalu; ir švelnesniąją, kuri norėjo lauki, kol visuomenė pribęs socialinėms reformoms evoliucijos keliu ir kuri pasilaikė socializmo vardą. Nors komunizmas ir socializmas atsiremia į tą patį pagrindą ir turi tą pačią pažiūrą į žmogų ir į istoriją, tačiau savo praktinėse apraiškose šios dvi srovės daug kuo skiriasi. Eidamas revoliucijos keliu, komunizmas naudojasi prievarta: jis nori priversti žmones pasidaryti laimingus. Todėl jis radikaliai naikina bet kokią nuosavybę, naikina buržuazinę klasę ir visomis priemonėmis kelia proletariato sąmonę. Tuo tarpu socializmas, eidamas evoliucijos keliu, atsiremia į teisėtas priemones ir pripažįsta tik įstatyminę prievartą. Todėl jis daro nemažų kompromisų nuosavybės atžvilgiu, pasitenkindamas tik didesniųjų įmonių ir viešojo naudojimo gėrybių socializacija, pakęsdamas buržuazinę klasę ir net su ja bendradarbiaudamas. Nėra abejonės, kad komunizmas yra nuoseklesnis už socializmą. Pasukęs evoliucijos ir kompromisų keliu, socializmas dažnai netenka tikro savo veido ir nevienoje šalyje pasilieka jo tik vardas. Tai ypač jausti dabar, kai pokariniai metai atnešė visuotinį nepasitikėjimą materialistine pasaulėžiūra. Šiuo metu socializmas pergyvena gilią krizę ir pradeda peržiūrėti net savo pagrindus. Istorinio materializmo dogma, klasių kovos principas ir kova su religija pradedama mėginti braukti iš socializmo doktrinos. Šiomis reformomis ypač pasižymi vokiečiai. Tuo būdu socializmui pasilieka tik socialiniai pasiūlymai, neturį ryškaus charakterio ir kiekvienoje šalyje vis kitoki pagal esamas sąlygas. Socializmo kelio galo dar nematyti. Didesnių ir pastovesnių laimėjimų jis kol kas nėra pasiekęs. Palyginus su komunizmu, jis nėra nei toks veržlus nei toks kūrybiškas. Tačiau vienas nuopelnas pasilieka jam nepaneigiamas: jis pirmas atkreipė dėmesį į socialinės demokratijos reikalą ir pirmas pažadino pasaulį atsidėti šiai skaudžiai problemai spręsti.

Vis dėlto socialistinis pasiūlymas kurti pasaulyje socialinę demokratiją nepasiliko vienintelis. Pačioje devynioliktojo šimtmečio pabaigoje pasirodė antras pasiūlymas, padarytas popiežiaus Leono XIII jo neužmirštama enciklika „Rerum novarum" (1891 m.). Jeigu socialistinis pasiūlymas buvo išaugęs iš materialistinės pasaulėžiūros, tai čia žodį tarė Katalikų Bažnyčia kaip teistinės pasaulėžiūros atstovė. Ankstesnėmis savo enciklikomis (Diuturnum illud — 1881 m., Immortale Dei 1885 m., Libertas — 1888 m. ir k.) Leonas XIII lietė politinį autoritetą, valstybės kilmę ir jos prasmę, laisvės problemą, vadinasi, klausimus, kurie dar esmingai siejasi su politine demokratija. Čia jis norėjo atsietį demokratijoje tai, kas jai yra prigimta ir gera, nuo to, kas jai yra atėję iš klaidingų teorijų, ypač iš Rousseau natūralizmo, dėl kurio apvalkalų pop. Grigalius XVI neįstengė įžvelgti sveiko demokratijos branduolio. Leonui XIII laimingai pasisekė šitą branduolį suvokti ir todėl jis galėjo ramiai Amerikos vyskupams rašyti: „Aš laiminu visus Jūsų darbus, ypač demokratinius, nes demokratijai skirta ateitis". Tačiau šitoje politinės demokratijos srityje Leonas XIII nepasiliko. Apžvelgęs katalikiškosios pasaulėžiūros šviesoje žmogiškosios laisvės ir jos santykių su valstybe plotą, jis atkreipė dėmesį į socialinę sritį, kurioje gyvenimas nevieną karta jau buvo šaukęsis dangaus keršto ir kurioje socialistinis pasiūlymas buvo radęs gana palankią dirvą. Deja, jau anuo metu buvo matyti, kad socialistinis pasiūlymas, būdamas viliojantis savo paviršiumi, iš tikro socialinio klausimo išspręsti nepajėgia, nes, atsiremdamas į klasių kovos ir nuosavybės neigimo principus, jis veda iš vienos pusės į visuomeninės neapykantos įamžinimą, iš kitos — į valstybinį kapitalizmą. Todėl Leonas XIII sąmoningai pasisako prieš socializmą, pastebėdamas, kad „ši programa toli gražu negali klausimo išspręsti", kadangi ji pakenkia dirbančnųjų klasei, naikina teisėtai turimą nuosavybę ir gresia valstybėms samvšių [1]). Nuosekliai tad jis duoda savą pasiūlymą, išplaukiantį iš krikščioniškosios pasaulėžiūros, kurioje reikalaujama ne klasių kovos, bet jų solidarumo; ne nuosavybės panaikinimo, bet teisingo jos paskirstymo; ne žmogaus paskandinimo masėje, bet sąmoningos tarnybos bendrajai gerovei, kurioje kiekvienas ir asmeniškai turi savo dalį. Tiesa, Leonas XIII pripažįsta, kad socialiniam klausimui sėkmingai išspręsti reikalingas visų pritarimas: valdovų ir valdžių, turtingųjų ir darbdavių, net darbininkų. Tačiau čia pat aiškiai jis pabrėžia, kad „jeigu nebus leista Bažnyčiai prasikišti, bet kokios žmogiškosios pastangos bus nesėkmingos" [2]). Bažnyčia Leono XIII supratimu turinti savo moksle ir savo dorovėje priemonių grąžinti socialinį gyvenimą į tikrąjį jo kelią. Todėl jos pasiūlymas turis būti ypatingu atidumu ap-

[1]) Rerum novarum 5 p. Schwäb. Gmünd, 1947.
[2]) Op. cit. 10 p.

svarstytas. Ji neduodanti socialinės demokratijos technikos. Į konkrečius valstybės santvarkos dalykus ji niekados nesikišanti. Bet ji duodanti socialinių principų, plaukiančių iš teistinės antropologijos ir sociologijos. O šitie principai yra svarbiausi, nes jie padeda tvirtus pagrindus visai socialinei kasdienybei.

Įdomu pastebėti, kad čia pasikartojo tas pat, kas ir politinėje demokratijoje. Pirmieji ją sukūrė, kaip sakėme, graikai. Tačiau šita senoji graikų demokratija buvo nepilna ir todėl netikra kaip tik dėl to, kad ji nesuvokė principinės visų žmonių lygybės. Tikra politinė demokratija pasidarė galima tik tada, kai Krikščionybė visų žmonių lygybę ilgus mžius skelbė, kai šitokią lygybės nuotaiką įskiepino į europinio žmogaus dvasią, atidarydama tuo būdu kelią į praktinę teisių ir laisvių lygybę. Tas pat buvo ir šiuo metu. Pirmasis socialinės demokratijos pasiūlymas buvo padarytas socializmo. Tačiau pastatytas ant tokių pagrindų, kuris praktiškai įvykdytas žmogų dar labiau pavergia, negu kapitalizmas, socialistinis pasiūlymas kaip tik reikalavo esminės pataisos iš krikščioniškosios pasaulėžiūros. Prasidėjęs kaip kapitalizmo kritika, socializmas nuoseklioje ir logiškiausioje savo formoje — komunizme virto dar aršesniu kapitalizmu, nes kylančiu jau iš valstybės. Kolektyvinis kapitalizmas yra baisesnis, negu individualinis, nes masė yra baisesnė už aršiausią individą. Todėl reikėjo, kad Krikščionybė pridėtų ir čia pašvenčiančiąją savo ranką, kad nurodytų socializmo klaidas, pakeistų jas pozityviais pasiūlymais ir tuo būdu atidarytų socialinei demokratijai tikrąjį kelią. Šitą darbą kaip tik ir atliko Leonas XIII enciklika „Rerum novarum". Šiuo atžvilgiu neperdedant galima sakyti, kad kas politinei demokratijai buvo šv. Povilo laiškai, tas socialinei demokratijai yra Leono XIII enciklikos.

Deja, Leono XIII pasiūlymas nebuvo ano meto pasaulio entuziastingai sutiktas. Net tarp katalikų jis nerado didelio pritarimo. Prieš ji, H. Simoni žodžiais kalbant, buvo suruoštas „tylos sąmokslas"[10]). Pop. Pijus XI, kuris po keturiasdešimties metų Leono XIII pasiūlymą pakartojo, jį papildydamas ir paryškindamas savo enciklika „Quadragesimo anno" (1931 m.), taip pat atkreipia dėmesį į šitą ano meto nepritarimą ir nurodo tokias priežastis: a) per didelį liberalizmo puolimą, b) beatodairinį įsigalėjusių prietarų smerkimą ir c) netikėtos ateities atskleidimą." Iš tikro, rašo pop. Pijus XI, kilniaširdis ir kilniadvasis popiežiaus mokslas, kuris pasauliui buvo kažkas negirdėta, ir iš katalikų pusės sutiko abejingą, o atskirais atvejais net neigiamą priėmimą. Per daug drąsiai Leonas puolė liberalizmo stabus, per daug be atodairos valė įsisenėjusius prietarus, per daug netikėtai rodė būsimą išsivystymą. Todėl ištižėliai ir uždarė savo širdis, nepriimdami tokios negirdėtai naujos socialinės filosofijos, o bailiai nedrįso žengti į tokią svaiginančią aukštumą. Nestigo net tokių, kurie, tiesa, gėrėjosi šia žėrinčia šviesos pilnybe, tačiau į jos visumą žiūrėjo kaip į sapną, kuris niekados nevirs tikrove".[11]) Nenuostabu todėl, kad H. Simon liudijimu Prancūzijoje buvo kunigų, kurie laikė Mišias, prašydami Viešpatį, kad šis teiktųsi kuo greičiausiai pašaukti pas save šį nenuoramą senelį.

Krikščioniškasis socialinės demokratijos pasiūlymas yra vadinamas labai įvairiai. Vieni jį vadina „krikščioniškąją socialine reforma" (Meissner), kiti „Krikščioniškuoju socializmu", kiti dar „personaliniu socializmu (Arnold). Man atrodo, kad tinkamiausiai jį vis dėlto yra pavadinęs H. Peschas, taikydamas jam solidarizmo vardą. Solidarizmas jau pačiu terminu išreiškia sutarimą ir bendrą veikimą, kas krikščioniškajame pasiūlyme kaip tik ir yra ryšku. Tiesa, šitas pavadinimas neiškelia viso krikščioniškojo pasiūlymo jo pilnatvėje. Tačiau jis pakankamai pabrėžia įvairių socialinio gyvenimo pradų sandorą. Pagal Kat. Bažnyčios pažiūrą socialinis gyvenimas vykstąs ne vieno kurio prado, bet jų daugybės įtakoje. Visi jie tad turi būti suderinti pagal sutartinės principą. Asmuo negali pranykti bendruomenėje, bet jis negali nė nuo jos atsiskirti. Darbas negali būti palenktas kapitalui, bet negali apsieiti ir be jo. Nuosavybė negali būti kolektyvinė, bet ji negali būti nė sauvališkai privatinė. Pats žmogiškasis natūralus gyvenimas veda į suderinimą viso to, kas šiame gyvenime pasitaiko. Todėl ir socialinė demokratija negali apsispręsti už vieną kurį vienašališkumą. Ji turi mėginti suderinti savyje socialinio gyvenimo pradus pagal asmens pirmenybės principą. Ji turi būti solidaristinė. Štai kodėl krikščioniškąjį socialinės demokratijos pasiūlymą aš ir noriu vadinti senu solidarizmo vardu, kadangi jis labiausiai eina šituo derinimo keliu.

5. SOCIALIZMO IR SOLIDARIZMO SKIRTYBĖS

Priešais mus tad stovi du socialinės demokratijos pasiūlymi — socialistinis ir krikščioniškasis. Daugiau jų ligi šiol mes neturime. Galimas daiktas, kad greitai ir nesulauksime. Kuo tad juodu skiriasi vienas nuo antro?

O. v. Nell-Breuning mini ketvertą punktų, kur socializmas sutaria su solidarizmu, būtent: 1. darbininko ir darbdavio vienoda žmogiškoji lygybė, 2. darbininkijos išvadavimas iš kapitalo tarnybos, 3. darbininkijos praturtinimas, paskleidžiant kuo plačiausiai ūkines gėrybes ir 4. viešojo naudojimo gėrybių socializacija, kiek ji neveda į statizmą ir nėra pavojinga demokratijai.[12]) Galima tokių sutarimo punktų paminėti ir daugiau. Sakysime, socializmas ir solidarizmas vienodai rūpinasi dirbančiųjų kultūrinio lygio pakėlimu, vienodai kritikuoja kapitalizmą kaip socialinį totalizmą, vienodai nori palenkti ūkinį ir techninį veikimą žmogaus reikalams.

Vis dėlto visos šios panašybės yra tik atsitiktinės. Jos yra daugiau konkrečios išvados, negu principinė tapatybė. Savo esmėje šie pasiūlymai yra labai skirtingi, nes plaukia iš skirtingų pažiūrų į žmogų. Esmingai skirtinga krikščioniškoji ir socialistinė antropologija sukuria ir esmingai skirtingas socialinės demokratijos sampratas.

Socializmas yra išaugęs iš materialistinės pasaulėžiūros. Klaida yra manyti, kad materializmas socializmui yra tik atsitiktinė prietapa ir kad jis gali likti socializmu, o pamesti materializmą. Nusikratęs materialistine pasaulėžiūra, socializmas iš vienos pusės turi atmesti ir pagrindinius savo principus, kaip ekonominio gyvenimo grindžiamasis ir vedamasis vaidmuo istorijoje, klasių kova, privatinės nuosavybės neigimas; iš kitos — šituos principus atmetęs jis susilieja su solidarizmu visomis praktinėmis socialinėmis išvadomis. Todėl nenuostabu, kad prancūzų socialistai atmetė jų vadą Leoną Blum pasiūlymą vietoje klasių kovos įrašyti savo programoje žmogiškojo asmens gynimą. Taip pat nenuostabu, kad vokiečių socializmo vadų K. Schmido ir Högnerio nusigrįžimas nuo istorinio materializmo, klasių kovos ir nuo kovos su religija per daug nesužavėjo vokiečių socialistų. Kol socializmas nori likti socializmu, o neištirpti humanistinių ar krikščioniškųjų teorijų jūroje, tol jis turi laikytis ir materializmo, iš kurio jis yra išaugęs.

Tuo tarpu materializmas laiko žmogų tiktai visuotinės medžiagos apraiška. Tiesa, šita apraiška yra tobuliau susidėsčiusi, negu kitos, sakysime, akmuo ar gyvulys. Tačiau esminio skirtumo tarp jų nėra. Žmogus yra ji esmės medžiaga, palenkta tiems patiems dėsniams, kaip ir visas pasaulis; įjungta į ta pati visuotini priežastingumą. Jis yra ne savarankiškas, bet priklausomas. Jis yra ne laisvas, bet apspręstas. Todėl jeigu jau žmogui,

[10]) Plg. Les catholiques, la politique et l'argent, Lille.

[11]) Quadragesimo anno, 37 p. Schwäb. Gmünd, 1947.

[12]) Plg. „Begegnung" 140 p. 1947 m. 5 nr.

šiai tobuliausiai medžiagai, ir yra skirta valdyti visą kitą mažiau tobulai suorganizuotą medžiagą, tai ne asmeniniam, bet kolektyviniam žmogui. Kolektyvas yra pagal socializmą toji žmogiškumo forma, kuri turinti turėti pirmenybę ir politikoje, ir kultūroje, ir socialiniame gyvenime. Todėl socialistinis pasiūlymas nuosekliai ir reikalauja, kad individualinė nuosavybė išnyktų, o jos vietą užimtų kolektyvinė; kad kolektyvas pasidarytų ūkinių ir techninių gėrybių savininkas; kad kolektyvas apspręstų auklėjimą ir apskritai kultūrinį gyvenimą; kad niekas neprasikištų aukščiau už kitus savo asmeniškumu. Socializmas tad iš esmės yra kolektyvinė demokratija. Tai demokratija kurioje lemiantį žodį turi ne atskiras asmuo, bet masė. O kadangi šita masė, socializmo pažiūra, yra proletariatas, todėl socializmas save teisingai ir vadina „proletariato diktatūra", nes masė visados ne sprendžia ir svarsto, bet diktuoja ir reikalauja. Ar šitoje „proletariato diktatūroje" dar pasilieka kas nors iš tikrosios demokratijos, gali parodyti Sovietų Rusijos išsivystymas.

Solidarizmas tuo tarpu žiūri į žmogų visai kitaip ir todėl prieina kitokių išvadų. Žmogus Krikščionybei yra dvasinė būtybė, nepaprastai aukščiau, iš esmės aukščiau, iškilusi ir už medžiagą ir už gyvybę. Jis yra asmuo, vadinasi, nepakartojamas, nepasekamas, originalus kiekviename savo darbe, pradedant savo kūno sąranga ir baigiant jo santykiais su Dievu. Todėl nors jis bendruomenėje gyvena, nors bendruomenė yra reikalinga jam būti ir išsivystyti, tačiau jis yra aukštesnis už ją. Kiekvienas žmogiškasis asmuo yra vertybė savyje ir tikslas pats sau. Todėl solidaristine pažiūra ir visas gyvenimas turįs būti palenktas ne kolektyvui, bet žmogiškajam asmeniui. Asmeniškumas yra toji žmogiškumo forma, kuri turinti turėti pirmenybę ir politikoje, ir kultūroje, ir socialiniame gyvenime. Todėl solidarizmas nuosekliai reikalauja, kad nuosavybė būtų privatinė, nors ir socialiai įpareigota; kad žmogus galėtų būti savo darbo vaisių savininkas; kad jis pats apspręstų savo vaikų auklėjimą ir apskritai savo kultūrinį veikimą; kad asmenybės išvystymas būtų laikomas svarbiausiu gyvenimo uždaviniu. Solidarizmas tad iš esmės yra personalinė demokratija. Tai demokratija, kurioje lemiantį žodį turi ne masė kolektyvine forma, bet asmuo. Gali šitas asmuo kurti organizacijas ir bendruomenes. Tačiau jų valdovas jis pasilieka pats. Jis visados gali apsispręsti ne taip, kaip nori jo draugija. Personalinis principas solidarizme yra grindžiamasis ir apsprendžiamasis.

Čia tad ir glūdi tasai pagrindinis skirtumas tarp socializmo ir solidarizmo. Sozializmas yra kolektyvizmas, solidarizmas yra personalizmas. Socializme žmogus yra tik dalelė, solidarizme jis yra vienetas. Socializme jis yra apspręstas masės, kuriai priklauso. Solidarizme jis pats apsprendžia savo kuriamas bendruomenes, nors ir patirdamas paskiau iš jų įtakos ir pagalbos. Visos kitos skirtybės kyla iš šios pagrindinės. Socializmas ir solidarizmas yra materialistinės ir teistinės antropologijos išvystymas ir pritaikymas socialinei gyvenimo sričiai.

Štai kodėl šių dviejų pasiūlymų ir negalima suderinti. Po Pirmojo pasaulinio karo, atsiradus reikalui imtis griežtesnių socialinių reformų, nevienas pradėjo kalbėti apie Krikščionybės ir socializmo sujungimą. Net toks šviesus protas, kaip M. Scheler klausia, kaip suderinti Romą su Stockholmu, ir šitame suderinime regi Europos išsivadavima iš chaoso.[11]) Po dabartinio karo šitos kalbos vėl atgyja. Šiandien vėl ieškoma sintezės tarp socialistinio ir solidaristinio socialinės demokratijos pasiūlymo. Tai ypač jausti Vokietijoje, kuri, norėdama atsitiesti, mėgina įtraukti į atstatomąjį darbą visas jėgas. Tačiau net ir mūsų socialdemokratai šitokios sintezės jieško. Jų minties organas „Ateities Kelių" (1946 m. lapkričio mėn.), kalbėdamas apie krikščioniškąją moralę ir socializmą, klausia: „Kaip derinasi tos moralės doktrinos tarp savęs? Ar jos turi reikalo skirtis, dar daugiau — tarp savęs kovoti? Kas reikalinga daryti, kad jos sutaptų, sutaptų neveidmainingai?" (16p.). Tačiau į visus tokius jieškojimus, bandymus ir klausimus yra davęs labai aiškų atsakymą pop. Pijus XI enciklikoje „Quadragesimo anno": „Vistiek ar socializmas yra doktrina, ar istorinė apraiška, ar sąjūdis, nors ir kaikur jis duoda vietos tiesai ir teisingumui, jis pasilieka nesuderinamas su Katalikų Bažnyčios mokslu — kitaip jis turėtų nustoti buvęs socializmas; priešginybė tarp socialistinės ir krikščioniškosios bendruomeninės sampratos yra neužgrindžiama". [11]) Ir toliau: „Religinis socializmas, krikščioniškasis socializmas yra prieštaravimai savyje; yra negalima būti sykiu ir geru katalikų ir tikru socialistu" (69 p.). Todėl popiežius ir teigia, kad „kas nori socialistų rateliuose veikti kaip apaštalas, turi krikščioniškąją tiesą išpažinti aiškiai ir garbingai, o ne pasitenkinti tik pusiau tiesomis" (67 p.). Kas jieško kompromiso tarp socializmo ir Krikščionybės, tas nesupranta nei vieno nei antro. Teorinės ir sisteminės sandoros čia negali būti, nes patys pagrindai yra iš esmės skirtingi. Kaip yra esminis skirtumas tarp medžiagos ir dvasios, taip yra esminis skirtumas ir neužgrindžiamas tarpas tarp socializmo, kuris atsiremia į medžiagą, ir Krikščionybės, kuri atsiremia į dvasią ir į Dievą.

Tačiau šitas principinis nesuderinamumas anaiptol nereiškia, kad negalėtų valstybės kūrime ar tvarkyme bendradarbiauti socialistai su krikščionimis. Jau esame minėję, kad ištisa eilė konkrečių praktinių išvadų yra bendra ir socializmui ir solidarizmui. Šitos tad praktinės išvados ir sudaro tąją bendrą platformą, kurioje socialistai susieina su katalikais bendrosios gerovės kūryboje. Nevienoje Vakarų Europos šalyje šitoks bendradarbiavimas reiškiasi visiškai praktiškai ir gana sėkmingai. Jokia kita srovė — nei pasaulėžiūrinė nei politinė — socialinės demokratijos pasiūlymų nėra davusi. Tai padarė tik socialistai ir katalikai. Todėl jie ir yra pašaukti būti socialinės demokratijos pionieriais. Nors ir išsiskirdami iš esmės savo doktrina ir savo galutiniu tikslu, jie gali ir privalo sueiti į bendrą darbą praktikoje, kad demokratijos kelias į jos pilnatvę būtų pastūmėtas dar vienu žingsniu priekin.

Baigiant reikia pastebėti, kad jeigu Viešpaties Apvaizda mums leis grįžti į savo kraštą, tai mums reikės pirmoje eilėje kurti kaip tik šitą socialinę demokratiją. Politinės demokratijos tradicijų mes turim nemaža. Nors jos pastarojo dešimtmečio ir buvo kiek sužalotos, tačiau iš tautos samonės neišnyko. Pakeitimų iš esmės vargiai mums reikės daryti. Užtat mums reikės visiškai iš nieko kurti socialinę demokratiją. Jos tradicijų mes neturime dar jokių. Tuo tarpu jeigu norime, kad ateities Lietuva būtų tikrai demokratiška, kad joje būtų, kaip prof. K. Pakštas savo metu teigdavo, gera gyventi kiekvienam lietuviui, turime atsistoti pilnutinės demokratijos kelyje ir jos principus išvystyti bei pritaikyti visame gyvenimo plote. Socialinė sritis čia iškyla pirmon vieton, ir socialinė demokratija virsta kiekvieno visuomenininko pirmaeiliu rūpesčiu.

---

[11]) Plg. Vom Ewigen im Menschen, 1923.

[11]) Op. cit. 68 p.

VERTINIMAI

Žodžiai ir žmonės iš tėvynės

Naujos A. Vaičiulaičio knygos proga

Antanas Vaičiulaitis: **Kur bakužė samanota,** Istorijos ir pasakos. Kultūros Instituto leidinys. New York. 1947 m. 288 psl.

„Keista ir nepaprasta, kada pro kraujo, gaisrų, ištrėmimo, bado ir mirties metus, kurie mus išblaškė, kaip vėjas dulkes, visai netikėtai tave suranda žodžiai iš gimtinių pievų ir savų žmonių. Tie žodžiai, nors liūdnas žiniais atnešdami, yra kaip tas žvaigždės spindulys, kuris juodą naktį prasimuša į tave pro sunkius debesis."

Nerandu tuo tarpu gražesnio apibūdinimo naujajai Antano Vaičiulaičio knygai „Kur bakužė samanota", kaip šie aukščiau cituotieji žodžiai, paimti iš jo galbūt gražiausios ir verčiausios šio rinkinio novelės Dvi seserys.

Tačiau nepakanka pasakyti „keista ir nepaprasta"; ši Vaičiulaičio knyga ne tik yra nepaprastai didelė meno dovana, geros literatūros ištroškusiam mūsų skaitytojui; tai yra literatūros veikalas, kokių retai pasitaiko per dešimtmečius; o ypač per paskutinįjį mūsų tautos kryžiaus kelių dešimtmetį, kada mūsų likimas buvo ne rinkti, bet berti, berti ašaras ir kraują, berti skausmą ir kančias, vargą ir nelaimes; ir nė kiek mes nesistebim, kad tą knygą davė Antanas Vaičiulaitis, jau iš anksčiau žinomas puikus stilistas, didelis žodžio ir vaizdo meisteris, beletristas epikas par excellence, lyrikas širdyje, estetas kiekviename savo kūrybos žingsnyje.

Tais metais joks mūsų menininkas neturėjo dienos, skirtos grožiui ir kūrybai; ir ant jo, kaip ir ant kiekvieno lietuvio kaklo žvangėjo prievartos ir nalaisvės pančiai. Tiesa, Vaičiulaitis, kaip ir dar vienas kitas lietuvis poetas, buvo „laimingesnis" ir nepatyrė asmeniškai to, ką patyrėm mes kiekvienas, išgyvenę joje dvi okupacijas. Bet ir jo kelias laisvajame pasaulyje nebuvo lengvas, nebuvo toks kaip didžiųjų tautų rašytojų, gyvenusių ar tebegyvenančių ekzilyje; nes mūsų rašytojas, kur jis bebūtų pirmoje eilėje yra priverstas kovoti už duonos plutą, dirbdamas ne literatūros, bet kito darbininko darbą. Neturėjo nei Antanas Vaičiulaitis tokių sąlygų, kaip Stefan Zweigas, nei kaip Remarkas, nei kaip daugelis kitų žymiai už juos mažesnių vokiečių rašytojų, kurių veikalai ir Amerikoje galėjo eiti jų gimtąja kalba ne mažesniais tiražais, negu mūsų tiražai iš viso.

Vaičiulaičio knyga „Kur bakužė samanota" yra kūrybinis rezultatas tų valandų, kurias jis nuvogė nuo savo „tiesioginio" darbo koledže ar redakcijoje.

Vaičiulaitis iš Lietuvos išvyko kaip tik tais metais, kai ji neteko savo laisvės; knyga spaudai atiduota 1946 metais; vadinas, tai ne ką daugiau kaip penkerių metų darbas.

Kai po trumpesnio ar ilgesnio laikotarpio tylos rašytojas pasirodo su nauju veikalu mūsų kai kurie kritikai tuojau yra linkę griebtis egzekucinio revizorių darbo ir ieškoti, kiek autorius paaugo ar „nusmuko". Su žavinga nuotaika jie imasi veikalo mėsinėjimo, savo gilia išmintimi priėję prieloidos, kad autorius yra pažengęs „atgal".

Be kelių atsiliepimų Amerikos lietuvių spaudoje, apie knygą Kur bakužė samanota, daugiau neteko pastebėti jokių balsų, tad esu laimingas, galėdamas savo žodį apie šią knygą mielajam skaitytojui pasakyti be jokių įtakų, be jokių sugestijų ir nebūdamas priverstas ginti autoriaus nuo „užpuolimų". Ne, labai abejoju, ar iš viso rasis balsų, kurie minėdami šią beletristikos knygą turėtų drąsos kalbėti apie autoriaus atgal žengimą, ir pagarbą teatiduotų tik jo pelnyto menininko vardo pasigailėdami.

Ne vieta čia nagrinėti, ar autorius visada turi žengti tik „į priekį", ar nevalia jam „stovėti vietoje", ar baisiausiomis baismėmis draudžiama ir baudžiama „žengimas atgal". Ir ką reiškia viena, kita ir trečia ištisoje jo kūrybos grandinėje?

Iki šiol Vaičiulaitį mes esame įpratę matyti, kaip estetinį realistą, pereinantį į klasikinį objektyvumą. Jo novelių, jo didesnių veikalų, net kelionių aprašymų stilius neturėjo mūsų literatūroje lygaus, ir nereikia būti dideliu pranašu, kad jis netrukus įeis į mokyklų skaitymų knygas, į literatūros teoriją, kaip pavyzdinis. Jo novelių konstrukcija be priekaišto, visuomet giliai apgalvota, išstudijuota, išbaigta. Jam nereikėjo didelės intrygos fabuloje, jis nejieškojo „nuotykio", jis nepertempė veiksmo; heleniška rimtis ir ramybė lydėjo jo pasakojimą ir skaidri, provansališka šypsena puošė jo „peripetijas". Jo veikėjai buvo tikri lietuviai, bet jie kartu buvo ir tikri pasaulio piliečiai. Kai kas jai skelbė kaip tam tikrą prancūzų mokyklos įtaka, žinoma, jokiu būdu neprimetant kurio prancūzų rašytojo „sekimo", kaip pavyzdžiui Jankauskui galėjo primesti Hamsuną, ar Vienuoliui Čechovą, ar Cvirkai visiška kai kurių autorių „nurašymą".

Su šiuo rinkiniu Vaičiulaitis išėjo ne toks, kokį mes jį įpratę matyti, tačiau jokiu būdu negalima sakyti, kad tai ne „tas pats" Vaičiulaitis. Autorius čia pasirodo radęs savo kūrybai naują aspektą, nepaprastai brangų aspektą. Jei pirma vienoj ar kitoj vietoj galėjai kalbėti apie lietuvišką turinį, bet „tarptautinę" formą, tai dabar Vaičiulaitis net imdamas „tarptautinę" fabulą (Kelnes) duodamas jai charakteringai lietuvišką apipavidalinimą, formą ir stilių, tą kūrinį padaro grynų gryniausiai lietuvišką. Aš nepatvirtinu čia dialektiškai materialistiško vieno sparno mūsų kritikų teigimo, kad veikalas, parašytas tautine forma, bet socialistiniu turiniu, yra tautinis veikalas. Jiems „tautinė forma" tėra tik tautinė kalba. Šiuo atveju aš kalbu ne tik apie „kalbą", lietuvių literatūra ir tegali būt rašoma lietuviu kalba; tautinė „forma" yra daugiau negu vien kalba, ir Vaičiulaitis savo rin-

kiniu Kur bakužė samanota tą tezę įrodė visu 100%, aišku, iš anksto gal būt visai to uždavinio dirbtinu būdu sau nestatydamas. Prie to kelio Vaičiulaitis priėjo natūraliai ir konsekventiškai.

Mūsų liaudis turi aštrų, bet teisingą priežodį: Arti bažnyčia — t Dievas. Kažkas yra pasakęs, kad laisvę tik tada pažįstame ir įvertiname, kai jos nustojame; mes dabar patyrėme, kad ne kitaip yra ir su tėvyne; ir su tautiškumu. Visa, kas tautiška šiandieną mūsų akyse stovi visai kitoje šviesoje, negu tada, kai buvome tėvynėje. Nagrinėdamas Maironio patriotinę poezija, aš ilgai jieškojau jo patriotinio jausmo „stiprumo" paslapties; aš nieko tikresnio negalėjau sau atsakyti, kaip tik pastatydamas klausimą: Ar Maironio patriotiniai eilėraščiai būtų taip pat tokie, ir tokie stiprūs, jeigu jis visą laiką būtų gyvenęs netoli nuo jos (tėvynės)? Ir Mickevičiaus Krimo sonetai, kupini tėvynės meilės ir ilgesio išaugo ne tėvynėje. Tiesa, Baranausko Anykščių šilelio nuostabaus grožio poema gimė ne Kaune, ne Petrapily, bet Anykščiuose, tik ir toji poema gimė ne tada ir ne ten, kai iš šilelio dar nebuvo tik „kelmai kelmuoti, pakalnės nuplikę . . ." Tolimų išvadų nejieškodamas, tais pavyzdžiais aš ne ką kita, o tik tai noriu pasakyti, kad ir Vaičiulaičiui reikėjo „atitolti" nuo tėvynės, kad jis dvasios akimis praregėtų tuos nepaprasto, nerealiai apčiuopiamo grožio vaizdus, kurie sužėrėtų jo naujų kūrinių stiliuje, vaizduose, žmonių paveiksluose ir jų širdyse, ir jų dvasioje.

Knyga Kur bakužė samanota autoriaus padalyta į dvi dalis: pirmoji turi vardą — Istorijos, antroji — Pasakos. Dvylika yra istorijų ir tiek pat pasakų.

Kasgi vaizduojama tose vadinamose „istorijose", koks jų laikas, kokie jų žmonės, kokia jų vieta?

Neturėjau laimės būti dviejų seserų Tautvėriūčių tėviškėje, nevaikščiojau tais keliais, kur bėginėjo novelės pasakotojas, neteko užkopti ant to kalnelio, kur „galėjai regėti šešetą ar septynetą bokštų, pro šakas kyšančių į giedrią padangę: ten baltavo Vilkaviškio, ten tarp medžių gumšojo Pajevonio, ten vėl slėnyje stiebėsi Alvito bažnyčios, o vakarų šone kilo Virbalio ir Naumiesčio bažnyčių balti ir galingi mūrai, ir už pastarosios niūksojo Širvintos kirkė, jau Vokietijos žemėje; jeigu nusigręši į žiemius, pro giraitę kyšant išvysi Didvyžių laibą, raudoną plytų bokštelį . . ." (85 psl.) bet niekad aš taip netikėjau esančiomis tikrovėje tomis vietomis, tais vardais ir tomis bažnyčiomis, kaip skaitydamas ne tik šią Vaičiulaičio novelės vietą, bet ir kitas, ar jis pasakotų dviejų kaimų (kažkur netoli Kazlų Rūdos) istoriją, ar apie Sankritos kaimo gyventoją Vambrą, ar apie kažkurio kaimo kandidatą į vaitus Šaukūną, kurio kelnių trumpinimo „istoriją" radau angliškoje knygoje, bet kuri tikrai galėjo atsitikti ir kuriame Vilkaviškio parapijos kaime.

Aš daug kartų kalbėjau mūsų beletristams: nefantazuokite, rašydami vietoves, kuriose jūsų veikėjai gyvena, neišgalvokite vardų, imkite tikrus kaimus, tikrus miestus, tikras upes; nebijokite, kad Lietuva maža ir kad jos kiekvieną kampelį užsimerkę pažįstame . . . Pagalvokite, ar kada nors jūsų knygos nebus gyvieji jūsų krašto geografijos „vadovėliai"? Atsitraukite kiek toliau ir pagalvokite, ar ne juokus darote, jei jūs Šiaulius verčiate į Daubiškius, jei Nemunas visai neteka per jūsų kraštą, o Šatriją paverčiate beveik Alpėmis? Nekraipykite etnografinės tikrovės, nuo to „meninė veikalo tikrovė" nė kiek nepadidės.

Kokią tikrą ir kokią meniškai tikrą Lietuvą mums paliko savo poezijoj Maironis. Kiek daug vakarų ir rytų Lietuvos grožio randame Vaižganto Pragiedruliuose. Tikras yra ir Šatrijos Raganos senasis dvaras, nes jis prie „tikros" upės, prie Ventos. Tik mūsų jaunieji beletristai tos tikrovės kažkodėl vengė. Vaičiulaitis šią baimę nugalėjo; jis ne tik vaizduojamas vietas vadina tikrais vardais, jis „istoriškai" tikrais paverčia (kūrybine galia) ir savo novelių personažus; ir jų egzistavimu tiki taip pat, kaip kadaise esi tikėjęs Valančiaus vaizduotės sukurtais asmenimis, kurie jo apsakymuose gyveno ir žinomam kaime, ir žinomoj parapijoj.

Tai štai kas padaro Vaičiulaičio apysakas ir noveles tau tokias artimas, savas, atėjusias „iš gimtinių pievų ir savų žmonių".

Menininkams, žodžio ar dažų, visuomet yra lengviau kūrinį tapyti ryškiomis, tamsiomis spalvomis, negu šviesiomis, „teigiamomis". Neigiami personažai ir faktai visuomet išeina ryškesni, negu teigiami; to neišvengė nė didysis Dantė, daug vaizdžiau (ir meniškiau) sukurdamas savo pragarą, negu dangų, to neišvengė nė jo iliustratorius Dore. Sunki pareiga yra imtis pozityvios kūrybos; ji tuojau pakvimpa moralais, ir kiekvienas tavo priešas bematant įžiūri tendenciją. Antano Vaičiulaičio rinkinio turinys arba neutralus arba teigiamas, personažai perdėm pozityvūs. Gal literatūros istorija, rūšiuodama ir kvalifikuodama, padarys ir griežtesnių sprendimų, bet šios dienos skaitytojas jo veikėjus ir jų pasaulį priima su atvira dūšia ir su dideliu nuoširdumu. Nuoširdumas, meilė ir nuostabai pagauta ir perduota nuotaika pagimdo ir skaitytojo nuoširdų priėmimą. Skaitydamas ir Dvi seseris, ir Pilkąjį berniuką, ir Akmenų lauką, aiškiai jauti autoriaus sentimentus, aiškiai matai, kaip jis kartu su vaizduojamu personažu veikia, gyvena ir kenčia ar džiaugiasi, bet visą tą medžiagą autorius iškelia į meninę plotmę, jo jaučiamas „asmeniškumas" įgauna meninį, literatūrinių pavidalų išreikštą asmeniškumą, o tatai ir rodo autoriaus talentą, užtikrina kūrinio vertę.

Vaičiulaičio kūriniai niekad nepasižymėjo vienodumu, siaurumu ir panašiomis silpnybėmis. Jis niekad netrūko nei personažų, nei „tipų". Ir šiame rinkinyje mes randame visą galeriją žmonių nuo seno iki vaiko; ir vyrų ir moterų; tik luomas jų vienas — kaimiečiai, nes jie ir gyvena juk ten, „kur bakužė samanota".

Niekad Vaičiulaitis savo kūryboje nemėgo pigaus efekto; jam daug svarbiau žmogaus psichika, jo siela, jo pergyvenimai, tų pergyvenimų raida; o kartais net dar daugiau — jų estetika. Jo žmonės veikia ir galvoja, kalba ir daro visuomet stiprioj ir pagrįstoj sąsajoj su visa aplinka, su kitais žmonėmis, nieko neįvyksta nereikšmingo ir niekas nėra psichologiškai nepagrįstas. Vaičiulaitis kiaurai permato, kaip per stiklinį indą, kiekvieną savo personažo sielą, ir jam niekad nereikia graibytis patamsyje.

Karužų senelė (Kur bakužė samanota), Baltrus Žirgelis (Akmenų laukas), Motiejus Vambra (Tėvo tvora), Kazys Šaukūnas (Kelnės), Sarpalių dėdė (Vakarui ateinant), našlaitis Vytukas (Pilkasis berniukas) Elenutė (Elenutes nuodėmė), Tautvėriūčios (Dvi seserys) ir dviejų kaimų gyventojai — kolektyvas (Dviejų kaimų istorija) — visi šie veikėjai yra kaimiečiai, paprasti, eiliniai, bet kiekvienas turi savo ryškų „veidą" skirtingą galvoseną, skirtingą elgseną, natūralią, stiprią, jokių civilizacijų nesugadintą, o gal tikriau pasakius nepaveiktą sielą.

Čia ir senasis kaimas su savo kieta, nepalaužiama logika, savo gyvenimo būdu, savais papročiais (Dviejų kaimų istorija, Tėvo tvora, Kur bakužė samanota), čia ir naujas, kylantis pažangos balsas (Tėvo tvoros Vambra, Akmenų lauko Žirgelis), čia ir senų tradicijų mirštančios atžalos (Kriokininkų Jievutė, pati pasistačiusi sau paminklą ir nebeturinti vietos pasauly), čia ir savi pilkieji herojai (Pilkojo berniuko nelegalus vaikas Vytukas, žuvęs ginant tiltą nuo priešų), čia ir mūsų liaudies meno genijus (Dviejų seserų seserys Tautvėriūčios, nepaprastos kaimo raštų audėjos, kurių viena išvežta į tolimąjį Sibirą; o antra atgulus amžinam miegui „po apkerpėjusia egle").

Savo vaizduojamų personažų psichologines „plonybes" Vaičiulaitis parodo Elenutės nuodėmėj, šį savo talentą atskleidęs jau pirmajame beletristikos rinkinyje Vakaras sargo namely, kur personažai beveik visi yra vaikai.

Maža mes tepažintume savo kaimo, savo archajinio, baigiančio nykti senosios lietuviškos kultūros lopšio, jei teturėtume klasiškąsias Krėvės apysakaites, kaip Lapinas Skerdžius, Išsibarė, Silkės, Žemaitės Kurmelį, Topilį, Rudens vakarą, Vienuolio Paskenduolę, Lazdynų Pelėdos Motulė paviliojo, ar Stebuklingąją tošelę... Ten buvo dzūkai, žemaičiai, rytų aukštaičiai; bet tai dar ne visa Lietuva. Pietario trumpuose dalykuose radome keletą Suvalkijos paveikslų ir žmonių, tačiau jie ar ne perdaug nudažyti romantine dvasia, ar nepanašūs jie į Algimanto, šimtmečio žmones, kaip šie kai kurių kritikų akimis vėl laikomi XIX amžiaus žmonėmis, tik kiek pagražintais, suidealizuotais. Gi Vaičiulaičio Dviejų kaimų istorijoj, Tėvo tvoroj, ar Kur bakužė samanota kaip patsai kaimas, taip ir jo žmonės yra tokie realūs, kad jei ne puiki literatūrinė kalba, meninis stilius ir veikalų konstrukcija, nesakytum jog tai rašytojo fantazijos padaras. Netoli tų gal tektų statyti ir Dailią žmoną, su tikru, kaip sakoma „iš vidurio kaimo" didvyriu Klemensu Kukučiu.

Kad faktus padarytų „tikrus", kad žmonės būtų „gyvi", kad jie būtų su kūnu ir su siela, kad jie ne tik kalbėtų, vaikščiotų, valgytų, miegotų, bet ir mylėtų bei neapkęstų, keršytų bei aukotųsi ne autoriaus inspiruojami, o savo vidaus pasaulio, rašytojui tenka griebtis įvairiausių priemonių. Be abejo, kad pirmoji sąlyga yra kūrėjo talentas. Bet apie tai, kas aišku, nėra reikalo nė kalbėti. Yra dar kalba ir stilistinės priemonės, yra kūrinio konstrukcija ir jo architektonika, yra „rėmai" ir „paveikslas" (forma ir fabula).

Neteks palaikyti tik paprastu žingeidumu klausimo — o kokie gi yra tie Vaičiulaičio rinkinio kūriniai: apysakos, ar novelės, ar vaizdeliai, ar apsakymai? Kaip jis montuoja medžiagą, kaip pradeda pasakoti, kaip užmezga intrigą (ir iš viso ar ji yra) ir kaip suranda (ar išsprendžia) jos „atomazgą"?

Labai populiarus šiandieną yra novelės vardas. Žmogus, išleisdamas rinkinį, ir į jį sudėdamas, kas tik jam parašyti pavyko, net scenos vaizdelį, viską pavadina lyg kažkokiuo bendriniu vardu — „novelės". Novelės klausimas net imama nagrinėti „teoretiškai". Nebūkime tad naivūs ir nesodinkime autoriaus į elektros kėdę (seniau sakydavo — neguldykime į Prokrustro lovą...) Nieko nėra neteisingesnio aptariant ar vertinant literatūros kūrinį, jį dėt į savo pasidirbtą mastelį (gal tikriau — grabelį) ir, jei kūrinys jame neišsitenka, iškilmingai rašytoją sudeginti ant pasmerkimo laužo.

Kas gi yra ta novelė?

Mūsų literatūros teoretikas, aukštos kultūros ir gilios intuicijos kritikas J. Ambrazevičius lietuviškos novelės pavyzdžių į savo vadovėlį įdėjo. J. Grušo „Žvakę". Novelė ir Maupasant'o Pabudimas, ir jo Papuošalas, ir Paryžiaus nuotykis, Magnetizmas, Naktis, Baimė. Taip, ir Stefano Zweigo Baimė — novelė. Novelės ir Bokačio Dekamerono pasakojimai, ir Brentano Istorija apie gražuolę Onytę... Yra novelių didelių ir — mažų, nes novelės, kaip kūrinio, esmė ne dydis ir no mažis, bet įvykis, likimas; veikėjo gyvenimo posūkis iš normalių ar įprastų vėžių, veikėjo psichologinis lūžis; visko kulminacija viename taške. Dėl to novelė artimesnė dramai, negu romanui (ne vienos Šekspyro dramos medžiaga paimta iš senųjų italų novelių). Tezė — antitezė, peripetijos — intryga — kulminacija — atomazga... Bet ar to viso nežino kūrėjas? Ar ne iš sukurtų veikalų vedamos teorijos ir „kuriamos" taisyklės? Ir pagaliau ar pats kūrėjas neturi teisės tas taisykles sulaužyti ir jų vieton sukurti naujas? Tų klausimų atsakymai aiškūs; Virvutės įsikibęs eina tik tas, kurs nežino tako. Vaičiulaitis pats yra plataus masto literatūros kritikas ir teoretikas; jis nemažesnis, ne, jis dar didesnis kūrėjas; jis žino taisykles, bet jis žino ir rašytojo uždavinį. Ir aš visai sutinku su Jonu Aisčiu, kuris sako: „didelė dalis jo (Vaičiulaičio) vadinamų istorijų arba novelių atrodo daugiau apysakų fragmentai, negu novelės, bet tai nereiškia, kad jis nejaustų ir griežtų novelės rėmų ir formos. Paskutiniame rinkinyje randame keletą kūrinėlių, parašytų klasiška novelių forma, iš kurių reikėtų ypačiai pabrėžti dvi, tonų visai nepanašias viena į kitą, ir būtent: Elenutės nuodėmė ir Daili žmona... Iš griežta novelės forma parašytų novelių galima priskaityti ir daugiau, kaip Kelnės, Tėvo tvora... jos parašytos meistriškiausiai ir, būdamos priešingos dvasios, aiškiausiai parodo rašytojo kūrybinį diapozoną".

Įvairumą Vaičiulaitis mėgsta ne vien žodžio stilistikoj, sakinio moduliavime (jis niekad tau nepakartos to paties veiksmažodžio ir nesivers nuvalkiotais, banaliais žodžiais, reiškiančiais veiksmą: Šaukūnas arčiausiai prie garbės prikopęs; jis neatsisuko ir nukiūtino į girias; arba Bulinio kovoj su buliu (10 psl.: įsispendė, pribuišo, atkleinojo, įsispyrė, nutverė, išsižiojęs vėpsojo, kraujas pliūptels, bulius suspurdėjo, klyktelėjo dingodami, kad nun tam žmogėnui ir žarnas ištaršys...), kiekvieną savo novelę ar fragmentą Vaičiulaitis ir pasakoja vis kitu būdu. Pavyzdžiui, Dviejų kaimų istoriją jis pradeda ir pasakoja šaltai, epiškai, lyg koksai kronikos rašytojas; Kriokininkų Jievutę pradeda lyg tapytojas, duodamas jos iš bažnyčios išėjimo vaizdą; panašiai pradeda ir „nesuinteresuotai" pasakoja Elenutės nuodėmės istoriją, duodamas vaizdą, kaip ji rengiasi perkratyti savo sąžinę ir, užlipusi ant kėdės, prieš veidrodį rūpestingai taiso savo apikaklę ir plaukus; Vakarui ateinant pradžioje duoda įžangą, neva tai „šį atsitikimą" jam papasakojęs universiteto laikų bičiulis; Tėvo tvora pradedama sakiniu, kuris iš karto užmezga intrygą: „Algirdas Vambra kartą matė verkiant savo tėvą". Kelnes jis pradeda, sakydamas: „Mūsų kaime arčiausiai prie garbės buvo prikopęs Kazys Šaukūnas..." ir toliau per 15 eilučių nupasakojęs jo padėtį apylinkėje, jis prieina prie fakto — seniūno rinkimo, tiksliau: rinkimams rengimosi; Dvi seseris Vaičiulaitis pradeda „iš tolo", pirma nupiešdamas vietą, kur jos gyveno, su ta vieta surišdamas ir save ir savo išgyvenimus; tas veikėjas jis apgaubia tokia meile ir tokiu grožiu, kad gale, kulminacijos taške, mes esam taip sukrėsti, jog dėl įvykusios tragedijos nebežinome nė ką kaltinti — tuos kurie Mortą išvežė, tą likimą, kuris Onelę palaidojo, ar autorių, kam jis taip jų likimo gijas suvijo (o tai ir yra tikrasis menininko laimėjimas!); „Jeigu esi vaikščiojęs Panemunėmis šilu paliai upę" pradeda jis fragmentą iš partizanų likimo; Dailią žmoną ir Kur bakužė samanota pradėda nuo fakto: parsivedė dailią žmoną. Karužų šeima buvo nusikėlus į naują pirkią; Akmenų lauką pradeda ir pasakoja lyg savo atsiminimus, gi Pilkasis berniukas turi charakteringą novelės pradžią „Kai vyresnysis leitenantas Gražulis, sutvarkęs arklius..."

Trumpam beletristikos kūriniui didelę svarbą sudaro stilius. Stiliaus grožybėje, jo turtingume ir jo plastiškume Vaičiulaitis mūsų naujojoje literatūroje neturi konkurentų; Čia jo talentas iškyla visoje galioje, ir tai minėdami mes prieiname prie Vaičiulaičio kito kūrybos žanro, prie jo pasakų, kurios užima šio rinkinio trečdalį. Tokio vaizdų poetiškumo, tokio kalbos grožio, tokio sakinio grakštumo, tokio stiliaus puošnumo, kupino rinktinių tropų ir figūrų gali pavydėt Vaičiulaičiui daugelis poetų.

Šio rinkinio pasakas galėtume suskirstyti į tris skyrius: į „gyvulines", t. y. apie gyvulius ir žvėris bei paukščius, pasakas (Pabėgėliai, Nidos žvėrys, Pelė ir žvirblis) į liaudines pasakas (Girnų akmuo, Ožio

balsas, Senas kareivis Aleksandras) ir menines pasakas (Popiežiaus paukštė, Uodas, gal Adomas ir Jieva). Skirstymas ir rūšiavimas, matau, yra nevykęs; bet tai iššaukia ne kas kita, o tas pats autoriaus įvairumas ir platumas. Vieni pasakų veikėjai yra mums pažįstami iš liaudies pasakų, kaip du gudrūs broliai, trečias — kvailutis, kaip bobutė, kuri turėjo oželį (Ožio balse), ar senas kareivis, čia pakrikštytas Aleksandru. Pelės ir žvirbliai, Rainius ir Degloji, žiogai ir kiti pievų vabalėliai yra ir kitų individualinių pasakų rašytojų „herojai", tik jie čia išeina kitose dekoracijose, kitoje rampos šviesoje ir kitaip nugrimuoti; jie vaičiulaitiški, nes ir pasakose taip jau mėgstančiose nuotykį, neretai Vaičiulaitis pirmon vieton stato stilių, veikėjų elgimąsi, kalbą, visuomet lydimą šyelnaus humoro, sąmojaus. Jeigu daugumas šių pasakų yra literatūros kūriniai, tai visas tačiau praneša savo grožiu ir žavingumu, savo poezija ir sąmojum Popiežiaus paukštė ir Uodas, turinti alegorinio pobūdžio. Popiežiaus paukštė yra daugiau negu pasaka — tai nuostabi poema prozoje, lygiai kaip ir to paties autoriaus anksčiau išspausdintoji Auksinė kurpelė. Daug grožio, daug gilaus jausmo, daug nuostabios didybės, kurią neša kūryba (šiuo atveju paukštės giesmė) aš norėčiau parodyti skaitytojui, bet niekas taip nenužudo veikalo, kaip jo mėsinėjimas atskiromis dalimis; meno veikalą, didelį meno veikalą reikia imti ištisai; prie meno veikalo reikia prieiti širdimi ir jausmais, tai tada nenubluks jo stebuklingasis žėrėjimas, tada alsuos jame toji kūrybinė galia, kuria žmogus, paveikslas Didžiojo kūrėjo, savo galia yra taręs žodį „tapk", ir iš nieko tapo viskas, iš žemės gabalo — kūnas, o iš dvasios — sielą, meno kūrinio siela, kuri tol bus gyva, kol bus gyvas šis pasaulis.

Jei su ta mintimi, skaitytojau, imsi į rankas naująją Vaičiulaičio knygą, rasi joje ir gyvenimo teisybės, ir sielos džiaugsmo, ir prieš tavo akis atsivers ne tik brangūs tėvynės paveikslai su žmonėmis, bet ir tas kūrybos „žvaigždės spindulys, kuris juodą naktį prasimuša į tave pro sunkius debesis", kaip tariau paties Vaičiulaičio žodžiais, pradėdamas šį raštą.

Bern. Brazdžionis

Tėvynės Sargas

Šituo vardu neseniai pasirodė naujas 96 psl. leidinys, skirtas visuomeniniams klausimams. Kaip M. Krupavičius savo žodyje skaitytojui paaiškina, dabartinis „Tėvynės Sargas" tęs senąsias tilžiškio ir vilniškio „Tėvynės Sargo" tradicijas, vadovaudamasis šūkiu „Visa Lietuvai, Lietuva Kristui". Dėl žurnalo ateities paaiškinama, kad dabartinėmis aplinkybėmis „negalima pasakyti nei kaip dažnai šis „Tėvynės Sargas" rodysis viešumon, nei kaip ilgai, bendrai, gyvens ir dirbs. Jo pasirodymo faktas tik liudys, kad jis dar gyvas ir kad savo darbą dirba."

Leidinyje pateiktoji medžiaga yra dvejopa: visuomeniški - ideologiniai straipsniai ir įvairiopa memuarinė bei istorinė medžiaga. Visuomeniški ideologiniai straipsniai: J. Vialatoux, Žmogaus asmens laisvė, jos prigimtis ir kilnybė; J. Maritain, Krikščionybė ir demokratija; J. Lacroix, Sudedamieji civilizacijos sąvokos elementai; Vysk. Dr. V. Brizgys, Krikščioniškieji dėsniai nuosavybei tvarkyti ir naudoti; B. de Solages, Katalikybė ir civilizacija; Kard. Cerejeira, Komunizmas ir krikščionybė. Istorinės bei memuarinės medžiagos duoda; Vysk. P. P. Būčys savo jaunystės atsiminimais, M. Krupavičius — apie A. Stulginskį, prel. K. Šaulys apie Vasario šešiolikto tąją. Šalia šitų dar duoti du straipsniai: Prof. Dr. J. Meškauskas, Medicinos reikalų tvarkymas pokarinėje Lietuvoje, ir Dr. D. Jasaitis, Emigracijos klausimu.

Kaip iš leidinio apžvalgos matyti, visi principiniai straipsniai, išskyrus Vysk. Brizgio, yra verstiniai. Savieji autoriai tėra pateikę atsiminimų medžiagos. M. Krupavičius, tiesa, paaiškina, kad „nemanau, kad tik tai gera, kas originaliai parašyta, o kas yra versta — tėra menkesnės vertės". Su tuo galima visiškai sutikti. Bet kai, kaip atsitiko šį kartą, verstinės medžiagos yra daugiau negu pusė, tai leidinys nustoja savito žurnalo charakterio ir darosi panašus į „Auslese" ar „Digest", vadinasi, leidinius, perspausdinančius svetimą medžiagą. Tačiau reikia nuoširdžiai pasidžiaugti, kad vertimams medžiaga parinkta tikrai vertingą. Visi vardai — žymūs prancūzų filosofai, sociologai ir teologai. Tik galia, kad patys vertimai nevisi deramai atlikti. Neturint originalo po ranka, negalima, suprasti, ką pvz. reiškia kad ir šis sakinys: „Už daugybės galių ir intencijų, kurios išblaško mūsų pradžią turinčią būtį, protavimas atskleidžia mums tvirtai įsišaknijusį buvimą apjungiamosios intencijos, kuri uždarų aistrų ekskliuzivizmo ir individualių ar telktinių egoizmų susikirtimo sustabdyta, suranda proto galiose, reikalavimuose ir noruose savo visuotinę ir begalinę išeities angą."

Nebūtų galima daug ko pasakyti dėl vertimų pomėgio, jei šalia jų rastų vietos (bent lygiomis!) ir savųjų autorių darbai. Tuo tarpu šiame leidinyje, kaip iš anksčiau pateiktosios straipsnių apžvalgos matyti, šalia svarių principinių straipsnių nepastatytas nė vienas atitinkamo lygio savas straipsnis. Juk negalima tikėti, kad anų gaiviųjų „Tėvynės Sargo" tradicijų saugotojai būtų išsisėmę. Mes juk turime ir savų rūpesčių bei problemų. Duoti tik vieną lituanistinį konstruktyvinį straipsnį (turime mintyje J. Meškausko strp.) yra permaža!

Iš „Tėv. Sargo" redakcijos pastabos (psl. 7) patiriame, esą ateitininkai savo šūkį „Visa atnaujinti Kristuje" pakeitę į „Kai ką atnaujinti Kristuje". Ar iš tikro? Pažiūrėsime, ką į tai pasakys jie patys.

Baigiant tenka pasidžiaugti nauju leidiniu ir gera jo spaudos technika, tik neturėtų pasitaikyti kai kuriuose straipsniuose lietuvių kalbos darkymo. Tokių sakinių, kaip „tas redaktorius nebuvo išėjęs jokios mokyklos virš elementarinės" neturėtų būti.

Linkėdami „Tėvynės Sargui" kuo dažniau rodytis, drįstame su šiuo linkėjimu jungti ir kvietimą skirti daugiau vietos ir lietuviškojo gyvenimo rupesčiams bei problemoms.

J. Girnius.

Pretenzingi žvilgsniai

„Žvilgsniai" — neperiodinis leidinys, 1947 m. birželis, Nr. 3., 60 psl.

Jau trečias „Žvilgsnių" numeris pasirodė mūsų tremtyje. Jie leidžiami „Giedros" leidyklos Kassely, redaguojami Jono Meko ir redakcinės kolegijos.

Šis pastarasis numeris savo medžiaga ir apipavidalinimu yra bene įdomiausias už kitus pasirodžiusius numerius. Jis leidžia jau įžvelgti, ko ir kaip siekia šis žurnalas.

Jau pats pirmasis žvilgsnis į „Žvilgsnius" sudaro įspūdį, kad čia ieškoma kuo didesnio originalumo, išvirstančio kartais net įmantrumu. Ypač už tai kalba iliustracijos, pats numerio apipavidalinimas. Įsigilinę randame visą eilę įvairių tautų autorių ir tik keturis lietuvius: Joną Meką, Alfonsą

Meką, Al. Landsbergį, Leoną Lėtą. Jau ir pirmieji du numeriai buvo užpildyti daugiausia verstine literatūra, tai nūnai aiškėja redakcinės kolegijos siekimas: duoti lietuviškai skaitančiai visuomenei pluoštelį svetimosios literatūros. Tokio pobūdžio žurnalų ar leidinių sutinkame vokiečių, anglų, prancūzų kalba. „Žvilgsniuose" randame po kūrybos žiupsnelį šių autorių ir mintytojų: Oskar V. Milašiaus, Josės Ortegos, Ernest Hemingway'o, Walt Whitman'o, Hermann Hesse's, Paul Klee's, R. M. Rilke's, Li-Tai-Pe's, Gracia Larca'os, Toomer ir Cotter (iš negrų lyrikos), Danko Angelinovič'iaus, Alfred Polgar'o. Visa tai sutalpinta į 60 mašinėle rašytų puslapių, į kuriuos įeina ir iliustracijos. Ir patys čia minėti autoriai yra daugiau ar mažiau pažįstami, tad nieko naujo neduoda šios trumpos ištraukos. Tai patarnauja savotiškam vardų prisiminimui. Pradedant nuo negrų lyrikos ir baigiant O. V. Milašium, nebeišlaikoma viena linija; kartais šokstama į filosofiją, abstrakciją, kartais į ultramodernizmą (negrų lyrika ir žurnalo iliustracijos). Taigi šie trumpi dalykėliai, kartais net mažai reikšmingi (pvz. du Rilkės laiškai), vargu ar prašos surenkami į vieną knygą, už kurią mokėtum dešimt markių ir sunkiai skaitytum neaiškius, rotatorium spausdintus puslapius? Ar visa tai negali įtilpti į mūsų periodiką? Ne! Šis kolektytas nori būti savitas, net jėga nori. Jų siekiamasis originalumas pasklistų ir sudužtų prieš redakcijų linijas. Jų kad ir. kalbinės pažiūros turėtų nusileisti norminėm lytim. Apdairios redakcijos vargu ar priimtų tokia forma pateiktų vertimų ir iliustracijų. O jie nori susispiesti savan leidinin ir pragarsėti ne savo aukštu skoniu, subrendimu, bet savo drąsa, kad jie gali tyčia šitaip įsiforminti, šitaip svaidyti žodį. Jie nori pakelti triukšmą. Juk dažnai mokyklos aikštėje susipeša berniukai, kad visi juos pamatytų, dėmesį atkreiptų. Šitaip tampama dienos herojum, per spaudoje išauktą triukšmą kartais pasiekiamas net leidinio išplatinimas.

Tas ir priverčia ne tik „Žvilgsnių" red. kolektyvą, bet ir kitus, ieškotis leidėjų ir tarti savą žodį. Turime nemaža pavyzdžių, kaip tokiais atvejais šis žodis yra nedarnus, nesubrendęs.

Tačiau šituo atžvilgiu „Žvilgsniuose" patalpinti garsieji vardai negali susilaukti tokio priekaišto. Jie kalba patys už save, tik jų gali būti keliais mažiau ar daugiau, nuo to žurnalo lygis nepasikeis. Originalinė kūryba yra daugiau ar mažiau bandymų stadijoje. Jai stinga minties išvystymo ir originalumo. Tiesa, čia norima būti originaliu, bet dirbtinas siekimas skaitytojo neįtikina. Daug kur forma primena po „Keturių Vėjų" sukelto tumulo prirašytus puslapius, kada buvo bandoma dar grįžti į simbolizmą ir ji su „Keturių Vėjų" krauju atgaivinti. Tame laike pasireiškę poetai ir rašytojai: J. Aleksandravičius, B. Brazdžionis, A. Miškinis, A. Vaičiulaitis, B. Rutkūnas, Grušas, Boruta ir kit. juk susirado save ir nuo tų forminių bandymų nusigręžė. Įdomesnė čia Al. Landsbergio „Antrosios kalnų grandinės" novelė, tačiau savo sprendimu jinai nepateisinama. Pradžioje ji kalba, kad autorius eina fantazijos keliu, bet surealintas sprendimas palieka atkedęs nuo visumos. Tiesa, gali palikti ir toks finalas, bet jis reikalauja gero, skoningo įkūnijimo.

Savo kalbine interpretacija numeris yra dar tik pirminėse bandymo stadijose. Originalinėje kūryboje kalba šiek tiek šlubuoja, bet vertimuose jinai padrikus, neišdailėjusi, be minties ryšio, pilna gramatikos ir kalbos klaidų. Pvz.:

„Ne todėl, kad, pralenkiant prašalaičius šiame ar tame, pelnius pinigo arba kad žėrėti ir įsigyti pastovų pagrindą audringoje visuomenės jūroje, juo esama." (4—5 psl.)

„Kiekvienas socialinis pavidalas gimė kaip kurio paskiro individo kūrybinė lemtis." (5 psl.)

Koks čia minties supainiojimas, sakinio nesklandumas, kiek įsibrovusių kalbos klaidų! Tai rodo, kad neužtenka suprasti turinį, kad galėtum padaryti vertimą. Reikia savąją, gimtąją kalbą kur kas geriau mokėti, kad galėtum autorių ne išversti, bet atkurti. Ir šie vertimai yra grubūs, neišdailinti, surizgę o patys autoriai— sužaloti.

Jono ir Alfonso Meko kalboje pastebimas kažkoks neįtikinąs kalbos ieškojimas, įmantrumas, prieštaravimas kalbos dėsniams. Pvz.:

„Jie juokėsi po avies vilnų kepurėm, prakaitas pro drabužius kaip pirty. Iškėlę galvas žiūri, kaip sukasi kaip mirga karuselė. Jie atėjo iš kažinkur ir jie žiūri, užsimiršti gal." (59 psl.)

Pamirštant vaizdinį neišbaigimą, plastinį suardymą, negalima nutylėti kalbos manieros. Ir impresionistiškai statant vaizdą, visgi turi palikti minties aiškumas, sakinio taisyklingumas. Kas gali išnarplioti šitą rebusinį sakinį: „Jie atėjo iš kažinkur ir jie žiūri, užsimiršti gal." Ar čia norima pasakyti, kad jie atėję gali užsimiršti, ar išreikiama abejojimas: žiūrėti, gal, užsimiršti. Pirmuoju atveju negalima nubrukti „i" nuo „gal", antruoju — šis žodis stovi ne savo vietoje. Be to, šitoks kalbinis bandymas, kaip nedavęs gerų rezultatų, visur jau pamirštas. Čia galime prisiminti „Granite" (1932 m.) tilpusią Alb. Briedžio novelę „Amen", kur buvo eita tuo pačiu sakinio laužymo keliu ir nieko nepasiekta. Tik vienam Vincui Ramonui, šitą kalbinę ultra moderninę interpretaciją modeliavus, išryškinus logiką, sklandumą, vaizdo raiškumą, yra pasisekę sukurti „Dailininko Raubos" novelių knygą. Tačiau V. Ramonas jau yra susiradęs visai kitokį kelią ir prie jo sustojęs, nes pirmasis jo nebepatenkino.

Ar tikras brolių Mekų kelias į originalumą? Nūnai mūsų kalba žengia į bendrines normas. Yra galima turėti savo žodyną, savo rašybą (Vydūnas). Tas, tiesa, duoda šiek tiek originalumo, bet ar padidina kūrinio vertę. Ne! Kas būtų, jei kiekvienas mūsų rašytojas pradėtų savaip rašyti, skirtukus dėti, kur užsimano, trumpinti žodžius, kitaip žymėti ilgumo ženklus. Tada kiekvienas skaitytojas turėtų pirma susipažinti su to autoriaus gramatika, sintakse, visu filologiniu išvedžiojimu, kad galėtų kibti į knygą be nervinimosi ir pagiežos. Šitos brangios pramogos negalime sau leisti, galima ja tik pažaisti, kaip savo laiku žaidė žemaičiai, spausdindami savo laikraštį tą žemaitiškai. Tik mokant gerai bendrinę kalbą, galima ir reikia ją atremti į savo tarmę, įlieti jos žodyną ir koloritą. Kaip geros kalbos pavyzdys gali būti A. Vaičiulaitis. Jis skaito Daukanto, Valančiaus raštus ir iš jų įlieja žodžius į bendrinę kalbą visu kalbos dvasios, žodžio tūrio ir estetikos pajautimu.

Visa tai kalbama todėl, nes broliai Mekai gali kartais nueiti klaidingu keliu. Ypač šios mintys kyla, prisiminus jų vieną „Minty" spausdintą staipsnį, kur buvo pridėta pastaba, kad autoriui prašant, kalba netaisoma.

Redakcinei kolegijai ir pačiam redaktoriui dar sunkiau sekasi susidoroti su iliustracijomis. Daugiausia čia kalti patys iliustratoriai. Visi jie mum beveik nežinomi, niekur nesirodę, čia patiekia net spaustuvėje atspausdintų piešinių. Tai ištisas neoriginalumas, neskoningumas, rėkiąs ir žmogų įžeidžiąs jukinys.

Redakcija, lyg nujausdama, kad daug strėlių bus paleista į šias iliustracijas, įsidėjo Klee straipsnį apie dailininko laisvą pasisakymą ir jieškojimą. Bet šie minėti pasisakymai bei temperamentingi išgyvenimai yra jau pasenę. Apie 1922 metus taip skelbė Klee, kai pačių vokiečių, prancūzų ir net mūsų mene buvo pilna tokių iliustracijų. Nūnai menas jau daug toliau nuėjo, surado intymesnę, išraiškesnę laiko kalbą. Ir šios „Žvilgsnių" iliustracijos primena mum šūvius, kurie paleidžiami, kai antys jau seniai praskridusios.

Visas numerio sutvarkymas, įvairių šriftų, spalvų parinkimas yra įdomus ir pasisekęs, nors pats spausdinimo darbas galėjo būti švariau atliktas.

Pagausėjus spaustuvės leidiniams, skaitytojas jų maloniau imasi, negu rotatorinių. Šie pastarieji turi save kuo nors pateisinti, imponuoti, o imponuoti tegali tik savo turiniu.

A. Džiugėnas

Knygos įrišimo menas Kaune

Knygos mėgėjas, bibliofilas stengiasi įsigyti retą, dažnai ne tik turiniu, bet ir sava išore iš kitų išsiskiriančią knygą. Tai gali būti meno folijantas, bet lygiai ir nedidelio tiražo menka brošiūrėlė, kokios nors ypatingos spaudos technikos leidinys ar subtilaus skonio spausdinimo šedevrėlis. Knyga būna jieškoma, perkama, gražiai saugoma ne tik dėl jos turinio, bet ir dėl išorės, kad nepaprastai dailiai išleista, kad kitų tarpe būna puošnesnė, gracioziškesnė, puikesnė, kad ji yra sunkai užtinkama, ne kiekvienam prieinama. Bet jei knygų mėgėjuose užtiksime ir snobų, tai tik retais atvejais. Kaipo taisyklė: bibliofilas knygą myli kad ir aistringa, bet tyra meile. Jis yra ir jos turinio ir jos išorės ištikimas, nepasitraukiantis vergas. Jis gali būti ir nešvarių komercinių polėkių knygos pirklys, tačiau su savo asmeniniu rinkiniu skiriasi tiktai mirštant arba kokios nelauktos katastrofos atveju. Donkišotiškas, idealistinis aistrai nusilenkimas — knygos mėgėjo charakteringiausias bruožas. Tie spausdinti, į knygą brošiūruoti puslapiai papildo jo vegetatyvį, paprastą namų gyvenimą, jie ozonuoja jo aplinką, pačią buitį padaro prasmingesne, turiningesne. Kitaip jis nebūtų knygos mėgėjas.

Knyga — turtas. Joje — ir materialinės ir moralinės vertybės. Ir todėl knygą reikia saugoti. Nuo temperatūros pasikeitimų, nuo dulkių nuo nešvarių prisilietimų. O ypač, kad nepasikeistų jos naujagimiška švara, josios išvaizda. Ir todėl daug anksčiau, negu ji buvo retežiais prirakinama, žmonės knygas jau buvo išmokę įrišti ir į medį, ir į jaučio ar kiaulės odą. Vėliau atsirado kitokios faktūros, šimtmečių būvyje ištobulėjusios. Paryžiaus muziejuose užtinkame net į žmogaus odą įrištas knygas. Plikų pakaušių, ypač dar testamentu paskirta oda knygų įrišimui, sakoma, yra pati geriausia.

*

Lietuvoje daug knygų sudegė. Reikia spėti — tūkstančiai, o gal net šimtai tūkstančių. Tasai spėjimas, be abejo, yra tik intuicijos diktuojamas. Tačiau, jei atsiminsime, kiek kartų mūsų miestai nuo gaisrų iki pat pamatų išdegė kiek sykių jie yra nuo karų nukentėję! Kiek dvarų ir pilių dėl tų pačių priežasčių su žeme susilygino. Jei dar turėsime galvoje dvasinį marą. Ir tolygias, nepalankias sąlygas.

O į Lietuvą praeityje buvo įvežama ne tik geležis su druska. Kitų importuojamų ar šiaip įvežamų dalykų tarpe, aišku, buvo ir knyga. O kai kada, palyginus, net ir daug knygų. Tam yra ir spėjimų, yra ir faktų.

Mes matome, kad užsilikusios knygos yra visada įrištos. Įrišimai odiniai, tvirti, patvarūs. Užtinkamos knygos, įrištos savo laiku Prancūzijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Italijoje. Bet lygiai gausūs Vilniaus knygrišių darbo pavyzdžiai. Spėjama, kad Kėdainiai ir Ukmergė irgi kadaise turėjo savo gerus, vietos sąlygose ištobulėjusius knygrišius.

Urbanistinių senojo Kauno pėdsakų neliko. Kalti čia vėl tie patys gaisrai ir karai. Sunaikintos tapo ir pastatuose buvusios kultūrinės ir kitokios vertybės. Taip pat ir knygos, kurios galėtų daug ką papasakoti, išaiškinti. Taip pat ir tai, kaip ir kur jos buvo spausdintos, kaip buvo įrištos.

*

Naujoji moderniosios lietuviškos knygos gadynė, tik XX šimtmečio pradžioje Kaune pasireiškusi, pirmuose savo pavyzdžiuose mūsų knygos išorei, jos meniškajam apdailinimui nieko reikšminga nėra davusi. Knygos papuošimuose vyrauja taip vadinamojo XIX š. antros pusės „prekybos — pramonės" rusiškojo stiliaus standartinės vinjetės, užsklandos, atitinkami rašmenys. Knygos, jei ir būdavo įrišamos, tai tik pas amatininkus, mokykliniu vadovėlių įrišimo pavyzdžiu, kad tvirčiau laikytusi, kad lapai neišbyrėtų. Net ir puošniausiųjų, dovanoms skirtų knygų Kauno įrišimai jokiu meniškesniu užsimojimu nepasižymi. Skirtumas tik tas, kad kartoną, kolenkorą ar drobelę pakeitę oda. Ir knygos viršelyje ir nugarėlėje auksu buvo išspaustos raidės ir vinjetės (paskiros gėlės ir gėlių girliandos, gėlių ir vaisių krepšiai ir t. p.).

Nuo 1920 m. pasirodžiusios pirmosios estetiniu požiūriu tobulesnės mūsų knygos savaime stimuluoja ir jų įrišimo klausimą. Keli senieji Kauno knygrišiai, nesitenkinę vien tik amatiškąja darbo puse (Meškelevičius — tėvas, Bregeris — žydų tautybės, turėjęs dirbtuvę 16 vasario gatvėje) pradeda sekti užsieninius, europinius įrišimo pavyzdžius. Užsakytojų raginami, bando imituoti rinkoje užtinkamus užsieninius įrišimus. Savo keliu ir jų naujasis klijentas pradeda ne tik diktuoti, bet ir pats stebi, renkasi, seka. Knygrišis, kad ir su menka meniškajam knygos įrišimui potencija, vistik bando atsiliepti į tuos reikalavimus. Bet Kaunas dar ir šiame naujame laikotarpyje, daug kur negali atmesti, nusikratyti prieškarinio rusiškos apsnūdusios tvirtovės, nereikšmingojo provincijos užkampio mados ir raugo. O 1920—23 m. jaunos inteligentijos išauktas knygų, gaidų spausdinimo stebuklas, meniškų prasiveržimų šviežias gajumas pamažu atslūgsta. Ir vėl pasirodo blogai atspaustos, blogai įrištos knygos. Kol po kelių metų jau nusistovėjusio gyvenimo fone, dar jaunesnės kartos ir gerų ekonominių sąlygų dėka, atkutimas pradeda reikštis pastoviai ir rimtai, besivejant ar sekant europinės kultūros pasireiškimo anuometinį lygį.

Tveriasi privačios leidyklos, atsiranda bibliofilinis sąjūdis, savo skonį rodo atskiri knygos mėgėjai. Knygai pradedami statyti griežtesni estetikos reikalavimai. Eilinėse knygrišyklose, pas amatininkus pastebime paties gyvenimo iššauktą pažangą. Bet, palyginus, jei, pavyzdžiui, Vilniuje nė vienas rimtesnis knygrišys nedirbdavo be žymesniųjų to miesto dailininkų — grafikų (prof. Hoppen'as, Abramavičius ir kt.) konsultacijos ar talkininkavimo, jei Klaipėdoje panašios paskirties įmonės seka bent techniškąją Vokietijos toje srityje amatinę pažangą ir naujiems meisteriams stato griežtą sąlygą turėti deramą profesinį pasiruošimą. Kaune ir naujai išdygusios ar patobulėjusios knygų įrišimo dirbtuvės dažnai dar neišeina iš vadovėlinio įrišimo tipo, jokių naujoviškumų ar meniškų siekimų neparodydamos (jei neskaityti įrišimo į lengvas medžiagas bandymo).

Meniškojo knygos įrišimo Kaune pionieriumi tampa Tadas Lomsargis. Meno mokyklos auklėtinis, jos dar nebaigęs, išvyksta atatinkamų studijų į Prahą. Grįžęs ir nuo 1938 m. perėmęs vadovauti knygrišyklos skyriui I-je Amatų mokykloje — jis ne tik toje mokykloje įneša naujos dvasios, ne tik lygiagrečiai padaro keliolika knygos įrišimų Kauno bibliofilams, bet tosios pažangos įtaka, tie naujieji vėjai praveria duris ir kitų knygrišyklų. Tos pačios knygos įvairius egzempliorius T. Lomsargis įriša vis kitaip, bandydamas knygos įrišimu atskleisti jos turinį. Jisai pirmasis ne tik formaliai, padėdamas savo inicialus ar pavardę, autorizuoja savo kūrinį, bet stengiasi tame darbe būti kūrybingas menininkas. Įrišimui dažniausiai vartoja maroquin'ą įvairiai jį inkrustuodamas. Jo darbai išstatomi keliose meno parodose. Daug šioje srityje žadančio dailininko T. Lomsargio tragiška mirtis vokiečių okupacijos metu nutraukė jo taip gražiai pradėtą lietuviškos knygos meniško įrišimo kultyvavimo darbą (įsivėlęs į politiką Lomsargis Gestapo buvo sušaudytas).

Šalia T. Lomsargio minėtinas ir Kazys Lukoševičius, 1941—44 m. buvęs tos pačios I-mosios Kauno Amatų mokyklos knygrišystės skyriaus vedėjas. Pradėjęs dirbti Klaipėdos „Ryto" bendrovėje, išsiųstas studijų į Vokietiją, Miunchene lankė Meisterschule für Buchbinderei (Städtische Gewerbeschule). Vėliau, Kaune apsigyvenęs, K. Lukoševičius į savo pedagoginį darbą ir į užsakymus įneša vokiškosios mokyklos savybes, joms suteikdamas lokalinių sąlygų inspiruojamas galimybes. Kauno knygos įrišime jau atsiranda ir naujoviški faktūros bandymai: raštuota pilka ir spalvuota drobė (tą patį matome ir latviuose, nors jie labiau tenkinasi pilka drobe), įrišimas „į šiaudelius" (rugio ar net dirbtiną šiaudą) ir kt.

Įvairiuose albumuose, „adresų" viršeliuose Lietuvoje tampa labai madingas ornamentinis papuošimas. Ornamentais bando knygos viršelius puošti ir knygrišystės amatininkai. Nevisada skoningai, dažniausiai tik pigiai, rėkiančiai. Ornamentika turi atstoti, reprezentuoti lietuviškumą, tautiškumą. Bet be dailininko talkos, be jo pagalbos visi šie bandymai galėjo tenkinti tik pigų miesčionišką skonį. Tos pastangos negalėjo prilygti kad ir estų ar latvių knygrišystės srityje padarytai didelei pažangai. Antra vertus, neskaitlingi meniškų įrišimų užsakymai negalėjo iššaukti nei pasiūlos, nei konkurencijos. Meniškos knygos įrišimas kaštavo nemažai (T. Lomsargis ūž vienos knygos įrišimą imdavo iki 500 litų), ir mūsų visuomenėje „gurmaniški" palinkimai šia linkme dar nebuvo plačiai pasireiškę.

Kiek pačios knygos, tiek ir jos įrišimo tobulėjimą, be abejo, iššaukė mūsų grafikos pažanga O kadangi grafikų centras visada buvo Kaunas, tai toji geroji įtaka pradėjo reikštis ne tiktai knygų apipavidalinime, bet ir jos įrišime. Leidinys pradeda provokuoti ir jo įrišimą. Vienas reiškinys seka kita ir jį papildo. Ne tik T. Lomsargis. žymus mūsų sąlygose savo srities specialistas, komponuoja knygų įrišimą, bet ir kiti dailininkai — grafikai (J. Burba ir kt.) kviečiami darvti knygos įrišimui projektus, pritraukiami kontrolei ir priežiūrai. Knygos įrišimas pamažu tampa vis reikšmingesne mūsų leidinių kultūros problema.

Prasidėję įvairūs ir įdomūs bandymai dėja, turėjo būti nutraukti. Nuo 1940 m. dėl negalėjimo gauti užsieninės medžiagos, dėl karo ir okupacinių sąlygų ir meniško knygos įrišimo srityje najuntama didelė stagnacija. Jei 1940 m. ir Lomsargis ir Lukoševičius ir kiti knygrišiai, lygiai kaip ir Amatu mokyklos knygrišystės klasė, dar bando testi ieškojimus, jei dar surenka nuo sandėlio lentynų ir iš užsilikusių atsargų vertingesnius faktūros likučius ir jais vykdo įdomius įrišimo bandymus, tai jau vokiečių okupacijos metu grynai techniškos salygos tų gerų norų pastangas kiekviename žingsnyje sustabdo. Vis sunkėjančios ekonominės, netikrumo dėl rytdienos sąlygos reikalą dar labiau paraližuoja. Lietuviška knyga dar energingai viešai ir slaptai spausdinama, uoliai perkama, grobstoma, bet jos įrišimu rūpintis tesugeba tik keli nuo realybės atitrūkę fanatikai — bibliofilai. Bet ir pastarųjų užsidegimas jau nevisada gali pasisekimu vainikuotis.

*

Atrodo, kad būtų ne pro šalį prisiminti pažangą kiekvienoje lietuviško kutūrinio gyvenimo srityje. Toksai kritiškas balansas, progreso analizė, ne tik leidžia sudaryti tikresnį vaizdą, bet ir bendroje kultūros politikoje padeda rasti ir spragų ir ramsčių. Kai minima 400 metų mūsų knygos sukaktis, ar nereikėtų apžvelgti visa, kas yra su ta mūsų knyga surišta. Ir knygos įrišimas, tokia, palyginus, menka problema, vistik bendroje kutūrinės veiklos plotmėje yra vienas, kad ir ne pačių ryškiųjų, bet būdingų faktorių. Kultūra reiškiasi daugelyje atvejų, jos pėdsakus galima rasti ir tokioje iš pirmo žvilgsnio neesminėje knygos įrišimo srityje. Kaune buvo atspaustas didžiausias % lietuviškų knygų. Jų spausdinime yra pasiekti nemenki laimėjimai. Tuo pačiu prisimintina, kad lygiai tame pačiame Kaune, kad ir pirmaisiais, nedrąsiais ir dar mažai tvirtais žingsniais pradėjo reikštis ir meniškojo mūsų knygos įrišimo tobulėjimas.

St. Meringis.

Švedų literatūra karo metais

Naujojoj švedų literatūroj dominuojančią rolę lošia, rašo Orjan Lindberger Londono žurnale „The Norseman", autoriai, kilę dažniausia iš darbininkų luomo. Jie iškilo apie 1910 m. ir per 30 metų meniškai subrendo. Šiuo laiku pasirodė visa eilė autobiografinių romanų. Juose buvo mėginami duoti psichologiškai pagrįsti tipai, žiūrint į juos socialiniu požiūriu. Šių romanų autoriai: Jan Fridegard, Eyvind Johnson, Wilhelm Moberg, Harry Martinson, Moa Martinson, Ivar Lo Johanson ir Jozef Kjellgren nepasinaudojo autobiografijomis, duodami savo romanuose tik draugijinio gyvenimo studiją.

Jau nuo pirmojo Pasaulinio karo pabaigos didelę rolę lošė Per Lagerkvist, kaip lyrikas ir dramaturgas, kaip literatūros pionierius. Jis jautriai reagavo į nacių užmačias. Taip pat ir Hjalmal Gullbergs bei Johannes Edfelts eilėraščių rinkiniai buvo pilni jausmo prieš jėgos ideologiją.

Skandinavų tautos jau ir seniau buvo meniniam kontakte, ne vien tik politinėj draugystėj. Todėl švedų rašytojai jautriai atsiliepė dėl suomių žiemos karo ir dėl vokiečių įsiveržimo į Daniją bei Norvegiją. Pavyzdys iš tų jautriųjų balsų yra kad ir Lagerkvist'o eilėraščių rinkinys 1940 m. „Sang och strid" (Kraujas ir kova).

Apie 1940 m. iškyla nuomonių skirtumai tarp Švedijos politikų, kurie Švediją nori išlaikyti nacionalinę ir apsaugoti nuo karo, bei tarp rašytojų, kurių kiek platesnis patriotizmo supratimas, siekiąs laisvės ir žmonijos sąvokoj. Šiuo keliu eina Silverstolpe, Gullberg, B. Bergman eilėraščių rinkiniai.

Kitų autorių šie nuomonių skirtumai buvo išreikšti istorinėmis temomis. Albert Olsson rašė apie ūkininkų kovas prieš dvarininkus 1600 m. Moberg turėjo didelį pasisekimą 1941 m. veikalu. „Rid i Natt" (Jojimas naktį).

Vėliau ateina nepasitenkinimas vokiečiais, karu. Benaudės dienos, karo tikslai, švedų silpnumas bendroj Europos srovėj su kartumu vaizduojama Olav Jonason ir Harry Ahlberg, jaunų, debiutuojančių rašytojų romanuose.

Tolimesnis istorinis romanas vysto socialines tendencijas, paimtas iš dabarties, perkeldamas jas į ateitį: Fridegard „Trägudars Land" (Medinių dievų žemė), „Gryningsfolket" (Aušros tauta).

Atskirą autorių klasę sudaro moderniosios kultūros kritikai. Harry Martinson „Verklighet til döds" (Tikrovė iki mirties) 1940 m. kritikuoja karo mašineriją, pavergiančią humaniškumą. To paties autoriaus pozityvios mintys, išreikštos eilėr. rinkiny „Passad", ima pavyzdį iš taiką mylinčių kinų klasikų.

Tikra pacifistė, smerkianti moters nužmoginimą ir numoterinimą karo tikslams, Elyn Wägner, išdėsto savo programą romane „Vackarlocka" (Žadintuvas). Jos jaunesnė kolegė Karin Boye išgyveno tą patį, tik daug jautriau, kaip tikra lyrikė. Savo eilėr. rinkiniu „De sju dödsynderna" (Septynios mirtinosios nuodėmės) ji apdainuoja savo asmeniską tragediją ir visos žmonijos skausmą. 1940 m. išleistame ro-

mane" „Kallocain" ji nuogąstauja dėl civilizacijos ir technikos augimo ir dėl valstybinės tiranijos bei individo vergijos. 1941 m. Karin Boye nusižudė.

Vis mažėjant galimybai atvirai pasisakyti, buvo pradėta plačiau vartoti alegorija ir pasakėčia. Eyving Johnson „Krilon" romanuose, pasirodžiusiuose 1941—1943 m., solidaus realizmo ir fantastinės, politinės satyros mišiniu buvo atvaizduotas karas ir beviltiška Europos padėtis. Šita romanų eilė buvo švedų intelektualinio sluoksnio atsakymas į vokiečių propagandą.

Romanai, stipriau psichologiškai pagrįsti: Olle Hedberg „Rum förensam dam" (Vienišos moters kambarys) ir Per Lagerkvist „Dvärgen" (Nykštukas), laikomas geriausiu karo metų kūriniu, kuriame istoriškai paliečiamas Italijos renesanas su gilia psicho-analize ir blogio problema.

Vėlesniais karo metais stipriau pasireiškia lyrika. Žymiausias paskutinio trisdešimtmečio poetas Gunnar Ekelöf, surrealistų sekėjas, virsta beveik klasiku. Jaunieji Karl Venneberg ir Erik Lindegren vis labiau iškyla ir kaip poetai, ir kaip kritikai.

Prozoje pasirodo ir naujų vardų. Naūji stilistai Hemingwy ir Faulkner, romanistai Walter Ljungquist, Thorsten Johnson, kritikas Artur Lundkvist. Paminėtini ir Lars Ahlin, Stig Dagerman, Gustav Rune Eriks, Peder Sjögren, Sivar Arner. Jauniausias iš jų — Stig Dagerman — parašo originalią Karin Boyes kūrybos kritiką, o savo pirmame romane „Ormen" (Gyvatė), 1945 m. pasirodžiusiame, vaizduoja prislėgtą baimę, gulinčią Švedijos pamatuos. Sivar Arner, labiausiai subrendęs tarp jaunųjų, yra įdomus mistikas psichologinėse ir moralinėse problemose, su prancūzų egzistencializmo įtaka. Geriausias jo romanas „Planbok borttappad" (Pamestieji laiškai), 1943 m.

Išvada: švedų literatūrai nepadarė neigiamos įtakos valdžios neutrali politika karo metu, priešingai, iškėlė daug problemų rašytojams. Švedų literatūroje karo metu nežymu izoliacinė pozicija, priešingai, ypač jaunųjų kūryboj, pasirodo aukšto rango internacionalinių pradų.

---

* Latvių rašytojas Janis Jaunsudrabinš, didelis lietuvių draugas, Greveno stovykloje atšventė savo 70 metų amžiaus sukaktį. Iš lietuvių pusės sukaktuvininką pasveikino buv. pasiuntinys Latvijoj Pr. Dailidė, sveikinęs jį dar Neprikl. Lietuvos laikais ir įteikęs jam aukštą žymenį. Sukaktuvininko raštuose apstu lietuviškų asmenvardžių ir vietovardžių. Latvių teatrams yra išverstas Žemkalnio „Blindą" ir Vaičiūno „Tuščias pastangas". Jo trilogija „Aidas" ir „Žiema" laikomi latvių romano pavyzdžiais. Jubiliato ypač daug raštų leidžiama tremtyje.

Nauji leidiniai

* Vincas Ramonas **Kryžiai.** Romanas. Išleido „Patria" Tiubingene. Viršelis dail. P. Osmolskio. 286 psl., kaina IO markių.

Vydūnas, **Kalėjimas - laisvėjimas.** Lietuvių Tautinio Sąjūdžio lėšomis išleido Lietuvos Skautų S-gos Brolijos Vadija, Detmold, 1947 m. 72 psl. Kaina RM. 5.—.

Jurgis Baltrušaitis, **Žemės pakopos,** elegijos, giesmės, poemos. Iš rusų kalbos vertė. Jonas Valaitis. Išleido A. Urbonas, J. Kapočius. Užsakymus siųsti J. Kapočiui, Stuttgart, Bad Cannstatt, Ringelgärtenstr. 109/35.

* K. Čibiras. **Komunizmas — antikristo religija.** Išleido kun. P. M. Juras Amerikoje, 64 psl.

* Vytautas Tarvainis **Gyvenimas laša,** eilės 1947. Rankraščio teisėmis išleista 50 egzempliorių Seligenstadte. 64 psl., spausdintą rotatorium.

* **Pragiedruliai** Nr. 12, rugsėjis 1947. Leidžia Lietuvių Draugija Švedijoje, redaguoja redakcinė kolegija. 50 psl., spausdintas rotatorium.

* **Kalifornijos Lietuvis.** Liepos-rugpjūčio mėn., Nr. 7—8. 16 psl., gerame popieriuje, gausiai iliustruotas Kalifornijos lietuvių žurnalas.

Tėvynės Sargas 1 nr. 1947 m. rugpjūčio mėn., 96 psl. kaina 10 RM.

Ateitis moksleivių ateitininkų žurnalas, jubiliejinis sąsiuvinis, nr. 1 (2) rugsėjis 1947.

Žingsniai, kultūros žurnalas, nr. 9, spausdintas spaustuvėje, 64 psl., Stade/Elbė.

Šveicarų leidykla „Editions Arts et Sciences" liuksusiniu leidiniu išleido esto Rannito parašytą V. K. Jonyno monografiją. Įvado žodis lietuvių, anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis. Pats leidinys iliustruotas 44-riais medžio raižiniais. Taip pat puikiu leidiniu dailininkų „Forma" kolektyvo išleista dail P. Augiaus iliustruota „Eglė žalčių karalienė". Apie šias dvi knygas plačiau bus rašoma kituose „Aidų" numeriuose.

MOKSLAS

Rasti apaštalų kapų paminklai

„Naujojo Gyvenimo" 4 nr. buvo paskelbta žinutė, kad Romoje šv. Petro bazilikos pogrindyje atrasta svarbių, kai kuriuos Krikščionybės istorijos faktus patvirtinančių dalykų. Savo skaitytojus norime painformuoti, kad šiuos atradimus yra paskelbęs pats popiežius Pijus XII savo per Vatikano radiją pasakytoje kalboje 1942 metų gegužės 13 dieną. Štai toji kalbos vieta: „Mums, mylimieji sūnūs ir dukters, nepaprastai yra džiūgu šiandien iš šios šventos vietos . . . paskelbti žinią, kuri jūsų ausims skambės tarsi šauksmas iš šešėlingos šv. Petro kriptos, tarsi pirmykštės Krikščionybės į šių dienų krikščionis nukreiptas kvietimas.

Vatikano arena taip pat turi savų katakombų. Mes kalbame apie Mūsų įsakymu pradėtus ir tęsiamus, nors dar ir nebaigtus Vatikano bazilikos grotoje kasinėjimus, kuriuos Mes jau minėjome prieš metus, atidengdami nepamirštamojo Mūsų pirmatako paminklą. Šitie kasinėjimai meta vis naujos ir vis gausesnės šviesos aniems pradiniams laikams, kada Kryžiaus Evangelija rado pirmuosius atgarsius ir leido pirmąsias švelnias savo traukliosios jėgos šakneles į romėniškąją žemę, kurioje jauna Bažnyčia ryžosi žengti žiauriu ir kruvinu, šimtmečius trukusiu Via dolorosa, kol, Konstantinui viešpataujant, jis atvedė ligi pirmojo taikingo triumfo Jau praėjusiųjų metų darbai atskleidė ligi šiol dar niekados nepasiektu aiškumu dideles besitraukiančias giliai po išilgine bazilikos nava confessio kryptimi stabmeldiškas kapines, kurių įspūdingi paminklai buvo atsiradę pirmajame šimtmetyje ir skiriami tiktai lavonų laidojimui. Šitas prieškrikščioniškasis nekropolis (mirusiųjų miestas, R e d.) suteikė apčiuopiamą įrodymą, kad yra teisinga anoji romėniška tradicija, pasak kurios apaštalų kapai turėję būti kuriose nors stabmeldiškosiose kapinėse.

Tolimesnių darbų metu vis labiau ryškėjo pagrindinės Konstantino bazilikos linijos visose esminėse savo dalyse. Čia taip pat pamažu atsiskleidė ir tos nepaprastos sunkenybės, kurias turėjo nugalėti karališkasis architektas ir techniniu ir psichologiniu atžvilgiu, savo didingą kūrinį planuodamas ir išpildydamas. Čia reikėjo nugalėti sunkų ir nelygų Vatikano

tereną, tiesiant pamatus ir įimant bei nulyginant net ir stabmeldiškos Romos religinio jausmo gerbiamą kapų zoną su daugybe mirusiųjų šeimoms brangių paminklų. Šitos didžiulės kliūtys yra ryškus kiekvienam, kuris tik gali šiuos davinius pačioje kasinėjimų vietoje patikrinti, įrodymas, kad imperatorius šią statybos vietą pasirinko, atsižvelgdamas ne į tikslingumo reikalavimus, bet apspręstas aiškios apaštalų kapų padėties.

Vaduojantis šitais kriterijais ir pasigelbstint palyginamomis šaltinių studijomis, pasisekė galop atrasti senąją pusrutulio formos confessio, kuri siekia Grigaliaus Didžiojo laikus ir kurios marmoriniuose pasieniuose ankstybųjų viduramžių piligrimai iš Romos buvo įpratę užškasinėti kryželius. Nuo praėjusiųjų metų rugsėjo mėnesio ligi dabar yra rasta 1500 pinigų monetų iš senovės ir viduramžių. Iš jų aiškėja, kad pamaldūs piligrimai dideliais būriais čion plūdo ne tk iš Romos ir Italijos, bet ir iš visų tuomet žinomo pasaulio dalių...

Šitos senosios confessio centre po trimis įvairiais laikais vienas ant kito pastatytais altoriais nenuilstantis tyrinėtojų uolumas rado kuklų paminklą, kuris ilgą laiką dar prieš Konstantiną buvo tinkinčiųjų laikomas garbinga kulto vieta. Vienoje šito paminklo išvidinėje sienoje rasti krikščioniškieji graffitti (piligrimų užrašai) yra tokio pat pobūdžio, kaip ir katakombose įbrėžtieji ant kankinių karstų. Jie veda mus ligi persekiojimų laikų ir istoriškai įrodo, kad čia mes stovime prie liekanų ano paminklo, apie kurį Romos kunigas Gaius apie 200 metus kalbėjo: „Aš galiu parodyti apaštalų paminklus." Šitie jo žodžiai, kuriuos mums yra perteikęs Eusebius, šiandien mistinėje Vatikano grotos tamsoje įgyja apčiuopiamą pavidalą.. Šie ir kiti liudijimai, kaip matote, laimėti iš ligišiolinių kasinėjimų įgyja naujos šviesos ir naujos prasmės." (cit. Reden und Encykliken des Hl. Vaters Pius XII. 264—268 p. Hamburg 1946 m.). Tuo būdu ilgas Bažnyčios įstorikų ginčas, ar tikrai Šv. Petras yra buvęs ir miręs Romoje, yra archeologijos aiškiai patvirtinamas.

Kraujas, kuris užmuša

Mokslininkai surado naują dalyką — kad mumyse esama kraujo, kuris užmuša. Tuo būdu miršta naujagimiai, nespėję nė karto įtraukti į save oro, motinos žūva užmuštos savo būsimųjų vaikų, kurie, kad ir išlikę sveiki, eina paskum per gyvenimą sužaloti, dvasiškai ir fiziškai paliegę. Ligoniai, gavę transfūzijos metu naujo kraujo, kuris turėtų išgelbėti jų gyvybę, nuo jo miršta...

Tokia yra trumpa, bet tragiška istorija naujai surastosios „Rh" kraujo grupės. Pirmiausia toji kraujo grupė buvo konstatuota Washingtone leidžiamo mokslinio žurnalo „Science News Letter" žiniomis, vad. Rhesus tipo bezdžionėse, kurios sudaro specifišką Simijos šeimos jūros kačių rūšį Indijoje, — dėl to taip specifinė medžiaga ir pavadinta „Rhesus faktorium" arba trumpai „Rh".

Rh kraujas pats savaime dar nėra jokie nuodai. Tai paprastas, normalus, sveikiausias kraujas. Iš dešimties žmonių jį turi 8 ar net 9. Tačiau kai kurie — Amerikoj tokių yra net 15% — visai neturi Rh kraujo. Čia kaip tik ir prasideda visa blogybė, dėl ko tiek įvyksta visokiausių tragiškų įvykių, nes Rh kraujas ir toks kraujas, kuriame Rh faktoriaus nėra, tinkamai nesugyvena, nesiderina. Viena Rh neturinčo arba, kaip kad dabar mokslinėj terminologijoj priimta sakyti, Rh negatyvaus kraujo transfūzija tegali tiek pat maža pakenkti žmogui, turinčiam Rh pozityvų kraują, kaip kad Rh pozityvaus kraujo transfūzija žmogui su Rh negatyviu krauju. Tačiau po pirmojo tokio kraujo priedo Rh kraujas Rh negatyviame žmoguje pradeda veikti kaip kokie ligos perai, kurie kraujo apytakoj automatiškai sukelia reikalingas gynybos priemones. Rh negatyvus organizmas ima gaminti medžiagų, kurios Rh kraują užmuša ir išskiria.

Užmušamoji substancija yra nepaprastai efektyvi. Jei žmogui, kurio organizme jau yra susidariusių šitokių Rh antikūnių, padarytume pakartotinų transfūzijų su Rh krauju, tai šitas Rh kraujas visiškai suskaldomas ir sunaikinamas, ir kraujo celės miršta. Negyvosios celės atsiliepia į paciento inkstus kaip nuodai.

Ilgai truko, kol gydytojai, žiūrėję į šitą mirties dramą kaip į kokią paslaptį, galiausiai susekė sąryšį tarp tų kraujo naikintojų ir jų sukeliamosios mirties atsitikimų. Drama prasideda tokiu būdu: sakysime, tėvas ir motina turi vaiką. Laukiama antrojo, bet šis miršta begimdant, prieš gimdymą arba geriausiu atveju praėjus porai dienų po jo. Mirties priežastis lieka neaiški. Tėvams kyla klausimas, ar nemirs ir kitas jų naujai laukiamas kūdikis.

Tačiau galų gale vis dėlto buvo surastas atsakymas į šią kvaršinančią problemą. Tėvas, kaip ir kiti 84 žmonės iš šimto, pasirodo, turi Rh grupės kraują. Pagal paveldėjimo dominanto dėsnį kūdikis nors su vienu Rh pozityviu tėvų krauju visuomet turės Rh pozityvų kraują. Vadinasi, motina su Rh negatyviu krauju nešioja kūdikį, paveldėjusį Rh pozityvų kraują — ir truputis motinos kraujo, jei ne daug, susimaišo su naujagimio krauju. Tatai išsyk tam nieko nekenkia, nes, Rh negatyvus kraujas neturi jokių ypatumų, kurie patys savaime galėtų kenkti žmogui, turinčiam Rh pozityvų kraują. Tačiau kai tik Rh faktorius iš naujagimio kraujo patenka į motinos kraujo apytaką, ir prasideda pavojingasis posūkis: motinos kraujuje ima gausėti galingų apsiginamųjų medžiagų — vadinamųjų Rh naikintojų, — kurios patenka ir į naujagimio kraujo apytaką.

Šitas procesas vyksta labai pamažu. Jei dar per gimdymą prireikia daryti kraujo transfūziją ir iš vyro kraujas perpilamas jo žmonai, pavojus dar padidėja, nors daugeliu atvejų ir motiną ir kūdikį pasiseka išgelbėti.

Tačiau apsiginamosios medžiagos po gimdymo iš motinos kraujo neišnyksta. Jos išsilaiko jos kraujuje trejus ketverius metus, o gal net visą amžių. To periodo metu motina niekados negali sulaukti Rh pozityvaus kūdikio. Šiandien, kada mokslui jau pažįstami tie paslaptingi mirtes daigai, daugeliu atvejų medicinai pavyksta išgelbėti kūdikį, dar Rh apsiginamosioms medžiagoms nespėjus atlikti viso ardomojo darbo. Naujagimiui transfūzijų metu suteikiama tiek kraujo kol galiausiai visiškai pasikeičia jo kraujo vaizdas ir pati grupė. Moderniose ligoninėse ginekologai yra į tai jau įpratę — ten jokia naujiena, kad Rh negatyvi motina sulaukia Rh pozityvaus kūdikio, nes ten prieš gimdymą padaroma motinos kraujo analizė ir nustatoma ne tik, kokios ji yra iš įprastinių kraujo grupių (A, B, AB ar O), bet ir kaip reaguoja į Rh. Užregistruojami ir visi Rh negatyvieji kraujo davėjai.

Rh faktorius konstatuojamas tokiu pat būdu, kaip ir įprastosios 4 kraujo grupės, tik čia reikia daugiau atsidėjus ir akyliau dirbti. Nors, apskritai imant, motinai su Rh negatyviu krauju yra rizikinga turėti kūdikį iš Rh pozityvaus vyro, tačiau kartais pasitaiko, kad ir tokių sutuoktinių vaikai net be jokios transfūzijos ir kitokios medicininės pagalbos gyvena, ir net gerai gyvena, nes visai galimas daiktas, kad pats vaikas turi Rh negatyvų kraują, kuris visai derinasi su motinos krauju. Paveldėjimo dėsniais Rh pozityvaus tėvo ir kūdikis turi būti Rh pozityvus, jei jis pats yra iš abiejų tėvų paveldėjęs Rh pozityvų krau-

ją; tačiau 50 atvejų iš 100 Rh pozityvus tėvas turi taip pat Rh negatyvų paveldimąjį palikimą, ir nors jis pats turi Rh pozityvų kraują, betgi yra lygus galimumas, kad bet kuris iš jo vaikų pagal paveldėjimo dėsnius paveldės jo paties negatyvų palikimą.

Naikinamosios medžiagos, gaunamos Rh negatyviame kraujuje, tiesa, ne visuomet sukelia naujagimio mirtį, bet labai dažnai tenka laukti sunkių padarinių — išlikę gyvi vaikai labai dažnai gali pasižymėti dvasiniu atsilikimu ar silpnaprotiškumu. Tai patvirtina kraujo analizės darytos motinoms, sulaukusioms silpnapročių ar dvasiniai atsilikusių vaikų.

Šioje kraujo tyrimo srityje mokslui tenka išspręsti dar daug sunkių uždavinių. Nors pats pagrindinis Rh faktorius surastas jau keleri metai, tačiau į jo pačias smulkiąsias detales vis dėlto dar nepavyko įsiskverbti. Gal jo tokia pat ateitis, kaip ir stieptomicino. Tačiau viena yra tikra: šiandien gydytojai jau gali padėti prieš gimdymą toms pacientėms, kurių sveikatai susidaro pavojus dėl įvairios Rh pozityvių ir Rh negatyvių substancijų sąveikos.

---

* Prof. Ernstas Fränkelis laikomas geriausiu šiuo metu iš užsieniečių lituanistų, šiemet išspausdino naujausią lituanistikos veikalą, pavadintą „Sprachliche Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Melcher Petkevicz". Anksčiau yra išleidęs atskirus veikalus apie lietuvių k. linksnių ir prielinksnių mokslą. Prieš karą jis dėstė Kielio universitete ir Vytauto Did. Universitete epizodinį kursą. Šiuo metu dirba Baltų universitete ir vokiečių Hamburgo universitete. Turi didžiulę lituanistikos biblioteką, kuri yra visa išlikusi.

* Susirūpinta gausesniu lituanistinių darbų leidimu. Paskiausiai yra išėję M. Alseikaitės-Gimbutienės „Die Bestattung in Litauen in den vorgeschichtlichen Zeiten", V. Biržiškos „Lietuvių rašytojų kalendorius", A. Salio „Lietuvių kalbos tarmės". Spausdinama P. Kantrimo „Lietuvių kalbos istorijos bruožai", J. Balio tautosakiniai skaitymai ir Pr. Naujokaičio „Lietuvių literatūros istorija". Pr. Skardžius rašo vokiškai platų tautotyrinį darbą, taip pat vokiškai yra pasižadėjęs parašyti vienai vokiškai leidyklai tautosakinį darbą J. Balys. Trys autoriai ruošia taip pat lietuvių kalbos rašybos vadovėlį drauge su rašybos žodynėliu. Inž. J. Gimbutas spausdina vertingą studiją apie senąją lietuvių architektūrą.

* Prof. J. Balčikonio redaguojamas lietuvių k. žodyno antrasis tomas baigiamas spausdinti Kaune, o trečiasis bus baigtas redaguoti 1948 m

AKADEMINIS GYVENIMAS

Studijų savaitėje Prancūzijoj atstovauta ir Lietuva

„Les Semaines Étudiantes Internationales" buvo suorganizuota pirmą kartą Prancūzijoje 1947 m. liepos mėn. 25 d. Chateau de Vorenne (Savenières Maine et Loire). Tęsėsi iki rugpjūčio mėn. 20 d. Ją suorganizavo „Le Secrétariat International de la Fédération Francaise des Étudiants Catholiques".

Šios studentų savaitės globėjai buvo: Pax Romana, Kanados Ambasadorius gen. maj. Georges p. Vanier, Prancūzijos ambasadorius prie Šv. Sosto Jacques Maritain, Vakarų Provincijų Katalikų fakultetų rektorius Pasquier, Prancūzų Akademijos nariai: Duc de la Force, Etienne Gilson, Robert d. Harcour, admirolas Lacaze, prof. Grenet, Pax Romanas pirmininkas Roger Millot ir daugelis kitų aukštų žmonių.

Studentų savaitės tikslas buvo pažinti dabartinę kultūrą ir po karo susidariusią gyvenimo struktūrą, nustatyti ir išspręsti „garbingo žmogaus" problemą ir ją įgyvendinti realiai. Tam atsiekti organizatoriai norėjo kad įvairių tautybių jaunimas susiartintų, vienas kitą pažintų suvienodintų savo siekius, idėjas ir jų realizavimą, darbuotųsi kartu, bandytų suprasti savo epochą, panaikintų egzistuojančias skirtingas tendencijas ir įneštų žymią dalį pagal savo sąžinę ir atsakomybę pasaulio reikalų tvarkyme bei kūrime. Dėl to pagrindinė savaitės studijų tema buvo „Studentas ir rytojaus pasaulis", kur buvo stengiamasi suvokti mūsų epochą ir pasiruošti joje veikti.

Studentų savaitėje dalyvavo šių kraštų studentai: Lietuvos, Olandijos, Šveicarijos, Čekijos, Italijos, Rumunijos, Belgijos, Lenkijos, Norvegijos, Austrijos, Vengrijos, Prancūzijos, Kanados, Ispanijos. Iš viso apie 40 studentų.

Programa buvo paskirstyta į dvi dalis: studijų ir turizmo. Studijų dalis tęsėsi nuo liepos 25 d. iki rugpjūčio 10. Atstovai išklausė šių paskaitų: Pour une économie humaine (R. P. Desroches), Les grands courants philosophiques (Pr. Masson Ourcel), Les grands courants théologigues, Hypotheses et coceptions biologiques actuelles (Dr. de Vericourt), La creamusicale (Bernard Gavoty), Problèmes poses par les dernières decouvertes scientifiques (Michel Trocheris), Unité de la planete (Jacques Madaule), Y-a-il une civilisation européenne (Raymond Aron), Naissance et développement du catholicisme social (M. Hourdin), La reforme de l'Université et la formation des élites (M. Gadoffre), „Influence de la littérature sur les masses (M. L. Chaingne), „Les grands courants politiques (André Toledano).

Po kiekvienos minėtos paskaitos buvo sudaromos komisijos, kuriose dalyviai persvarstė paskaitose iškeltas mintis, jieškojo naujų idėjų ir jas užfiksavo komisijų darbų lapuose Lietuvos atstovas dalyvavo 11-koje komisijų. O komisijoje, kur buvo svarstomas politinės srovės, Lietuvos atstovas P. Vilutis nušvietė komunizmą, kaip labai povojingą Europos kultūrai ir civilizacijai. Kitų tautybių atstovai tam gyvai pritarė.

Paskaitos metu prof. Masson Ourcel, kalbėdamas apie „Laiką ir erdvę", paminėjo Lietuva tris kartus, pareikšdamas, kad lietuvių kalba yra artimiausia indoeuropiečių kalbai ir iškėlė lietuvių tautos šiandieninį pranašumą tarp kitų laisvų tautų, kaip tautos, kuri šiandieną herojiškai kenčianti dvasiškai, kultūriškai ir politiškai.

Viena diena buvo pavadinta „tautų diena". Šią dieną kiekvienos tautybės atstovas darė pranešimą apie savo kraštą. Lietuvos atstovas skaitė referatą: „L'Etat d'Eglise Catholique en Lituanie Sovietique". Po paskaitos susilaukė karštų plojimų ir gilios užuojautos kenčiančiai lietuvių tautai. Austrų atstovas R. Lewandowskis savo kalboje pažymėjo, kad jo tautos padėtis esanti irgi labai sunki, bet ne tokia skaudžiai sunki, kaip Lietuvos. Lenkų atstovas Z. Zczepanskis, darydamas pranešimą apie Varšuvos sukilimą, priminė, kad Lietuvos Didysis Kunigaikštis Jogaila vedė lenkaitę Jadvygą ir valdė Lenkiją ir Lietuvą, o toliau, kalbėdamas apie rusų klastą, taip pat pareiškė, kad komunistai baigia likviduoti lietuvių tautą.

Gyvenimas Varenne pilyje buvo pašvęstas ne vien teorinėms studijoms aukščiau minėtų problemų, bet buvo stengiamasi supažindinti dalyvius ir su prancūzų filma. Buvo specialiai rodytos filmos: „Simphonie fantastique", Les anges de pechées" ir kit. Taip pat buvo į pilį atvykę Angers miesto teatro artistai, kurie atliko net 18 folkloro dalykų. Vakarais būdavo kuriamas pilies parke laužas, kur dalyviai būdavo įtraukiami šokti drauge prancūzų taut. šokius ir dainuoti prancūziškas dainas

Atstovai naudojosi pilies biblioteka, kurioje buvo galima rasti literatūros ir apie Lietuvą, nes Lietuvos atstovas bibliotekai padovanojo šias knygas: Tragedie des Etats Baltes, Le Rayonement de la France en Lituanie, L'appel du Partie chretien democrate de Lituanie ir keletą LAIK informacinių brošiūrų. Taip pat kiekvienos tautos atstovas buvo apdovanotas literatūra apie Lietuvą.

Vieši priėmimai. Išpuoštose gėlėmis salėse, prie garbės vyno taurių, buvo pristatytas kiekvienos tautos atstovas Angers laikraščio „Courier de l'Ouest" redaktoriui, Angers miesto prefektui, Chambre de Commerce pirmininkui, Savenières bendruomenės burmistrei ir taip pat Tours ir Chinon miestų burmistrams. Kiek vėliau buvo apalankyta Saumur kavalerijos mokykla, kur atstovai buvo supažindinti su kariuomenės gyvenimu ir puikiai pavaišinti. Frileuse kariuomenės stovykla specialiai suruošė kariuomenės manevrus ir „mūšius" pravedė su tikrais šoviniais.

Tarptautinės studentų savaitės dalyviai buvo priimti Tours ir Chartres vyskupų ir Paryžiaus kardinolo Suhard.

Paskutinėmis dienomis UNESCO suruošė arbatėlę ir supažindino dalyvius su UNESCO tikslais.

Turistinė dalis. Dalyviai autokaru aplankė šias Loire pilis: Montsoreau, Fontevraut, Canes, Tours, Villandry, Azay-le Rideau, Chinon, Angers, Rigny-Ussé, Langeais, Saint-Mars, Lunes, Chenonceraine, Montrichard, La Pagade de Chanteloup, Rochecarbon, Marmoutiess, Cheverny, Chaumont, Blois.

Pagaliau buvo vizituojamas Paryžius, skautų tarptautinė stovykla „Jamborée", Versalis ir t.t.

Atsisveikinamoje kalboje studentų savaitės pirmininkas Bernard Clerc pabrėžė, kad šiuo metu yra daug studentų be savo tėvynės, ir šios studentų savaitės uždavinys esąs taip pat neapleisti vargstančių draugų ir jiems padėti moraliai ir materialiai.

Iš dviejų savaičių darbų yra numatyta išleisti knygą 200 pusl. dydžio.

Buvo nutarta organizuoti tokias studijų savaites kas metai vis kitoje valstybėje. Sekančiais metais numatyta suorganizuoti Belgijoje.

Buvo parašyti sveikinimo raštai „Pax Romana" ir Vengrų Katalikų Suvažiavimui, kuriuose pasirašė kiekvienos tautybės atstovas, pažymėdamas savo valstybę.

Tiek studijų metu, tiek privatus atstovų gyvenimas, tiek ekskursuojant buvo visą laiką filmuojama.

Šios studentų savaitės dienos buvo praleistos labai draugiškoj nuotaikoj. Buvo sukurta tikrai nuoširdi krikščioniška bendruomenė, kurią kas dieną po Šv. Mišių sustiprindavo savo giliais pamokslais prelatas Serre.

P. Vilutis

Paryžius, 1947, VIII. 27.

Š. m. rugpjūčio 30 iki rugsėjo 6 d. įvyko pirmoji tarptautinė Pax Romana konferencija Vokietijoje Rottmannshöhe — tikslu supažindinti užsienio studentiją su dabartinėmis Vokietijos akad. gyvenimo sąlygomis bei materialine padėtimi.

Tarp užsienio svečių konferencijoj dalyvavo Pax Rom .Gen. Sekretorius Kun. Dr. J. Schnuwly, Rudi Salat, Šveicarijos, Olandijos atstovai ir kiti.

Į šį tarptautinį suvažiavimą buvo pakviestas ir dalyvavo vienas LKSAS-gos „Ateitis" atstovas.

Iš visos eilės skaitytų referatų bei pranešimų reikia suminėti mūsų atstovo Pikūno pranešimas „Apie katalikybės padėtį Lietuvoje ir tremty".

Rugsėjo 6 d. tiek užsieniečiai, tiek vokiečiai — KDSE (Kath. Deutsche Studenten-Einigung) atstovai atvyko į Müncheną, kur P. Rom. tarptautinio suvažiavimo proga buvo suruošta „Unito" konferencija, kurią sveikino P. Rom. Gen. Sekretorius, Bavarijos švietimo ministeris ir visa eilė žymių asmenybių bei užsienio atstovų.

Čia buvo skaitytas referatas „Lietuvos studentija tremtyje".

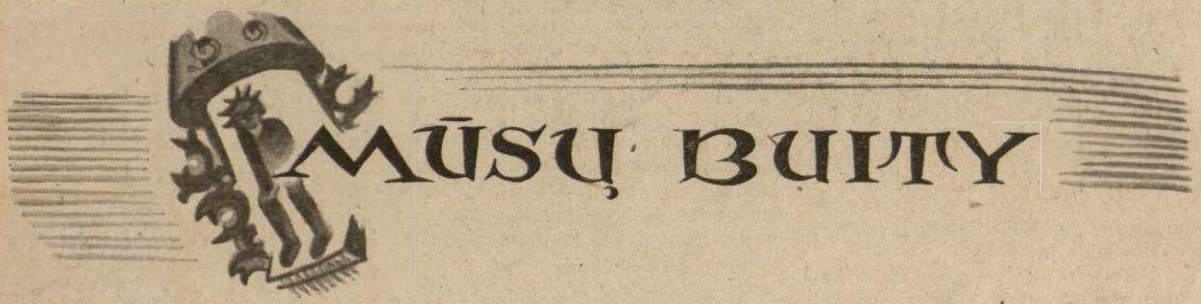

Spalio mėn. 9—10 dienomis Kaselyje įvyko demokratiniu būdu rinktų LTB atstovų suvažiavimas. Diskusijose aptarti svarbesnieji tremtinių gyvenimo momentai: švietimo kryptis, materialinės gyvenimo sąlygos, skryningai ir įsikurdinimas. Išklausyta vadovaujančiųjų institucijų specialūs pranešimai, išrinktas naujas Vyr. Komitetas.

* Amerikoje Vliko atstovas Dr. Pr. Padalskis ir kt. mėgino į bendrą kovos dėl Lietuvos išlaisvinimo darbą įjungti taip pat tautininkų organizacijas. Dabar gauta žinia, kad jų organizacijos Amerikos Lietuvių Misija, Lietuvai Vaduoti Sąjunga ir Amerikos Liet. Tautininkų Centras nutarė įstoti į visų kitų srovių ir organizacijų, išskyrus komunistus, sudarytąją Amerikos Lietuvių Tarybą ir vieningai organizuotu būdu kovoti už Lietuvos laisvės atstatymą.

* Smarkiai sustiprinta akcija už karo tremtinių ypač baltų, įsileidimą į JAV. Jų stovyklas lanko amerikiečiai senatoriai, politikai, įvairios delegacijos. Hanau lietuvių stovyklą aplankė net pats „Washington Post" savininkas E. Meyeris, kuris susipažino su dail. J. Kaminsko kūrinių paroda ir padėkojo prof. Gyliui ir inž. Drąsučiui už suteiktas informacijas apie Lietuvą ir lietuvius. „Manchester Guardian", įtakingas dienraštis, įsidėjo net vedamąjį emigrantų reikalu, iš kurio įrodinėjimo išeitų, kad lietuviams padarytoji Strattono projektu skriauda turėtų būti atitaisyta, nes lietuvių tauta yra davusi proporcingai didžiausią emigrantų procentą. Čikagos dienraštis „Herald-American" įdėjo žinią, kad Miss Cann, 3 metus buvusi Würzburgo stovyklų ir ligoninių direktore, su buv. gerovės karininke Miss Eliot ragina JAV vyriausybę priimti į Ameriką 8.000 Würzburgo stovyklose gyvenančių baltų, kurie visi bus vertingi jų piliečiai.

* Mirusiųjų eilės vis didėja. Rugpjūčio 25 d. mirė ir Tiubingene palaidotas ilgametis Lietuvos banko direktorius ir pasižymėjęs Lietuvos finansininkas Pijus Grajauskas. Velionis yra daug prisidėjęs prie Lietuvos valstybės kūrimo, okupacijų metu ėjo rezistenciniam sąjūdy atsakingiausias pareigas, paskiausiai dirbo Liet. R. Kryžiaus centre.

* Britų koncervatorių atstovas Žm. Rūmuose prof. Savory, atsakydamas į lietuvių pasiųstus jam

padėkos laiškus už drąsų Lietuvos teisių gynimą, pažymi, kad jis visuomet gyvai domėjosi lietuvių istorija ir gėrėjosi lietuvių būdo tauru mu. Rūpinamasi gyvą kontaktą užmegsti ir su kitais žymiaisiais pasaulio vyrais, įtakingai ginančiais mūsų švenčiausias tautos teises.

* „New York Times" rašo, kad pirmajame po karo tarpt. moterų tarybos posėdy buvo perskaitytas buv. Lietuvos Moterų Tarybos pirmininkės p. O. Lozoraitienės laiškas, kuriame buvo prašoma reikalauti JTO sustabdyti okupacinį režimą Pabaltijo valstybėse. Tas laiškas, laikraščio pranešimu, ne vienai dalyvei išspaudė ašaras. Posėdžio pirmininkė lady Nunburnholm pažymėjo, kad organizuotai bus galima imtis akcijos, jog būtų rūpintasi tremtiniais Vakaruose ir kad jų moterys būtų atstovaujamos IRO.

* D. Britanijos katalikų laikraštis „Katholic Herald" įsidėjo pasikalbėjimą su buv. Lietuvos ministeriu pirmininku ir kariuomenės vadu gen. Černium, kuris yra kaip savanoris atvykęs į Angliją ir laukia paskiriamas į darbus. Pasikalbėjime nupasakojama Sovietų padaryta Lietuvai skriauda ir džiaugiamasi anglų demokratija.

* Šiuo metu Vokietijoj lankosi, sueidamas į santykius su lietuviais, didžiulio amerikiečių dienraščio „New York Times" atstovas O. Tolišius. Jis yra kilęs iš Skirvytėlės kaimo Klaipėdos krašte ir yra pirmasis lietuvis, gavęs žurnalistikos doktoratą. Po Pirmojo pasaulinio karo jis buvo IO m „N. T." korespondentu Berlyne, per šį karą tas pareigas ėjo Japonijoj. Jį japonai suėmė ir nuteisė kalėti s. d. kalėjime. Amerikiečių išlaisvintas, jis grįžo į New Yorką ir buvo pakviestas minimojo dienraščio įžanginių straipsnių redaktorium.

* Savaitraštis „Amerika", kurį laiką dėl techninių kliūčių nepasirodęs, įsigijo Brooklyne nuosavą būstą ir galės toliau vėl niekeno nekliudomas eiti. Ten sukoncentruota redakcija, administracija ir spaustuvė.

* Brazilijoj pradėta leisti savaitinis lietuvių laikraštis „Žinios". Redaguoja mokytojas Simas Bakšys.

* Atgaivinama Lietuvių — Latvių Vienybės Draugija. Liubeke jau įsteigtas jos skyrius, kurio pirmininku išrinktas latvių rašytojas Liepinš, o vicepirmininku Faustas Kirša. Draugija ypač rūpinasi kultūrine informacija ir kultūrinių vertybių pasikeitimu.

* Grevene įvyko Anglų zonos moksleivių at-kų suvažiavimas, kuriame dalyvavo apie 80 moksleivių ir 20 sendraugių. Į suvažiavimo garbės prezidiumą buvo pakviesti Anglų R. Kr. atstovas jaunimui p. Peterchen, stovyklos viršininkas min. Dailidė, prof. Graurogkas, dvasios vadas kun. Patlaba ir kiti. Anglų R. Kr. atstovas p. Peterchen, sveikindamas suvažiavimą, pažymėjo, kad „mes visi kovosime, jog jūsų tėvynė būtų laisva".

* Amerikos lietuvių kat. laikraščiai „Darbininkas", „Draugas" ir kt. plačiai rašo apie projektą baltus koncentruoti Maine valstybėje, kur būtų galima atkurti naujoji Lietuva. Ten būtų, galima įkurdinti apie 3.000 lietuvių šeimų, taip pat perkelti Baltų universitetą etc. Maine valstybės mokslo įstaigos numato pakviesti iš Heidelbergo un-to apie 100 baltų studentų.

Gyventojai ten verčiasi žvejyba, gyvulininkyste, kailių gamyba ir vėžių gaudymu. Per metus į visas valstybes eksportuojama apie 14 mil. svarų vėžių. Ten koncentruojasi popieriaus, batų ir audinių fabrikai, daug auginama bulvių, pigiai galima įsigyti ūkius (1 akras kaštuoja apie 10 dolerių). Puikus turistų kraštas. Lietuvių įkurdinimo reikalais rūpinasi Balfo vadovybė ir Amerikos lietuviai. Maine valst. vadovybė į tą planą žiūri gana palankiai.

* Amerikos lietuviai ateinančiais metais pradės statyti Dariui ir Girėnui paminklą. Tam tikslui jau surinkta apsčiai aukų.

* Anglijos lietuviai svečiams britams jau yra suruošę visą eilę kultūrinių pramogų bei pasirodymų, kuriuos yra aplankę visa eilė parlamento narių, keletas lordų, politikų ir kt. Market Harboraugh perein. stovykloj dail. A. Petrikonio rūpesčiu gražiai įtaisytas lietuviškas kampelis. Pirmasis lietuviškas koncertas buvo suruoštas rugpjūčio 13 d.; lietuviai gražiai užsirekomendavo dainomis ir ypač „Oželiu". Vėliau dar geriau lietuviai pasižymėjo lietuviška tautodaile, ja pralenkė kitas parodoj dalyvavusias tautas. Panašios rūšies pasirodymų ruošiama dabar daugiau.

* Bostone pastatyta ir pašventinta Šv. Petro parapijoj antroji lietuvių mokykla, skirta žuvusiems Amerikos kare lietuviams kariams atminti. Iškilmėse dalyvavo ir amerik vysk Wright. Ateity ir kitus panašius atminimus norima užfiksuoti kultūrinių įstaigų kūrimu bei stiprinimu.

* Šveicarų katalikų įtakingas laikraštis „Die Tat" vietoj recenzijos apie Henry de Chambon knygą „Baltų tautų tragediją" parašė apie jas išsamų straipsnį, iškeldamas baltų tautų kultūrinį ir mokslinį pajėgumą.

* Buv. Vyt. Universiteto ginekologijos j. asistentas gyd. Vyt. Tupčiauskas Bonnos universitete išlaikė doktorato egzaminus ir apgynė dizertaciją med. daktaro laipsniui gauti.

* Dr. Rukša, dėstęs Baltų universitete Hamburge, pakviestas į Angliją ir iš ten į Zelandiją dėstyti universitete. Anglai nori angažuoti dėstyti įvairiose jų mokslo institucijose apie 20 baltų profesūros žmonių. Vienas kitas angažuojami ir į JAV.

* Amerikos lietuvė J. Biržytė, dirbusi Kolumbijos universitete, paskirta į Kalifornijos universitetą, zoologijos katedros laborante, skatinama ruoštis profesūrai. Clevelandietė mokytoja P. Ambrozaitė, gilinusi savo studijas New Yorko universitete, baigė mokslinį darbą apie senovės lietuvių papročius.

* Argentinoje gimusi lietuvė Adelė Kavaliauskaitė, iš viso pirmoji moteris Argentinoje išlaikiusi visus egzaminus, gavo „martillero publico" teises, leidžiančias daryti nekilnojamo turto pirkimo-pardavimo aktus.

* Oldenburge (Anglų zonoje) suruošta baltų meno paroda, kurioj buvo išstatyti dešimties lietuvių dailininkų 83 darbai, dvidešimties latvių dailininkų 90 darbų ir šešiolikos estų dailininkų 72 darba. Latviai ir estai daugiausia išstatė tapybos darbus, lietuviai — grafikos. Paroda gyvai domėjosi taip pat vokiečių tapytojai ir visuomenė.

* Lietuvių senosios kartos tapytojui J. Mackevičiui, garsiojo rusų dailiniko Riepnino mokiniui, šiemet sueja 75 metai amžiaus. Jis yra pasižymėjęs dar rusų dailininkų sluogsniuose, buvo padaręs geriausią caro portretą ir yra sukūręs ypač daug pietų gamtos vaizdų. Gausiai savo kūryba sukaktuvininkas ir dabar pasireiškia.

* Šiemet sueja 30 metų, kai amerikietis Ksav. Strumskis išleido pirmąjį muzikos kūrinį — St. Šimkaus „Kur bakūžė samanota". Jis yra vienintelis lietuviškųjų muzikos kūrinių leidėjas Amerikoje, išleidęs daugiau kaip du šimtu įvairių lietuviškų dainų chorams ir solistams.

* A. Žalinkevičaitė-Petrauskienė, šiemet mini scenos darbo 25 metų sukaktį. Sukaktuvininkė yra veikli visose darbo srityse: kaip aktorė, režisierė, poezijos ir beletristikos autorė, žinoma Alės Sidabraitės slapyvardžiu. Tremtyje dirba Augsburgo dramos kolektyve.

* Am. Liet. Rymo Kat. Moterų organizacija turėjo, savo metinį suvažiavimą, kuris pasisakė taip pat Lietuvos aktualiaisiais reikalais, pasiuntė per Dr. V. Karvelienę tremty esančioms katalikėms moterims sveikinimą etc. — Buv. „XX A." red. kun. J. Prunskis išvyko žurnalistinėn kelionėn po tropikų kraštus. Aplankys Kubą, Haiti, San Domingo, Porto Rico.

* Lietuviams daug palankumo rodo Bamberge leidžiamas vokiečių vyskupijos oficiozas „Heinrichs Blatt" kuris apsčiai deda apie lietuvius įvairios medžiagos. Jame nuolat bendradarbiauja Dr. J. Januškevičius.

AIDAI — Lithuanian Culturai Magazine — ECHOES
Authorized by Headquarters European Command Civil Affairs Division
No. 7. — October, 1947
Editor and publisher — Jonas Sakevičius
Printed by Haas & Cie., Augsburg

Red. leidėjas — Jonas Sakevičius. Redaktorius Kazys Bradūnas. Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21, administracijos — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp. Numerio kaina 6 RM.